

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Διοίκηση και τον
Χρηματοοικονομικό Σχεδιασμό για στελέχη του Δημοσίου και
Ιδιωτικού Τομέα**

Executive MBA in Financial Planning

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Τα οφέλη που προκύπτουν σε επίπεδο ατόμου, κοινωνίας και
οικονομίας από την ενίσχυση της διδασκαλίας μαθημάτων
οικονομικού περιεχομένου στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση**

ΚΟΛΛΙΑΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

Επιβλέπων Καθηγητής: Γιαννόπουλος Βασίλειος

Διατριβή υποβληθείσα στο Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής του
Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Η παρούσα διατριβή αποτελεί μέρος των
απαιτήσεων για την απόκτηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος στη Διοίκηση και
τον Χρηματοοικονομικό Σχεδιασμό για στελέχη του Δημοσίου και Ιδιωτικού Τομέα

Καλαμάτα, Μάρτιος 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΙΣΤΙΚΗΣ & ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών στη Διοίκηση και τον
Χρηματοοικονομικό Σχεδιασμό για στελέχη του Δημοσίου και
Ιδιωτικού Τομέα**

Executive MBA in Financial Planning

Τριμελής Εξεταστική Επιτροπή

**Γιαννόπουλος Βασίλειος (Επιβλέπων)
Επίκουρος καθηγητής,
Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

**Αγοράκη Μαρία Ελένη
Επίκουρος καθηγητής,
Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

**Νικολόπουλος Διον. Σωτήριος
Επίκουρος καθηγητής,
Τμήματος Λογιστικής και Χρηματοοικονομικής,
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου**

UNIVERSITY OF PELOPONNESE
DEPARTMENT OF ACCOUNTING & FINANCE

**Postgraduate Master Program in Management and
Financial Planning for executives of the Public and Private
Sector**

Executive MBA in Financial Planning

Master Thesis

**The benefits that arise at the level of the individual, society and the
economy from the strengthening of the teaching of economic content
courses in secondary education**

KOLLIAS STAVROS

Supervising Professor: Giannopoulos Vasileios

Thesis submitted to the Department of Accounting & Finance of the University of Peloponnese. This dissertation is part of the requirements for obtaining the Master's Degree in Management and Financial Planning for executives of the Public and Private Sector

Kalamata, March 2023

UNIVERSITY OF PELOPONNESE
DEPARTMENT OF ACCOUNTING & FINANCE

**Postgraduate Master Program in Management and
Financial Planning for executives of the Public and Private
Sector**

Executive MBA in Financial Planning

Thesis Committee

**Giannopoulos Vasileios
Assistant Professor
Department of Accounting and Finance
University Of Peloponnese**

**Agoraki Maria Eleni
Assistant Professor
Department of Accounting and Finance
University Of Peloponnese**

**Nikolopoulos Dion. Sotirios
Assistant Professor
Department of Accounting and Finance
University Of Peloponnese**

Ο Κόλλιας Σταύρος,

δηλώνω υπεύθυνα ότι:

- 1) Είμαι ο κάτοχος των πνευματικών δικαιωμάτων της πρωτότυπης αυτής εργασίας και από όσο γνωρίζω η εργασία μου δε συκοφαντεί πρόσωπα, ούτε προσβάλλει τα πνευματικά δικαιώματα τρίτων.

- 2) Αποδέχομαι ότι το Τμήμα Λογιστικής & Χρηματοοικονομικής μπορεί, χωρίς να αλλάξει το περιεχόμενο της εργασίας μου, να τη διαθέσει σε ηλεκτρονική μορφή μέσα από τη ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Ιδρύματος, να την αντιγράψει σε οποιοδήποτε μέσο ή/και σε οποιοδήποτε μορφότυπο καθώς και να κρατά περισσότερα από ένα αντίγραφα για λόγους συντήρησης και ασφάλειας.

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	- 7 -
Λέξεις-κλειδιά:	- 8 -
Abstract	- 8 -
Keywords:	- 9 -
Εισαγωγή	- 9 -
Κεφάλαιο: 1. Αποσαφήνιση όρων	- 11 -
1.1 Εκπαίδευση / Εκπαιδευτικό σύστημα.....	- 11 -
1.2 Ο ρόλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.....	- 12 -
1.3 Η εξέλιξη της οικονομικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα	- 14 -
1.4 Ανάλυση του ωρολογίου προγράμματος μαθημάτων στις Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης / Σκοποί και Περιεχόμενο.....	- 17 -
1.5 Η διδασκαλία των οικονομικών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση.....	- 19 -
1.7 Κατηγορίες Οικονομικού εγγραμματισμού.....	- 35 -
1.7 Τα οφέλη του Οικονομικού Εγγραμματισμού σε ατομικό επίπεδο	- 37 -
1.8 Test Οικονομικών γνώσεων (Test of Economic Literacy - TEL).....	- 38 -
Κεφάλαιο: 2. Θεωρητικές προσεγγίσεις της Εκπαίδευσης και τα οφέλη της σε επίπεδο Κοινωνίας και Οικονομίας	- 41 -
2.1 Οικονομική της Εκπαίδευσης.....	- 41 -
2.2 Σχέσεις εκπαιδευτικού Συστήματος, οικονομίας και κοινωνίας.....	- 43 -
2.3 Εκπαίδευση και Οικονομική Μεγέθυνση.....	- 45 -
2.4 Εκπαιδευτικά συστήματα και χρηματοδότηση της εκπαίδευσης.....	- 47 -
2.5 Οι αποδόσεις της εκπαίδευσης.....	- 49 -
2.6 Τα οφέλη της εκπαίδευσης σε επίπεδο Κοινωνίας και Οικονομίας	- 51 -
Κεφάλαιο: 3. Ο Οικονομικός Εγγραμματισμός στους νέους.....	- 54 -
3.1 Οι χρηματοοικονομικές γνώσεις των νέων	- 54 -
3.2 Η οικονομική συμπεριφορά των νέων.....	- 56 -
Κεφάλαιο: 4. Παρουσίαση και Ανάλυση σε Πρόσφατα επιστημονικά άρθρα και μελέτες που αφορούν τον Οικονομικό Εγγραμματισμό των Νέων.....	- 58 -
Κεφάλαιο: 5. Συμπεράσματα – Προτάσεις	- 71 -
Βιβλιογραφία	- 75 -
Παράρτημα	- 80 -

Περίληψη

Το θέμα της διπλωματικής εργασίας αφορά τα οφέλη που προκύπτουν σε επίπεδο ατόμου, κοινωνίας και οικονομίας από την ενίσχυση της διδασκαλίας μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση μέσω ανασκόπησης της σχετικής βιβλιογραφίας και στην ανάλυση κυρίως προσφάτων επιστημονικών άρθρων και εμπειρικών ερευνών που έχουν διεξαχθεί με την παράθεση των αποτελεσμάτων και των συμπερασμάτων που προκύπτουν από την μελέτη τους καθώς και ζητημάτων που έχουν αναδειχθεί και μπορούν να οδηγήσουν σε πιο εξειδικευμένες έρευνες και μελέτες. Η αναγκαιότητα ενίσχυσης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης έγκειται στο γεγονός ότι οδηγεί στην χρηματοοικονομική υγεία των ατόμων και συμβάλει καθοριστικά στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων και των αποκλεισμών που υφίστανται τα φτωχότερα στρώματά της κοινωνίας, (Huston, 2015). Στην σύγχρονη οικονομία και κοινωνία ο χρηματοοικονομικός αναλφαβητισμός επιφέρει τις ίδιες συνέπειες στο άτομο με τον γλωσσικό και τον τεχνολογικό αναλφαβητισμό. Από πρόσφατες έρευνες διαπιστώνεται ότι το επίπεδο βασικών οικονομικών γνώσεων των ατόμων παραμένει χαμηλό καθιστώντας το πρόβλημα υψηλής σπουδαιότητας στην πολιτική ατζέντα και στην ανάγκη άμεσης λήψης αποφάσεων για την επίλυση του (OECD, 2017).

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας γίνεται αποσαφήνιση των όρων και των εννοιών που εμπεριέχονται στην εργασία όπως το εκπαιδευτικό σύστημα, ο ρόλος της εκπαίδευσης, το ωρολόγιο πρόγραμμα μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ο οικονομικός εγγραμματισμός και του τεστ βασικών οικονομικών γνώσεων. Το δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας εισάγει τον αναγνώστη στα θεωρητικά ζητήματα της οικονομικής της εκπαίδευσης προκειμένου να γίνει κατανοητό το πώς και κυρίως το γιατί επενδύουμε στην εκπαίδευση δηλαδή ποια είναι τα οφέλη της εκπαίδευσης σε επίπεδο κοινωνίας και οικονομίας. Στο τρίτο κεφάλαιο αναφερόμαστε στον οικονομικό εγγραμματισμό των νέων και τα οφέλη του σε ατομικό επίπεδο. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται πρόσφατα ξενόγλωσσα επιστημονικά άρθρα και εμπειρικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί και αφορούν την αποτελεσματικότητά των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και πώς συσχετίζονται με άλλους παράγοντες όπως δημογραφικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί καθώς επίσης και με τις μεθόδους διδασκαλίας που ακολουθήθηκαν. Το Πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζονται συνοπτικά τα συμπεράσματα της εργασίας που αφορούν τα

οφέλη σε επίπεδο ατομικό αλλά και κοινωνίας και οικονομίας από τον οικονομικό εγγραμματισμό των νέων και των ζητημάτων που έχουν προκύψει για μελλοντικές έρευνες και μελέτες.

Λέξεις-κλειδιά:

Οικονομική Παιδεία, Χρηματοοικονομικός Εγγραμματισμός, Χρηματοοικονομική Εκπαίδευση, Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός, Τεστ Οικονομικών Γνώσεων

Abstract

The topic of the thesis concerns the benefits that arise at the level of the individual, society and the economy from the strengthening of the teaching of economic subjects in secondary education through a review of the relevant literature and the analysis of mainly recent scientific articles and empirical research that have been carried out with the citation of results and conclusions resulting from their study as well as issues that have emerged and can lead to more specialized research and studies. The need to strengthen financial education lies in the fact that it leads to the financial health of individuals and contributes decisively to the mitigation of social inequalities and exclusions experienced by the poorest strata of society. In the modern economy and society, financial illiteracy brings the same consequences to the individual as linguistic and technological illiteracy. Recent research shows that the level of basic financial knowledge of individuals remains low, making the problem of high importance on the political agenda and the need for immediate decision-making to solve it.

The first chapter of the paper clarifies the terms and concepts included in the paper such as the educational system, the role of education, the timetable of financial content courses of secondary education, financial literacy and the test of basic financial knowledge. The second chapter of the paper introduces the reader to the theoretical issues of economic education in order to understand how and especially why we invest in education, i.e. what are the benefits of education at the level of society and economy. In the third chapter we refer to the financial literacy of young people and its benefits at an individual level. The fourth chapter presents and analyzes recent foreign language scientific articles and empirical research that have been conducted and concern the effectiveness of educational programs and how they are related to other factors such as demographic, economic and social as well as to the teaching methods followed. The fifth chapter summarizes the conclusions of the work regarding the benefits at the

individual level as well as society and economy from the financial literacy of young people and the issues that have arisen for future research and studies.

Keywords:

financial literacy, financial education, Test of Economic literacy,

Εισαγωγή

Το σύγχρονο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται πλέον ως ιδιαίτερα ασταθές και ευμετάβλητο αφού επηρεάζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από απρόβλεπτα γεγονότα, όπως αυτά: α) της πανδημίας που προκάλεσε η εξάπλωση του ιού SARS -Cov-2, το 2019 και της καθολικής εφαρμογής μέτρων περιορισμού της κινητικότητας των πολιτών που οδήγησαν σε παγκόσμια οικονομική ύφεση¹, β) του πολέμου στην Ουκρανία και της αύξησης του πληθωρισμού που προκάλεσε η άνοδος των τιμών της ενέργειας και τέλος γ) της όξυνσης του φαινομένου της κλιματικής αλλαγής και του φόβου που προκαλεί στους πολίτες και επηρεάζει την καταναλωτική συμπεριφορά τους η διαρκή μείωση των προσφερόμενων ποσοτήτων τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης

Σε ένα τόσο απρόβλεπτο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον διαπιστώνεται ως ιδιαίτερα σημαντική και κρίσιμη η ανάγκη λήψης ορθών οικονομικών αποφάσεων που όπως έχει διαπιστωθεί, μέσα από εμπειρικές έρευνες και μελέτες, αυτές λαμβάνονται πιο συχνά από άτομα τα οποία έχουν λάβει την κατάλληλη εκπαίδευση με την απόκτηση όχι μόνο βασικών δεξιοτήτων και γνώσεων αλλά κυρίως μέσω της ανάπτυξης της αναλυτικής και κριτικής σκέψης, (Aktan, 2021).

Στη σύγχρονη κοινωνία, το κράτος, μέσα από τον θεσμό της εκπαίδευσης, αναλαμβάνει τον σχεδιασμό και την υλοποίηση δράσεων με τρόπο μεθοδικό και οργανωμένο που αποσκοπούν στην προετοιμασία των πολιτών, κυρίως των νέων, ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις της κοινωνίας και της οικονομίας. Αυτές οι δράσεις ή αλλιώς εκπαιδευτικά προγράμματα καθορίζουν αποφασιστικά το βαθμό προετοιμασίας τους και εννοιολογικά ταυτίζεται με τον εγγραμματισμό τους. Το οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα, διαχωρίζεται σε βαθμίδες όπου η κάθε βαθμίδα αποσκοπεί στην επίτευξη συγκεκριμένων σκοπών και στόχων, έχει ως βασική αποστολή των εγγραμματισμό των εκπαιδευομένων. Ο εγγραμματισμός προέρχεται από

¹ Σύμφωνα με τις Ετήσιες Εκθέσεις της ΕΚΤ για τα έτη 2020 & 2021 στην ιστοσελίδα <https://www.ecb.europa.eu/pub/annual/html/index.el.html> (Ανακτήθηκε από το Ιντερνέτ 15/12/2022)

τον Αγγλικό Όρο literacy οπού στην περίπτωση της Γλώσσας ξεκινάει αρχικά από την απόκτηση δεξιοτήτων όπως η γραφή και η ανάγνωση και εν συνεχεία επεκτείνεται στην ικανότητα κατανόησης και κριτικής του γραπτού λόγου.

Αντίστοιχα με τον γλωσσικό εγγραμματισμό, ο οικονομικός εγγραμματισμός αφορά την οικονομική γνώση που ξεκινάει από τις θεμελιώδεις έννοιες θεωρητικές και πρακτικές και καταλήγει στην ικανότητα να μπορεί κάποιος να επεξεργάζεται χρηματοοικονομικές πληροφορίες και να αποφασίζει με τεκμηριωμένο τρόπο σχετικά με τη χρήση και τη διαχείριση των οικονομικών του, και ειδικότερα σε θέματα: οικονομικού προγραμματισμού, διαχείρισης των αποταμιεύσεων, σύναψης δανείων και επιλογής συνταξιοδοτικών προγραμμάτων, (Hung, 2009).

Η οικονομική ευημερία των ατόμων σήμερα καθορίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις επιλογές τους και είναι κάτι που δεν ίσχυε στο παρελθόν οπού το κράτος αναλάμβανε για λογαριασμό του αυτές τις αποφάσεις όπως πχ η συνταξιοδοτική αποταμίευση, η προστασία από διακύμανσης των επιτοκίων κ.α. ενώ σήμερα τα άτομα αναγκάζονται τα ίδια να αποφασίσουν με αποτέλεσμα να εκτίθενται σε κίνδυνο εσφαλμένων επίλογων με ενδεχόμενες συνέπειες όπως της απώλειας εισοδήματος και της φτωχοποίησης, (Lusardi, 2019).

Η φτώχεια οδηγεί τα άτομα σε αποκλεισμό από κοινωνικές δραστηριότητες με περαιτέρω συνέπειες σε επίπεδο κοινωνίας την έξαρση φαινομένων βίας και εγκληματικότητας και της αμφισβήτησης θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στα άτομα θα πρέπει το κράτος να παρέχει, μέσω του οργανωμένου εκπαιδευτικού συστήματος, ολοκληρωμένη και πολύπλευρη οικονομική εκπαίδευση με στόχο την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της ικανότητας ώστε να μπορούν να λάβουν ορθές οικονομικές αποφάσεις που αφορούν την αποταμίευση, την κατανάλωση, την επένδυση και σε μικρότερο βαθμό την ανάληψη υποχρεώσεων.

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα πρέπει να ξεκινάει όσο το δυνατόν νωρίτερα και σημειώνεται ότι το 2020 η Ελλάδα συμμετείχε, για πρώτη φορά, στην Οικονομική Ολυμπιάδα² που διοργανώνεται μεταξύ 15 χωρών και απευθύνεται σε μαθητές και μαθήτριες της πρώτης τάξης του λυκείου που σκοπό έχει να συμβάλει στην περαιτέρω ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των γνώσεων στο πεδίο των οικονομικών.

² Για περισσότερες πληροφορίες: <https://www.oikonomikiolympiada.gr/about-5> (Ανακτήθηκε 5/1/2023)

Κεφάλαιο: 1. Αποσαφήνιση όρων

1.1 Εκπαίδευση / Εκπαιδευτικό σύστημα.

Στα αρχαία Ελληνικά το ρήμα εκπαιδεύω αφορά την ανατροφή από παιδική ηλικία και περιλαμβάνει την έννοια της μόρφωσης και της διαπαιδαγώγησης που επιδρούν καθοριστικά στη διαμόρφωση του μυαλού και του σώματος του εκπαιδευόμενου. Έτσι η εκπαίδευση αφορά και συμπεριλαμβάνει όλες εκείνες τις μεθόδους που έχουν ως σκοπό να αποκτήσει ένα εκπαιδευόμενος συγκεκριμένες γνώσεις, αξίες, ιδανικά, στάσεις σωματικές ικανότητες – δεξιότητες και τρόπο σκέψης.

Ο μεγάλος παιδαγωγός και φιλόσοφος Jean Piaget (1896-1980) όρισε την εκπαίδευση ως εξής: «Η εκπαίδευση συνίσταται στη διαμόρφωση δημιουργών, ακόμη κι αν δεν υπάρξουν πολλοί, ακόμη κι αν οι δημιουργίες του ενός είναι μικρότερες του άλλου. Χρειάζεται η διαμόρφωση εφευρετών, ανακαινιστών, όχι κομφορμιστών». Ο Durkheim όρισε ως εκπαίδευση την δράση των ενήλικων προς εκείνες τις γενιές που δεν είναι αρκετά ώριμες για την κοινωνική ζωή. Οι μέθοδοι εκπαίδευσης έχουν εξελιχθεί σημαντικά με την πάροδο του χρόνου και ακολουθήσαν την εξέλιξη των κοινωνιών λόγω των τεχνολογικών και οικονομικών μεταβολών που συντελέστηκαν. Πλέον όταν αναφερόμαστε στην εκπαίδευση εννοούμε ένα οργανωμένο σύστημα που χρηματοδοτείται και ελέγχεται από το κράτος και περιλαμβάνει όλους εκείνους τους θεσμούς που έχουν εξουσιοδοτηθεί με την ευθύνη της εκπαίδευσης των νέων μέσω της εφαρμογής και της υλοποίησης συγκεκριμένων αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών (RAVEN, 1977). Στις σύγχρονες κοινωνίες η εκπαίδευση είναι ταυτόσημο με το εκπαιδευτικό σύστημα ως ένας οργανωμένος θεσμικός μηχανισμός ποδηγέτησης της νέας γενιάς προκειμένου να της μεταλαμπαδευτούν οι γνώσεις, οι αξίες και η κουλτούρα της παλιότερης γενιάς αφενός και αφετέρου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι στόχοι που συνδέονται με ανάγκες της κοινωνίας. Το εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας³ διαχωρίζεται σε τρεις βαθμίδες, στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Όλες οι βαθμίδες της εκπαίδευσης θεωρούνται εξίσου σημαντικές εξ ου και ο υποχρεωτικός χαρακτήρας συμμετοχής ειδικά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και στη μισή βαθμίδα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που αφορά και τις τρεις τάξεις του Γυμνασίου. Η συμμετοχή στο Λύκειο, που ανήκει στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και

³ Περισσότερες πληροφορίες για το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα βρίσκονται συγκεντρωμένες στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων <https://www.minedu.gov.gr/> (Ανακτήθηκε 07/01/2023)

στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση δεν είναι υποχρεωτική αλλά στην πράξη είναι εξίσου υποχρεωτική καθώς τα εφόδια γνώσεων που απαιτούνται για να ανταπεξέλθουν τα άτομα στις απαιτήσεις του συγχρόνου τρόπου ζωής παρέχονται ουσιαστικά στις μη υποχρεωτικές βαθμίδες εκπαίδευσης. Η Πρωτοβάθμια υποχρεωτική εκπαίδευση περιλαμβάνει α) πλέον και το Νηπιαγωγείο (από το 2020) και απευθύνεται σε μαθητές ηλικίας από τεσσάρων έως έξι χρονών και β) τις έξι τάξεις του δημοτικού σχολείου και απευθύνεται σε μαθητές ηλικίας από έξι έως δώδεκα ετών. Σύμφωνα με Άρθρο 1, παρ. 1, του Ν. 1566/85: Δομή και Λειτουργία της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ο «Σκοπός της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι να συμβάλει στην ολόπλευρη αρμονική και ισόρροπη ανάπτυξη των διανοητικών και ψυχοσωματικών δυνάμεων των μαθητών, ώστε, ανεξάρτητα από φύλο και καταγωγή, να έχουν τη δυνατότητα να εξελιχθούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες και να ζήσουν δημιουργικά». Στη τριτοβάθμια εκπαίδευση ανήκουν τα ΑΕΙ (Πανεπιστήμια και Πολυτεχνεία) και οι Ακαδημίες και έχουν ως αποστολή την υψηλή θεωρητική και σφαιρική κατάρτιση του μελλοντικού επιστημονικού δυναμικού της χώρας.

Όπως αναφέρει ο (ΜΠΕΤΣΑΣ, 2016), η επαρκής χρηματοδότηση του εκπαιδευτικού συστήματος θεωρείται από τις ανεπτυγμένες χώρες υψίστη προτεραιότητα στην ιεράρχηση των δαπανών κατά την σύνταξη του προϋπολογισμού του κράτους καθώς θεωρείται μακροπρόθεσμη επένδυση ζωτικής σημασίας που οδηγεί στην οικονομική και κοινωνική ευημερία και στην πρόοδο.

1.2 Ο ρόλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Στην Ελλάδα το εκπαιδευτικό σύστημα, όπως προαναφέρθηκε, χωρίζεται σε τρεις διακριτές βαθμίδες, τη πρωτοβάθμια, τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση και την τριτοβάθμια εκπαίδευση όπου κάθε βαθμίδα προετοιμάζει τους μαθητές για να μετάβουν στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης. Στην πρωτοβάθμια υποχρεωτική εκπαίδευση που περιλαμβάνει το νηπιαγωγείο και το εξατάξιο δημοτικό σχολείο εντάσσονται παιδιά ηλικίας από πέντε έως δώδεκα ετών. Ο ρόλος του νηπιαγωγείου είναι καθοριστικής σημασίας για την ομαλή κοινωνικοποίηση του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον και να το προετοιμάσει στην ομαλή μετάβαση του στο δημοτικό σχολείο όπου θα έρθει σε πρώτη επαφή με τα μαθήματα, τις υποχρεώσεις και την εκπαιδευτική αξιολόγηση. Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στην ψυχοσύνθεση του μικρού μαθητή, κυρίως στο νηπιαγωγείο αλλά και στο δημοτικό, είναι καθοριστικός προκειμένου να

ενεργοποιηθεί η διάθεση για ανακάλυψη και έρευνα με τρόπο βιωματικό και να συνδεθεί έτσι το σχολείο στη συνείδηση του με την γνώση και τη μάθηση.

Στο δημοτικό οι μικροί μαθητές έρχονται σε πρώτη επαφή με την μαθηματική σκέψη, της ανάλυσης, της πρόσθεσης, της αφαίρεσης, του πολλαπλασιασμού, της διαίρεσης και της μεθοδικότητας που τη διακρίνει και ταυτόχρονα με την ενθάρρυνση του δασκάλου είναι σε θέση να παρατηρούν και να συγκεντρώνονται ώστε να επιλύουν απλές ασκήσεις μέχρι και πιο δύσκολα προβλήματα όπως συμβαίνει στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου. Παράλληλα με την κατάκτηση γνώσεων και δεξιοτήτων το παιδί στο δημοτικό αρχίζει σιγά σιγά να αυτονομείται από το οικογενειακό περιβάλλον με το να επιλεγεί τους φίλους του, να διαχειρίζεται τον ελεύθερο χρόνο του και να επιλεγεί δραστηριότητες που ταιριάζουν στο χαρακτήρα του και την προσωπικότητα του. Αξίζει να σημειωθεί ότι στο δημοτικό σχολείο οι μαθητές έρχονται σε πρώτη επαφή με την πληροφορική και τις νέες τεχνολογίες ώστε να είναι σε θέση με ασφάλεια να τις χρησιμοποιούν και να προστατεύουν την ιδιωτικότητα τους και να μην εκθέτουν δημοσίως τα ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα τους. Η εκμάθηση ξένων γλωσσών ξεκινάει από το δημοτικό με σκοπό όχι μόνο να έχουν τη δυνατότητα επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους που μιλάνε διαφορετική γλώσσα αλλά και να συνειδητοποιήσουν πλέον την πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας και της αποδοχής του διαφορετικού ως προς αυτούς.

Η μετάβαση από το δημοτικό στο γυμνάσιο και εν συνέχεια στο λύκειο συμπίπτει με την μετάβαση από την παιδική ηλικία στην εφηβική ηλικία που αποτελεί μια από τις σημαντικότερες φάσεις σωματικής και πνευματικής ανάπτυξης του ανθρώπου. Ο έφηβος έρχεται σε πρώτη επαφή με τον κόσμο των μεγάλων με τους κινδύνους και τις απειλές που τον χαρακτηρίζει αλλά είναι σε θέση να απολαύσει και να συμμετάσχει σε πολλές δραστηριότητες που όσο ήταν παιδί δεν μπορούσε. Η σχολική επίδοση και αξιολόγηση αυξάνει το βαθμό ευθύνης και αυτονομίας των πράξεων του και σε συνδυασμό της επιθυμίας για κοινωνική αποδοχή και αναγνώριση δημιουργούν ένα εκρηκτικό μείγμα που οφείλει να αντιληφθεί και να διαχειριστεί με αρωγό σε αυτή την προσπάθεια το οικογενειακό και το σχολικό περιβάλλον. Σύμφωνα με έρευνα του 2010 (Κοκκέβη Α., 2010) η εφηβεία, ως περίοδος αμφισβήτησης του κόσμου των μεγάλων, συμπαρασύρει και την αμφισβήτηση του σχολείου, των σκοπών και των λειτουργιών του.

Ο σκοπός του γυμνασίου είναι η πολύπλευρη ανάπτυξη των μαθητών βάσει των δυνατοτήτων που έχουν αλλά και των απαιτήσεων του ευρύτερου περιβάλλοντος που

δραστηριοποιούνται και αυτές μπορεί να είναι από μορφωτικές μέχρι και οικονομικές ή και αθλητικές. Το γυμνάσιο βοηθάει τους μαθητές να αποκτήσουν κοινά αποδέκτες αξίες (ηθικές, θρησκευτικές, εθνικές και ανθρωπιστικές) και πρότυπα συμπεριφοράς ώστε να διαμορφώσουν μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα όπου θα θέτει στόχους και θα πράττει σύμφωνα με αυτούς. Όπως αναφέρει ο (Ξωχέλλης, 1991) η υπευθυνότητα, ο διάλογος και η συλλογική προσπάθεια αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα στο γυμνάσιο όπου οι μαθητές πέρα από την κατάκτηση των γνώσεων και άλλων ικανοτήτων αντιλαμβάνονται την σημαντικότητα αυτών προκειμένου να μπορούν να αντιμετωπίσουν με επιτυχία ευρύτερα προβλήματα της κοινωνίας, της οικονομίας και του φυσικού περιβάλλοντος στα οποία η ατομική γνώση από μόνη της δεν επαρκεί για την επίλυση τους. Στο γυμνάσιο ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην γλωσσική καλλιέργεια των μαθητών ώστε να μπορούν να κατανοούν τα γραπτά κείμενα και τον προφορικό λόγο αλλά και οι ίδιοι να μπορούν να εκφράζονται ποικιλοτρόπως με σαφήνεια, ακρίβεια και απλότητα ώστε να γίνονται κατανοητοί από τους άλλους.

Το μάθημα της φυσικής αγωγής που από το δημοτικό διδάσκονται οι μαθητές, στο γυμνάσιο στοχεύει στην λειτουργική βελτίωση του οργανισμού καθώς οι μαθητές έχουν αναπτυχθεί σωματικά και πνευματικά και μπορούν να συμμετάσχουν σε απαιτητικές φυσικές δραστηριότητες υπό την ιδέα του "Ευ Αγώνιζεσθαι". Η καλλιτεχνική εκπαίδευση των μαθητών στο γυμνάσιο αποσκοπεί αφενός να γνωρίσουν τις διάφορες μορφές τέχνης και αφετέρου να μπορούν τα ίδια να εκφραστούν μέσα από καλλιτεχνικές δραστηριότητες όπως η μουσική, ο χορός το θέατρο κ.α. και να διαμορφώσουν ίδια άποψη για την αξία της καλλιτεχνικής δημιουργίας και έκφρασης. Στο γυμνάσιο οι μαθητές συνειδητοποιούν τελικά ότι οι γνώσεις και οι δεξιότητές που αποκτούν συνδέονται με την οικονομία, τον πολιτισμό και την κοινωνία και ότι η πρόοδος και η ευημερία επιτυγχάνεται με την ισότιμη συμβολή της εργασίας είτε αυτή είναι χειρωνακτική είτε πνευματική όπου στο Λύκειο τα ίδια θα κληθούν να επιλέξουν το είδος του επαγγέλματος που θα εξασκήσουν.

1.3 Η εξέλιξη της οικονομικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα

Η οικονομική εκπαίδευση στην Ελλάδα ξεκινά ουσιαστικά με την ίδρυση της Ανώτατης Εμπορικής Σχολής το 1920 από τον Ελευθέριο Βενιζέλο κατά το πρότυπο της αντίστοιχης σχολής του Πανεπιστημίου της Λωζάνης της Ελβετίας και η οποία το 1926 μετονομάστηκε σε Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών

(Α.Σ.Ο.Ε.Ε.)⁴ όπου και με την υπαγωγή της από το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας στο Υπουργείο Παιδείας το 1939, αναγνωρίζεται ως ισότιμη με το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Το 1958 λειτουργεί η Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Πειραιώς και η Ανώτατη Βιομηχανική Σχολή Θεσσαλονίκης με έμφαση στις οικονομικές και διοικητικές επιστήμες και χορηγούν πτυχία ισότιμα με τα άλλα ΑΕΙ. Στα τέλη της δεκαετίας του 1980 μετονομάστηκαν σε Πανεπιστήμιο Πειραιώς και Πανεπιστήμιο Μακεδονίας αντίστοιχα.

Η οικονομική εκπαίδευση στην δευτεροβάθμια ξεκινάει ουσιαστικά με την εφαρμογή του νόμου 576/77 «Περί οργανώσεως και διοικήσεως της Μέσης και Ανωτέρας Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαιδεύσεως» όπου ξεκίνησαν να διδάσκονται οικονομικά μαθήματα στα Τεχνικά Επαγγελματικά Λύκεια και στις Τεχνικές και Επαγγελματικές σχολές όπως «Οικονομική Ζωή και Επιχειρηματική Δραστηριότητα» για όλους του μαθητές. Για τους μαθητές που επέλεγαν το τομέα Οικονομίας και διοίκησης, για να συνεχίσουν τις σπουδές τους, το πρόγραμμα περιλάμβανε μαθήματα όπως «Αρχές Οικονομικής Επιστήμης και Πολιτικής Οικονομίας», Λογιστική», «Τεχνική των Συναλλαγών», «Ελληνική Οικονομία και Δημοσιονομία», «Οικονομική Γεωγραφία και Δημοσιονομία», «Οικονομική Γεωγραφία και Διεθνές Εμπόριο», «Διοικητική Πρακτική και Δημόσιες Σχέσεις», «Φορολογική Λογιστική Εταιρειών», «Λογισμός του Κόστους και Βιομηχανική Λογιστική» και «Ανάλυση Ισολογισμών». Στα Γενικά Λύκεια η οικονομική εκπαίδευση ξεκίνησε το 1993 σταδιακά με την αντικατάσταση του εξεταζόμενου στις πανελλαδικές εξετάσεις μαθήματος της Κοινωνιολογίας με το μάθημα Πολιτική Οικονομία για όσους μαθητές επέλεγαν τη 4η δέσμη που οδηγούσε κυρίως σε οικονομικές πανεπιστημιακές σχολές.

Το 1997 με νομοθετική πρωτοβουλία της τότε κυβέρνησης ψηφίστηκε ο ν.2525/1997 όπου επήλθαν σημαντικές αλλαγές στην δομή και τη λειτουργία και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με την εφαρμογή ενός νέου τύπου Λυκείου που ονομάστηκε Ενιαίο Λύκειο με τη ταυτόχρονη κατάργηση των Γενικών, των Τεχνικών και Επαγγελματικών (Τ.Ε.Λ.) και των Πολυκλαδικών Λυκείων και με αλλαγές στο σύστημα εισαγωγής στην Ανώτερη και Ανώτατη Εκπαίδευση με την κατάργηση των

⁴ Περισσότερες πληροφορίες είναι διαθέσιμες στην Ιστοσελίδα του Ο.Π.Α <https://www.aueb.gr/el/content/chronology-opa> (Ανακτήθηκε 7/01/2023)

δεσμών και την εισαγωγή τριών κατευθύνσεων , τη θεωρητική, τη θετική και τη τεχνολογική όπου κάθε μια κατεύθυνση χωρίζονταν σε δυο υποομάδες (πεδία). Για την εισαγωγή σε πανεπιστημιακές οικονομικές σχολές, με το νέο σύστημα, ο μαθητής έπρεπε να επιλέξουν το πέμπτο επιστημονικό πεδίο όπου περιλάμβανε το μάθημα Αρχές Οικονομικής Επιστήμης.

Με το νόμο 2640/98 δημιουργούνται τα Τεχνικά Επαγγελματικά Εκπαιδευτήρια (ΤΕΕ), 1ου και 2ου κύκλου σπουδών και δημιουργούνται σαράντα μια ειδικότητες που αφορούν δεκαπέντε τομείς όπου για το τομέα Οικονομίας και Διοίκησης αυτές είναι των Υπαλλήλων οικονομικών υπηρεσιών, Υπαλλήλων διοίκησης, Στελεχών πωλήσεων, Υπαλλήλων ναυτιλιακών και τουριστικών γραφείων, Ξενοδοχειακών επιχειρήσεων. Με το νόμο 3475/2006 τα ΤΕΕ αντικαθίστανται από τα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ) και τις Επαγγελματικές Σχολές (ΕΠΑΣ) και προσφέρονται οι ίδιες ειδικότητες στα ΕΠΑΛ (τα ΕΠΑΣ καταργήθηκαν το 2013) με τα ΤΕΕ και τα μαθήματα παραμένουν σχεδόν τα ίδια μέχρι και σήμερα.

Με το νόμο 4186/2013 έχουμε την ίδρυση του Νέου Λυκείου όπου για την πρόσβαση στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση ο μαθητής καλούνταν να επιλέξει ένα επιστημονικό πεδίο που περιλάμβανε μια ομάδα μαθημάτων για να εξεταστεί μέσω των Πανελλαδικών εξετάσεων. Οι πανεπιστημιακές οικονομικές σχολές εντασσόντουσαν στο τέταρτο επιστημονικό πεδίο και με μαθήματα οικονομικού περιεχομένου τις Αρχές Οικονομικής Επιστήμης και τα Στοιχεία Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Ο συγκεκριμένος νομός δεν υλοποιήθηκε στην πράξη σε επίπεδο πανελλαδικών εξετάσεων καθώς ψηφίστηκε και υλοποιήθηκε ο νόμος 4327/2015 που αφορά το Νέο Λύκειο και ισχύει μέχρι και σήμερα με την καθιέρωση δυο ομάδων προσανατολισμού στη δευτέρα λυκείου και τεσσάρων επιστημονικών πεδίων στη τρίτη λυκείου. Το επιστημονικό πεδίο που οδηγεί στις οικονομικές πανεπιστημιακές σχολές είναι το τέταρτο και το μάθημα οικονομικού περιεχομένου που εξετάζεται στις πανελλαδικές εξετάσεις είναι το «Αρχές Οικονομικής Θεωρίας». Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση οι μαθητές, μέχρι και σήμερα, δεν έρχονται σε επαφή με κανένα μάθημα οικονομικού περιεχομένου.

Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα πάρα τις μεταρρυθμίσεις που έχουν γίνει, κυρίως στις δυο τελευταίες τάξεις του λυκείου, δεν έχει καταφέρει να ενισχύσει τον οικονομικό εγγραμματισμό στην πλειοψηφία των μαθητών. Η ενίσχυση του οικονομικού εγγραμματισμού των μαθητών έχει ως προαπαιτούμενο την εισαγωγή μαθημάτων στο ωρολόγιο πρόγραμμα που θα συνδυάζουν τις οικονομικές γνώσεις με

πρακτική εφαρμογή πάνω σε ζητήματα που θα αντιμετωπίσουν οι μαθητές με την ενηλικίωση τους. Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του ΟΟΣΑ (OECD, 2020), σχετικά με την υπερφόρτωση γνώσεων και μαθημάτων του προγράμματος σπουδών των σχολείων, καταδεικνύεται η ανάγκη για τον επανασχεδιασμό τους με σκοπό την βελτίωση του επιπέδου των χρηματοοικονομικών γνώσεων των μαθητών.

1.4 Ανάλυση του ωρολογίου προγράμματος μαθημάτων στις Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης / Σκοποί και Περιεχόμενο

Το πρόγραμμα μαθημάτων του Γυμνασίου δεν περιλαμβάνει μαθήματα (βλ. ΦΕΚ⁵ Β 3791/2021) οικονομικής κατεύθυνσης ενώ δεν απουσιάζουν μαθήματα ίσης εκπαιδευτικής αξίας όπως η Πληροφορική και η Τεχνολογία και που θεωρούνται απαραίτητα για την ομαλή ένταξη των μαθητών στην τρέχουσα κοινωνικό -πολιτική ζωή. Αξίζει να σημειωθεί ότι λειτουργούν στην ίδια βαθμίδα με το Γυμνάσιο το Μουσικό Γυμνάσιο, το Καλλιτεχνικό Γυμνάσιο/Λύκειο, το Εκκλησιαστικό Γυμνάσιο / Λύκειο, το Γυμνάσιο Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης / Λύκειο και το διαπολιτισμικό Γυμνάσιο / Λύκειο με σαφώς πιο εξειδικευμένο προσανατολισμό και κατεύθυνση σπουδών σε σχέση με το Γυμνάσιο όπου και σε αυτά καταγράφεται η παντελής απουσία μαθημάτων οικονομικής κατεύθυνσης στο ωρολόγιο πρόγραμμα τους.

Οι μαθητές μετά την επιτυχή ολοκλήρωση των τριών τάξεων του Γυμνασίου συνεχίζουν, κατά συντριπτική πλειοψηφία, τις σπουδές τους στο Λύκειο και όπως έχει ήδη αναφερθεί η φοίτηση στο Λύκειο δεν είναι υποχρεωτική. Το Γενικό Λύκειο είναι τριετούς φοίτησης (εξαιρείται το Εσπερινό Γενικό Λύκειο) όπου με την επιτυχή ολοκλήρωση και των τριών τάξεων οι μαθητές αποκτούν το απολυτήριο Λυκείου. Η μετάβαση των αποφοίτων Λυκείου στην επόμενη βαθμίδα εκπαίδευσης (Τριτοβάθμια) γίνεται κατόπιν επιτυχούς συμμετοχής τους στις Πανελλαδικές Εξετάσεις.

Το Γενικό Λύκειο έχει ως σκοπό τόσο την παροχή γνώσεων γενικής παιδείας αλλά και της εμβάθυνσης και της εξειδίκευσης σε επιμέρους γνωστικά πεδία με ιδιαίτερη έμφαση στην προαγωγή της κριτικής σκέψης, της πρωτοβουλίας και της δημιουργικότητας. Για το λόγο αυτό τα μαθήματα στο Γενικό Λύκειο χωρίζονται σε μαθήματα Γενικής παιδείας με σκοπό την ενίσχυση των ευρύτερων γνώσεων όλων των μαθητών και σε μαθήματα ομάδων προσανατολισμού που ξεκινάνε στην δευτέρα

⁵ Βάσει του ΦΕΚ 13 Αυγούστου 2021 ΤΕΥΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ Αρ. Φύλλου 3791 για το ωρολόγιο προγραμμάτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Λυκείου. Στην πρώτη Λυκείου⁶ διδάσκεται το μάθημα της Πολιτικής Παιδείας με σκοπό να κατανοήσουν οι μαθητές την αλληλεξάρτηση μεταξύ οικονομίας, κοινωνίας και πολιτικής έχοντας αποκτήσει όλες τις γνώσεις και τις ικανότητες που απαιτούνται για να αναλάβουν μελλοντικά το ρόλο του ενεργού πολίτη που συμμετέχει στις θεσμικές λειτουργίες του κράτους και δεν παραμένει αμέτοχος παρατηρητής των εξελίξεων. Το μάθημα της Πολιτικής Παιδείας, αν και διδάσκεται και από οικονομολόγους, δεν θεωρείται μάθημα αποκλειστικού οικονομικού περιεχομένου καθώς μόνο στο 4^ο, 10^ο και 11^ο κεφάλαιο του σχολικού συγγράμματος αναλύονται βασικές οικονομικές γνώσεις.

Από την Β' τάξη του γενικού λυκείου ο μαθητής καλούνται να επιλέξουν μεταξύ δυο προσφερόμενων ομάδων προσανατολισμού αποκλειστικά και μόνο μια ομάδα δηλαδή μεταξύ της ομάδας ανθρωπιστικών σπουδών και της ομάδας θετικών επιστήμων. Τα μαθήματα που εμπεριέχονται στην ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών είναι α) τα Αρχαία Ελληνικά Κείμενα και β) Βασικές Αρχές Κοινωνικών Επιστήμων (Κοινωνιολογία, Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική Επιστήμη) ενώ στην ομάδα προσανατολισμού θετικών επιστήμων περιλαμβάνονται α) τα μαθηματικά και β) η φυσική. Στην Γ' τάξη του γενικού λυκείου με βάση την ομάδα προσανατολισμού που επέλεξαν στην Β' τάξη, μπορούν να επιλέξουν μια από τις δυο υποομάδες πχ αν επέλεξαν την ομάδα προσανατολισμού ανθρωπιστικών σπουδών στη Β' λυκείου τότε στη Γ' λυκείου μπορούν να επιλέξουν ή την υποομάδα α) ανθρωπιστικών σπουδών ή την υποομάδα β) σπουδών οικονομίας και πληροφορικής. Παρατίθεται ο κάτωθι πίνακας των διαθέσιμων επιλογών σε ομάδες και υποομάδες των μαθητών του Γενικού Λυκείου.

Αν στη Β' Λυκείου επιλέξω:	Τότε στη Γ' Λυκείου μπορώ να επιλέξω:
Ομάδα Ανθρωπιστικών Σπουδών	Υπο-Ομάδα Ανθρωπιστικών Σπουδών ή Υπο-Ομάδα Σπουδών Οικονομίας και Πληροφορικής
Ομάδα Θετικών Σπουδών	Υπο-Ομάδα Θετικών Σπουδών και Σπουδών Υγείας ή Υπο-Ομάδα Σπουδών Οικονομίας και Πληροφορική

⁶ Περισσότερες πληροφορίες για τα μαθήματα Γυμνασίου και του Λυκείου βρίσκονται στην ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://photodentro.edu.gr/aggregator/> (Ανακτήθηκε 10/01/2023)

Η Β΄ και κυρίως η Γ΄ τάξη του Γενικού Λυκείου στην ουσία αποσκοπεί περισσότερο να προετοιμάσει τους μαθητές για τις πανελλαδικές εξετάσεις εισαγωγής στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση και δίνεται μεγαλύτερη σημασία στα μαθήματα των ομάδων και των υποομάδων και από τους καθηγητές αλλά και από τους μαθητές σε σχέση με τα μαθήματα γενικής παιδείας που δεν ανήκουν σε κάποια ομάδα ή υποομάδα.

Το μοναδικό μάθημα αμιγώς οικονομικού περιεχομένου που διδάσκεται στο Γενικό λύκειο ονομάζεται αρχές οικονομικής θεωρίας και εντάσσεται στην υποομάδα σπουδών οικονομίας και πληροφορικής της Γ΄ Λυκείου. Το βιβλίο του μαθήματος που έχει την ίδια ονομασία με το μάθημα, διαχωρίζεται σε έντεκα κεφάλαια και το μεγαλύτερο μέρος του περιλαμβάνεται στην διδακτέα/εξεταστέα ύλη. Πρόκειται για ένα εισαγωγικό βιβλίο πάνω στην οικονομική θεωρία και γνώση και σύμφωνα με τους συγγραφείς του βιβλίου ο σκοπός του είναι η περιγραφή με τρόπο απλό και όχι απλοϊκό των βασικών μηχανισμών της αγοράς και της επίδρασης αυτών στη διαμόρφωση των οικονομικών μεγεθών.

Στην ίδια βαθμίδα με το γενικό λύκειο περιλαμβάνονται τα ΕΠΑ.Λ. (Επαγγελματικά Λύκεια) δημοσία ή Ιδιωτικά με σκοπό την παροχή επαγγελματικής εκπαίδευσης σε αποφοίτους γυμνασίου ηλικίας από δεκαέξι έως είκοσι ετών. Τα ειδικού τύπου ΕΠΑ.Λ. που είναι τα Επαγγελματικά Πειραματικά Λύκεια, τα Επαγγελματικά Λύκεια Ειδικής Αγωγής και τα Εσπερινά Λύκεια όπως και τα ΕΠΑ.Λ δίνουν πρόσβαση στην τριτοβάθμια εκπαίδευση στους αποφοίτους τους μέσω των πανελλαδικών εξετάσεων. Σε όλες τις κατηγορίες των ΕΠΑ.Λ. διδάσκονται υποχρεωτικά μαθήματα γενικής παιδείας και μαθήματα σύμφωνα με την ομάδα προσανατολισμού που έχει επιλέξει ο μαθητής όπου περιλαμβάνονται και εργαστηριακά μαθήματα. Το ποσοστό των μαθητών που συνεχίζουν της σπουδές τους στα ΕΠΑ.Λ. κατά μέσο όρο κυμαίνεται περίπου στο είκοσι πέντε τοις εκατό επί του συνολικού αριθμού αποφοίτων γυμνασίου.

1.5 Η διδασκαλία των οικονομικών στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση⁷

Σε αυτήν την ενότητα θα επικεντρωθούμε σε πιο εκτενή ανάλυση των οικονομικών εννοιών και γνώσεων που λαμβάνουν οι μαθητές στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση όπως αποτυπώνονται στα σχολικά εγχειρίδια που διατίθενται δωρεάν και

⁷ Παραπέμπουμε στην αμέσως προηγούμενη υποσημείωση για περισσότερες πληροφορίες.

περιλαμβάνονται στα αναλυτικά προγράμματα σπουδών του υπουργείου παιδείας και θρησκευμάτων.

Στο γυμνάσιο το μόνο μάθημα που διδάσκεται και γίνεται κάποια αναφορά σε οικονομικές έννοιες είναι το μάθημα της Οικιακής Οικονομίας. Σύμφωνα με την περιγραφή του μαθήματος Οικιακή Οικονομία της Α΄ Γυμνασίου (μια ώρα την εβδομάδα) το βιβλίο εμπεριέχει γνώσεις αναφορικά με την δημιουργία ενός φυσικού, κοινωνικού, οικονομικού, πολιτισμικού και αισθητικού περιβάλλοντος με άπώτερο σκοπό την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, την βελτίωση της ευημερίας του ατόμου, της οικογένειας και της κοινωνίας γενικότερα. Δεδομένου ότι καθοριστικός παράγοντας που αποτελεί και προϋπόθεση για την γενικότερη αναβάθμιση του ανθρώπου είναι η οικονομική ευημερία, στο μάθημα περιλαμβάνονται (στο κεφάλαιο 2 του σχολικού εγχειριδίου) βασικές οικονομικές έννοιες όπως οικονομικοί πόροι, ο οικονομικός ρόλος της οικογένειας και ο οικογενειακός προϋπολογισμός που αναλύονται όμως σε επίπεδο ατόμου και οικογένειας και δεν γίνεται καμία αναφορά στο οικονομικό κύκλωμα και στις οικονομικές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των ατόμων, των επιχειρήσεων και του κράτους από την ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών. Οικονομικές έννοιες που εμφανίζονται στα κεφάλαιο δυο με τρόπο σύντομο και περιγραφικό αφορούν το οικονομικό πρόβλημα, τις εισοδηματικές πηγές, τους προσδιοριστικούς παράγοντες της κατανάλωσης, τον διαχωρισμό των οικονομικών αγαθών σε κατηγορίες και τον ρόλο της διαφήμισης.

Τα επόμενα κεφάλαια του σχολικού εγχειριδίου αφορούν θέματα διατροφής, θέματα που αφορούν την αγωγή υγείας και την πρόληψη των ατυχημάτων και θέματα που αφορούν την κατοικία και την ενδυμασία. Στην Γ΄ τάξη του Γυμνασίου διδάσκεται το μάθημα Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή και αφορά τη περιγραφή της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας. Χωρίζεται σε δυο κυρίως μέρη όπου το α΄ μέρος αφορά το άτομο σε σχέση με την κοινωνία και το β΄ μέρος όπου αφορά το άτομο σε σχέση με την πολιτεία και τους θεσμούς της. Σε κανένα κεφάλαιο του εν λόγω βιβλίου και κατ' επέκταση του μαθήματος δεν εμφανίζονται οι οικονομικές ενέργειες των ανθρώπων που ζουν σε μια οργανωμένη κοινωνία αλλά και την αλληλεπίδραση μεταξύ των πολιτικών και οικονομικών θεσμών που αποτελεί αντικείμενο της πολιτικής οικονομίας με αποτέλεσμα ο στόχος του μαθήματος που αφορά τη περιγραφή της σύγχρονης κοινωνικής και πολιτικής πραγματικότητας να μην επιτυγχάνεται καθώς εξαιρείται η οικονομία που αποτελεί τον καθοριστικότερο παράγοντα διαμόρφωσης της πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας.

Στη Α΄ τάξη του Γενικού Λυκείου και των ΕΠΑ.Λ διδάσκεται το μάθημα Πολιτική Παιδεία που αποσκοπεί, σύμφωνα με την επίσημη περιγραφή του από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, να είναι μια μαθητεία στην Δημοκρατία προκειμένου να προετοιμάσει έναν ανεξάρτητο, ελεύθερο, υπεύθυνο, ενεργό και προπάντων δημοκρατικό πολίτη όπου θα σέβεται τους πολιτειακούς θεσμούς θα αγαπά και θα αγωνίζεται για τη δημοκρατία. Στο εν λόγω βιβλίο περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο τέσσερα με τίτλο «Οικονομία εισαγωγικές έννοιες» όπως το οικονομικό πρόβλημα, που ήδη έχει αναλυθεί στο μάθημα της οικιακής οικονομίας της Α΄ γυμνάσιου, την έννοια των αναγκών, τα αγαθά - το καταναλωτικό πρότυπο, την έννοια των επιχειρήσεων, τους συντελεστές της παραγωγής, το κόστος παραγωγής, τις τιμές των αγαθών, τα νοικοκυριά και το εισόδημα τους, τον οικογενειακό προϋπολογισμό, το κράτος ως παράγωγος και καταναλωτής, τα δημόσια αγαθά και τις δημόσιες επιχειρήσεις και τέλος ένα κεφάλαιο με τα βασικά χαρακτηριστικά της Ελληνικής Οικονομίας. Το κεφάλαιο δέκα με τίτλο επιχειρηματικότητα και καινοτομία έχει ως στόχο οι μαθητές να αποκτήσουν μια θετική στάση έναντι του επιχειρείν φέρνοντας τους σε ικανοποιητική επαφή με έννοιες όπως η ανταγωνιστικότητα, η καινοτομία και η εξωστρέφεια. Στο ίδιο κεφάλαιο περιλαμβάνονται θεματικές ενότητες που αφορούν την έννοια της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρήσεων, τη διάκριση των επιχειρήσεων ανά νομική μορφή και ανά κλάδο δραστηριότητας. Το κεφάλαιο δέκα θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό για τους μαθητές καθώς περιλαμβάνει έννοιες οι οποίες αναφέρονται σχεδόν σε καθημερινή βάση λόγω της σπουδαιότητας τους στην λήψη κρίσιμων πολιτικών αποφάσεων και η σωστή κατανόηση των εννοιών συμβάλει στην ορθή αξιολόγηση των αποφάσεων από τους μαθητές. Το κεφάλαιο έντεκα του ίδιου μαθήματος αφορά το Χρήμα και τις Τράπεζες. Η πρώτη ενότητα του εντέκατου κεφαλαίου αφορά την μετάβαση από τον αντιπραγματισμό στην εγχρήματη οικονομία και την καθιέρωση του χρήματος ως το αποδεκτό μέσο ανταλλαγής και μέτρησης της αξίας των αγαθών και υπηρεσιών αναφέροντας τις πιο σημαντικές ιδιότητες του και τις μορφές του. Στην επόμενη ενότητα γίνεται αποσαφήνιση του ρόλου των Τράπεζων είτε αυτές είναι ιδιωτικές ή δημόσιες και η ουσιαστική διαφορά που έχουν με την Κεντρική Τράπεζα και το προνόμιο της να εκδίδει χρήμα και να ασκεί ρόλο εποπτικό στις δραστηριότητες και τις λειτουργίες των εμπορικών τραπεζών. Σε ξεχωριστή υποενότητα περιγράφεται ο ρόλος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και η αρμοδιότητα της από το 1999 να ασκεί τη νομισματική πολιτική στη ζώνη του ευρώ όπως της έχει ανατεθεί από τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην αμέσως

επόμενη ενότητα του κεφαλαίου περιγράφονται οι έννοιες της αποταμίευσης, της κατάθεσης και του δανεισμού μέσα από κατανοητά παραδείγματα και της διαφοράς μεταξύ τόκου και επιτοκίου. Η τελευταία ενότητα του κεφαλαίου αφορά το Χρηματιστήριο προκειμένου να εξοικειωθούν οι μαθητές με τις βασικές λειτουργίες του, τα διάφορα είδη του, τις χρηματιστηριακές εταιρείες, τη διαφορά μεταξύ επενδυτών και κερδοσκόπων και του εποπτικού ρόλου που ασκεί η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς για τον περιορισμό του συστημικού κινδύνου και την προστασία του επενδυτικού κοινού.

Στην δεύτερη τάξη του γενικού λυκείου και στην ομάδα ανθρωπιστικών σπουδών περιλαμβάνεται το μάθημα Βασικές «Αρχές Κοινωνικών Επιστημών Κοινωνιολογία, Οικονομική Επιστήμη και Πολιτική Επιστήμη». Ο εκπαιδευτικός σκοπός του εν λόγω μαθήματος είναι η εμπέδωση από τους μαθητές ένα σύνολο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών θεωριών που θα τους βοηθήσουν να κατανοήσουν την οργάνωση της κοινωνίας που ζουν και δραστηριοποιούνται. Το κεφάλαιο δυο του σχολικού εγχειρίδιου με τίτλο «Βασικές Προσεγγίσεις στην Οικονομία» διαιρείται σε δυο μέρη. Στο πρώτο μέρος περιλαμβάνεται η εισαγωγή στο αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας και τις βασικές οικονομικές θεωρήσεις. Αναλυτικότερα περιγράφεται και αναλύεται εκ νέου το οικονομικό πρόβλημα, η κατανομή των πόρων, η οικονομική ανάπτυξη και σταθερότητα, η διανομή του εισοδήματος, η επίλυση των οικονομικών προβλημάτων, η γένεση της οικονομικής σκέψης (Ξενοφών και Αριστοτέλης), οι αρχές της φυσιοκρατικής σχολής οικονομικής σκέψης, οι νόμοι της Οικονομίας της Αγοράς και η διαμόρφωση της τιμής του εμπορεύματος σύμφωνα με την θεωρία του οικονομολόγου Άνταμ Σμιθ, η θεωρία της αξίας της εργασίας και η διαμόρφωση της τιμής ισορροπίας κατά Ντέιβιντ Ρικάρντο, η ελεύθερη οικονομία και η κρατική ρύθμιση κατά Τζον Στιούαρτ Μιλ, η θεωρία της αξίας της εργατικής δύναμης και του εμπορεύματος κατά Καρλ Μαρξ, η γενική θεωρία της απασχόλησης, του τόκου και του χρήματος κατά Τζον Μείναρντ Κέυνς και τέλος η ανάπτυξη του βιοτικού επιπέδου και η πρόοδος της κοινωνίας κατά Κολιν Κλαρκ-Ζαν Φουραστιε-Τζον Κενεθ Γκαλμπρειθ-Γιοζεφ Σουμπέτερ. Στο δεύτερο μέρος του ίδιου κεφαλαίου (δυο) γίνεται αναφορά στο δουλκοκτητικό σύστημα, στο φεουδαρχικό σύστημα, στο καπιταλιστικό σύστημα ή οικονομία της αγοράς και στο σοσιαλιστικό σύστημα ή σχεδιασμένη οικονομία.

Στη δεύτερη τάξη των ΕΠΑ.Λ και του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας περιλαμβάνονται οκτώ μαθήματα με οικονομικό περιεχόμενο και αυτά είναι: οι Αρχές

Λογιστικής, η εισαγωγή στο Μάρκετινγκ, η θεωρία Τουρισμού και εφαρμογές, η Εισαγωγή στην Εφοδιαστική Logistics, οι Χρηματοπιστωτικές Συναλλαγές- λογιστικά φύλλα excel , τα Στοιχεία Δικαίου (Αστικό, Εμπορικό, Εργατικό και Τουριστικό), τα Οικονομικά Μαθηματικά και Στατιστική και τέλος τα Αγγλικά τομέα.

Το ομότιτλο βιβλίο με το μάθημα Αρχές Λογιστικής χωρίζεται σε δέκα κεφάλαια όπου το πρώτο κεφάλαιο είναι επί το πλείστον εισαγωγικού χαρακτήρα και επαναλαμβάνονται έννοιες όπως οι ανάγκες, τα οικονομικά αγαθά, οι επιχειρήσεις και παρέχεται νέα γνώση στους μαθητές που αφορά την περιουσία της επιχείρησης και της διάκρισης μεταξύ ενεργητικού και παθητικού. Στο δεύτερο κεφάλαιο του ίδιου βιβλίου αναλύεται η έννοια της απογραφής και του ισολογισμού ενώ στο τρίτο κεφάλαιο οι μαθητές έρχονται σε επαφή με την λογιστική έννοια του λογαριασμού και τον τρόπο λειτουργίας του. Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά την διπλογραφική μέθοδο καταχώρησης των λογιστικών γεγονότων και τις βασικές καταστάσεις αυτής της μεθόδου δηλαδή το ημερολόγιο, το γενικό καθολικό και το ισοζύγιο λογαριασμών του γενικού καθολικού. Στα κεφάλαια πέντε, έξι και επτά αναφέρονται ακόμα πιο αναλυτικά οι λογαριασμοί δηλαδή την κατάταξη τους σε γενικές ομάδες, την οργάνωση τους, τη διάκριση τους κατά μέγεθος καθώς επίσης με τη φύση και το περιεχόμενό τους. Στα τελευταία τρία κεφάλαια του βιβλίου, δηλαδή στο οκτώ, στο εννιά και στο δέκα, περιλαμβάνονται λογιστικά θέματα που σχετίζονται με τη διόρθωση των λογιστικών σφαλμάτων, των λογιστικών εργασιών που διενεργούνται στο τέλος της διαχειριστικής χρήσης όπως η κατάρτιση του ισολογισμού και της κατάστασης του λογαριασμού αποτελέσματος χρήσης. Αξίζει να αναφερθεί ότι το κεφάλαιο δέκα περιλαμβάνει μια σύντομη αλλά περιεκτική παρουσίαση του Ελληνικού Γενικού Λογιστικού Σχέδιου βάσει του οποίου συντάσσονται και καταρτίζονται οι χρηματοοικονομικές λογιστικές καταστάσεις και του σκοπού που επιτελεί δηλαδή της χρήσης μιας λογιστικής γλώσσας κατανοητής από όλους. Το βιβλίο είναι ιδιαίτερα καλογραμμένο και περιλαμβάνει πολλά παραδείγματα και λυμένες ασκήσεις που βοηθούν τους μαθητές στην κατανόηση της διδακτέας ύλης.

Το διδακτικό εγχειρίδιο που αφορά το μάθημα εισαγωγή στο Μάρκετινγκ φέρει το τίτλο Αρχές Μάρκετινγκ και διαιρείται σε έντεκα επιμέρους κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο με τον τίτλο το Μάρκετινγκ και η Σύγχρονη Κοινωνία έχει εισαγωγικό χαρακτήρα και περιλαμβάνει τον ορισμό της έννοιας του Μάρκετινγκ, την φιλοσοφία που το διακρίνει, την οικονομική σημασία του και γενικά την σύνδεση του με τις επιχειρήσεις, τους καταναλωτές και με το φυσικό περιβάλλον όπου το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι έχει συμβάλει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη

και στην κοινωνική ευημερία. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια του προγραμματισμού στο Μάρκετινγκ ως μια διαδικασία επίτευξης των στόχων που έχουν τεθεί μέσω της υλοποίησης της στρατηγικής του μίγματος του Μάρκετινγκ που περιλαμβάνει τους 4 παράγοντες (Product, Price, Place και Promotion). Στο τρίτο, τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνονται θεωρητικές γνώσεις που βασίζεται το Μάρκετινγκ και αφορούν την συμπεριφορά του καταναλωτή, τη τμηματοποίηση της αγοράς και το σύστημα πληροφοριών / Ερευνα Αγοράς. Τα επόμενα τέσσερα κεφάλαια δηλαδή το έκτο, το έβδομο, το όγδοο και το ένατο κεφάλαιο αναλύουν τους τέσσερες παράγοντες του μίγματος Μάρκετινγκ που αναφέρθηκαν. Ειδικότερα στο έκτο κεφάλαιο αναλύεται το προϊόν, στο έβδομο κεφάλαιο αναλύεται η τιμή του προϊόντος και η τιμολογιακή πολιτική, στο όγδοο κεφάλαιο αναλύεται η διανομή του προϊόντος και στο ένατο κεφάλαιο η προώθηση του προϊόντος. Στο δέκατο κεφάλαιο που αφορά το Διεθνές Μάρκετινγκ περιλαμβάνει την έννοια και την σημασία του και περιγράφεται το πως σχεδιάζεται και υλοποιείται η Στρατηγική Μάρκετινγκ σε διεθνές περιβάλλον. Το ενδέκατο κεφάλαιο που είναι και το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου αφορά την οργάνωση ενός συγχρόνου γραφείου μάρκετινγκ δηλαδή το πως οργανώνεται, τον εξοπλισμό που πρέπει να διαθέτει, τις σχέσεις και την επικοινωνία του και ποιες λειτουργίες πρέπει να επιτελεί.

Το τρίτο κατά σειρά μάθημα που διδάσκονται στη δεύτερη τάξη του ΕΠΑ.Λ. του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας ονομάζεται θεωρία Τουρισμού και Εφαρμογές και περιλαμβάνει δυο βιβλία. Το πρώτο βιβλίο φέρει τον τίτλο «Κοινωνιολογία και ψυχολογία του Τουρισμού» και προσεγγίζει τον Τουρισμό ως κοινωνικό φαινόμενο και προσπαθεί να το ερμηνεύσει μέσα από τις κοινωνικές και ψυχολογικές θεωρίες και ταυτόχρονα αναλύει τις επιπτώσεις που έχει σε επίπεδο κοινωνίας, ατόμου, οικονομίας και φυσικού περιβάλλοντος. Το δεύτερο βιβλίο του μαθήματος και αφορά το εργαστήριο, είναι στα πλαίσια εφαρμογής πληροφοριακού συστήματος Ηλεκτρονικών / Υπολογιστών που εξειδικεύεται σε τουριστικές υπηρεσίες προκειμένου οι μαθητές που επιλέγουν τα τουριστικό επάγγελμα να εκπαιδευτούν στη χρήση τέτοιων εφαρμογών.

Το τέταρτο μάθημα του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας είναι η Εισαγωγή στην Εφοδιαστική (Logistics) που όπως και το προηγούμενο μάθημα θεωρία του τουρισμού δεν αποτελούν μαθήματα οικονομικού περιεχομένου αλλά προσεγγίζονται διεπιστημονικά και έχουν κατεξοχήν πρακτική εφαρμογή για τους μαθητές που ενδιαφέρονται να ακολουθήσουν τον τομέα του εφοδιασμού και αποθήκευσης που

είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στη χώρα μας μετά και τις σημαντικές επενδύσεις που είναι σε φάση υλοποίησης και αφορούν σημαντικά έργα υποδομής όπως σε λιμάνια, αεροδρόμια και αυτοκινητόδρομους. Το βιβλίο του μαθήματος ονομάζεται εισαγωγή στην εφοδιαστική και περιλαμβάνει δέκα κεφάλαια που αφορούν τις προμήθειες, την αποθήκευση, την διανομή την μεταφορά των αγαθών και των υπηρεσιών.

Το μάθημα οικονομικού περιεχομένου με πρακτική εφαρμογή που διδάσκεται στην Β' ΕΠΑ.Λ. του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας αναφέρεται στο ωρολόγιο πρόγραμμα ως «Χρηματοπιστωτικές Συναλλαγές – Λογιστικά Φύλλα Excel» και περιλαμβάνει δυο βιβλία μαθητή. Το πρώτο βιβλίο παρέχει τις θεωρητικές γνώσεις και εμπλουτίζεται με πολλά παραδείγματα και ασκήσεις και ονομάζεται σύγχρονες συναλλαγές και είναι γραμμένο μόνο από οικονομολόγους. Το βιβλίο χωρίζεται σε επτά κεφάλαια και έχει ως εκπαιδευτικό στόχο να αποκτήσει ο μαθητής όλες τις απαραίτητες γνώσεις που σχετίζονται με την διεξαγωγή του εμπορίου και των συναλλαγών που είναι απαραίτητες για την λειτουργία της σύγχρονης οικονομίας και κοινωνίας. Το πρώτο κεφάλαιο παρέχει στον μαθητή όλες τις απαραίτητες γνώσεις που αποτελούν προαπαιτούμενο για την παρακολούθηση και κατανόηση πιο σύνθετων και εξειδικευμένων γνώσεων που αναλύονται στα επόμενα κεφάλαια του βιβλίου και ονομάζεται Εισαγωγή στην τεχνική των συναλλαγών. Διαιρείται σε τέσσερα επιμέρους κεφάλαια και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του χρήματος στις οικονομικές συναλλαγές. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά το εμπόριο, τα εμπορεύματα, τις εμπορικές αγοραπωλησίες και τα εμπορικά επαγγέλματα και γίνεται πολύ αναλυτικά η αποσαφήνιση των παραπάνω εννοιών. Το επόμενο κεφάλαιο αφορά τον Ανταγωνισμό και αναλύει με τρόπο κατανοητό την έννοια του και τα αποτελέσματά του και τότε αυτός χαρακτηρίζεται θεμιτός και τότε αθέμιτος. Στο ίδιο κεφάλαιο αναλύονται οι βασικότεροι πιστωτικοί τίτλοι όπως είναι η συναλλαγματική, το γραμμάτιο εις διαταγή, η επιταγή και οι πιστωτικές κάρτες όπου μέχρι πρόσφατα οι επιταγές ήταν ο κατεξοχόν τίτλος που χρησιμοποιούνταν στις συναλλαγές μεταξύ των επαγγελματιών και των επιχειρήσεων. Το τέταρτο κεφάλαιο έχει ως περιεχόμενο τις συγκοινωνίες, τις μεταφορές και τα τελωνεία όπου γίνεται σε αυτό εκτενή αναφορά για τα μέσα μεταφοράς και τα δικαιολογητικά που απαιτούνται για την διακίνηση των εμπορευμάτων, την αποθήκευση αυτών και των σχετικών τίτλων αποθήκευσης, το λαθρεμπόριο, του σκοπού και της σημασίας των τελωνείων και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στον εκτελωνισμό και στις κατηγορίες διασάφησης ανάλογα με το σκοπό που επιδιώκεται. Το υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται με τα δικαιώματα υπερημερίας που

επιβαρύνονται τα εμπορεύματα που παραμένουν στις αποθήκες των τελωνείων πέρα από ένα χρονικό όριο καθώς επίσης και για τα αζήτητα εμπορεύματα. Το κεφάλαιο πέντε αφορά τα χρηματιστήρια, αποδίδονται οι βασικές έννοιες και οι σημαντικότερες κατηγορίες αυτών, αναφέρονται οι κανόνες λειτουργίας και αναλύονται το χρηματιστήριο εμπορευμάτων και το χρηματιστήριο αξιών Αθηνών. Το επόμενο κεφάλαιο περιλαμβάνει τις Τράπεζες, έννοιες και σημασία και πως διακρίνονται και δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις παθητικές τραπεζικές εργασίες που είναι οι καταθέσεις, στις ενεργές τραπεζικές εργασίες που είναι οι χορηγήσεις μέσα από προεξόφληση τραπεζογραμματίων, οι ενέγγυες πιστώσεις, οι προκαταβολές έναντι φορτωτικών εγγράφων και τα διάφορα είδη δανείων ανάλογα με τη διάρκεια τους και τα παρεχόμενα καλύμματα και εξασφαλίσεις που ζητούνται και στις λοιπές βοηθητικές εργασίες. Στο ίδιο κεφάλαιο περιλαμβάνονται ως ξεχωριστές ενότητες το συνάλλαγμα, τα έντοκα γραμμάτια δημοσίου, τα ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου, οι ομολογίες, η χρηματοδοτική μίσθωση και η πρακτορεία επιχειρηματικών αποφάσεων, οι εταιρείες επενδύσεων, τα αμοιβαία κεφάλαια και οι εταιρείες επενδύσεων χαρτοφυλακίου. Το έβδομο κεφάλαιο του βιβλίου αναφέρεται στο ηλεκτρονικό εμπόριο το οποίο αναλύεται σύντομα αλλά περιεκτικά και δίνεται έμφαση στην διαφοροποίηση του σε σχέση με το παραδοσιακό εμπόριο. Οι συνέπειες του ηλεκτρονικού εμπορίου είναι σημαντικές στην οικονομία και στην κοινωνία, στις σχέσεις εργασίας, στην ασφάλεια των συναλλαγών κ.α. και αφιερώνεται ειδικό υπό-κεφάλαιο για το σκοπό αυτό. Στο ίδιο μάθημα περιλαμβάνεται και το βιβλίο Χρήσης Η/Υ – Excel προκειμένου οι μαθητές να κατανοήσουν την λειτουργία προγραμμάτων που χρησιμοποιούν υπολογιστικά φύλλα. Το βιβλίο χωρίζεται σε δυο μέρη όπου το ά μέρος αφορά τη γνωριμία του μαθητή με το διαδίκτυο και των σημαντικότερων υπηρεσιών που προσφέρονται όπως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και οι μηχανές αναζήτησης πληροφοριών. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αφορά τα προγράμματα υπολογιστικών φύλλων, τις βασικές λειτουργίες, τους υπολογισμούς εντός αυτών, την παρουσίαση των αποτελεσμάτων σε μορφή διαγραμμάτων και την εκτύπωση αυτών μέχρι ακόμα και την χρήση μακροεντολών. Τα φύλλα υπολογισμού είναι το κατεξοχήν εργαλείο που χρησιμοποιούν οι λογιστές και οι οικονομολόγοι στην εργασία τους και η εκμάθηση χρήσης αυτών των προγραμμάτων θεωρείται ιδιαίτερος σημαντική.

Το επόμενο μάθημα που διδάσκεται στην Β' τάξη των ΕΠΑ.Λ. ονομάζεται Στοιχεία Δίκαιου και περιλαμβάνει θέματα του αστικού, του εμπορικού, του εργατικού δίκαιου και τη τουριστική νομοθεσία. Τα στοιχεία του αστικού και εργατικού δίκαιου

περιλαμβάνονται σε δυο ξεχωριστά βιβλία (τεύχος Α και τεύχος Β), τα στοιχεία του εμπορικού δικαίου σε ξεχωριστό βιβλίο όπως επίσης και σε ξεχωριστό βιβλίο η τουριστική νομοθεσία. Τα στοιχεία αστικού και εργατικού δικαίου περιλαμβάνουν τα δικαιώματα, τα υποκείμενα δικαίου (πρόσωπα), τις δικαιοπραξίες, βασικά θέματα του ενοχικού δικαίου όπως η αστική ευθύνη, η παραγωγή των ενοχών, και η ενίσχυση της ενοχής. Καθώς με τις έννοιες δικαίου έρχονται για πρώτη φορά οι μαθητές, το βιβλίο περιλαμβάνει παραδείγματα από την καθημερινή πρακτική και εμπειρία για την πληρέστερη κατανόηση τους. Το τεύχος Β του Αστικού και Εργατικού Δικαίου αφορά αποκλειστικά το Εργατικό Δίκαιο, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν και ρυθμίζουν μια από τις σημαντικότερες ανθρώπινες δραστηριότητες και χωρίζεται θεματικά σε ατομικό εργατικό δίκαιο και σε συλλογικό εργατικό δίκαιο και παρατίθενται και σε αυτό το βιβλίο πλήθος παραδειγμάτων για την πληρέστερη κατανόηση των εννοιών από τους μαθητές. Το βιβλίο Στοιχεία Εμπορικού Δικαίου έχει ως σκοπό να γίνει κατανοητό από τους μαθητές το θεσμικό πλαίσιο που διέπει το εμπόριο και χωρίζεται σε δυο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει εισαγωγικές έννοιες όπως αυτή του εμπορικού δικαίου, τις συνέπειες της εμπορικότητας μιας πράξης, την ικανότητα διενέργειας εμπορικών πράξεων, τις συνέπειες της εμπορικής ιδιότητας, την τήρηση εμπορικών βιβλίων και την εννοία της επιχείρησης με βάση το εμπορικό δίκαιο. Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου γίνεται περιγραφή και ανάλυση των σημαντικότερων κατηγοριών κεφαλαιουχικών και προσωπικών εταιρειών. Στο ίδιο μέρος περιλαμβάνονται και οι σημαντικότερες κατηγορίες αξιογράφων όπως η συναλλαγματική, το γραμμάτιο σε διαταγή και η τραπεζική επιταγή που αποτελούν τα δημοφιλέστερα μέσα πληρωμής για την διεξαγωγή του εμπορίου. Το τέταρτο βιβλίο του μαθήματος αποτελεί η Τουριστική Νομοθεσία που μέχρι και σήμερα δεν έχει κωδικοποιηθεί ως αυτοτελές δίκαιο και εμφανίζεται διάσπαρτα σε νόμους, υπουργικές αποφάσεις και προεδρικά διατάγματα και καθώς αφορά το μεγαλύτερο κλάδο της Ελληνικής Βιομηχανίας έχει ως σκοπό να παρέχει στους μαθητές τους ορούς και τις έννοιες της τουριστικής νομοθεσίας με τρόπο απλό και κατανοητό μέσα από ασκήσεις και παραδείγματα. Στο βιβλίο περιλαμβάνει θέματα που αφορά την έναρξη δραστηριότητας μιας ξενοδοχειακής επιχείρησης με τα απαραίτητα δικαιολογητικά που απαιτούνται, τις προδιάγραφες και τις γενικές υποχρεώσεις των καταλυμάτων, το νομικό πλαίσιο της λειτουργίας ενός ξενοδοχείου. Επίσης στο ίδιο βιβλίο αναφέρονται περιγραφικά το θεσμικό πλαίσιο που διέπουν τα τουριστικά και ναυλομεσιτικά γραφεία, τις τουριστικές μεταφορές, την λειτουργία επιχειρήσεων που

δραστηριοποιούνται στην μίσθωση οχημάτων, τα πλοία αναψυχής και τέλος τις αερομεταφορές.

Το επόμενο μάθημα του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας της Β' ΕΠΑ.Λ. είναι τα Οικονομικά Μαθηματικά και Στατιστική και διανέμονται τρία βιβλία μαθητή για την ορθή κατανόηση του μαθήματος. Το πρώτο βιβλίο του μαθήματος ονομάζεται Οικονομικά Μαθηματικά και αφορά την μέθοδο επίλυσης προβλημάτων που προκύπτουν στις καθημερινές συναλλαγές και ειδικότερα στις τραπεζικές όπου περιλαμβάνουν το τόκο και το επιτόκιο. Θεματικά το βιβλίο είναι χωρισμένο σε τρία μέρη όπου το πρώτο μέρος αφορά την επίλυση απλών πρακτικών προβλημάτων με τη χρήση της μεθόδου των τριών, την επιμερισμό των ποσών αναλογικά κτλ., το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει την αντιμετώπιση προβλημάτων απλού τόκου που εμφανίζονται σε τραπεζικές συναλλαγές όπως η προεξόφληση γραμματίων και επιταγών ή η αντικατάσταση τους και στο τρίτο μέρος περιλαμβάνει τη θεωρία για τη λύση προβλημάτων από Οικονομικές πράξεις μακροπροθέσμου χαρακτήρα όπως είναι οι ράντες, ο ανατοκισμός και τα δάνεια όπου περιλαμβάνονται πολλά παραδείγματα, σχήματα και λυμένες ασκήσεις. Το δεύτερο βιβλίο του εν λόγω μαθήματος είναι η Στατιστική Επιχειρήσεων με σκοπό ο μαθητής να αποκτήσει όλες τις απαραίτητες θεωρητικές γνώσεις της Στατιστικής Επιστήμης προκειμένου να μπορέσει να αντιμετωπίσει πρακτικά προβλήματα επιχειρηματικής φύσεως. Το βιβλίο χωρίζεται σε επτά κεφάλαια όπου στο πρώτο εμπεριέχονται οι ορισμοί των βασικών όρων της Στατιστικής Επιστήμης, το δεύτερο κεφάλαιο έχει ως σκοπό να κεντρίσει το ενδιαφέρον του μαθητή μέσα από παραδείγματα εφαρμογής της στατιστικής στη σύγχρονη επιχείρηση, το τρίτο κεφάλαιο περιλαμβάνει όλες εκείνες τις μεθόδους της στατιστικής για την συλλογή, την επεξεργασία και την παρουσίαση των δεδομένων (περιγραφική στατιστική) ενώ στο τέταρτο και πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα μέτρα θέσης (μέση τιμή, διάμεσος, επικρατούσα τιμή) και διασποράς μιας κατανομής (εύρος μεταβολής, διακύμανση και τυπική απόκλιση) και η σπουδαιότητα τους στην λήψη ορθών επιχειρηματικών αποφάσεων. Το κεφάλαιο έξι περιλαμβάνει το διάγραμμα διασποράς, την γραμμική παλινδρόμηση και το συντελεστή συσχέτισης μεταξύ μιας εξαρτημένης και μιας ανεξάρτητης μεταβλητής και ποια η εφαρμογή όλων αυτών στον πραγματικό κόσμο. Στο τελευταίο κεφάλαιο οκτώ του βιβλίου ο μαθητής έρχεται για πρώτη φορά σε επαφή με τις χρονολογικές σειρές και πως τα στοιχεία του παρελθόντος τις τιμές μιας μεταβλητής μας επιτρέπουν μέσω της εφαρμογής της μεθόδου των ελάχιστων τετραγώνων να εκτιμήσουμε τις μελλοντικές τιμές της ίδιας

μεταβλητής δηλαδή να προσδιορίσουμε τη τάση και να προετοιμαστούμε καταλληλά σε επιχειρηματικό επίπεδο. Συμπληρωματικό βιβλίο του μαθήματος «Στατιστική των Επιχειρήσεων» είναι οι λύσεις των ασκήσεων του εν λόγω βιβλίου και παρέχεται ξεχωριστά ως βοήθημα στον μαθητή με σκοπό την πληρέστερη κατανόηση της θεωρίας.

Το τελευταίο μάθημα της Β' τάξης ΕΠΑ.Λ. του τομέα διοίκησης και Οικονομίας είναι τα «Αγγλικά Τομέα» και παρέχεται το βιβλίο English for office clerks με σκοπό αφενός να τον βοηθήσει στην εκμάθηση της αγγλικής γλώσσας και αφετέρου να του παρέχει όλη εκείνη την ορολογία και τα εξειδικευμένα κείμενα, φράσεις, τρόπου σύνταξης και γραμματικής κλιμάκωσης προκειμένου να μπορεί να κάνει χρήση της αγγλικής γλώσσας στο τομέα του. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στο λεξιλόγιο και σε φράσεις που χρησιμοποιούνται ευρέως σε εμπορική αλληλογραφία στην Αγγλική γλώσσα προκειμένου να έχουν πρακτική εφαρμογή από τους ίδιους τους μαθητές μετά την αποφοίτησή τους.

Οι απόφοιτοι της Β' τάξης του ΕΠΑΛ του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας εντάσσονται στη Γ' τάξη του ΕΠΑΛ και κατόπιν αιτήσεως τους σε μια από τις τέσσερις προσφερόμενες ειδικότητες οι οποίες είναι: Υπάλληλος Διοίκησης και Οικονομικών, Υπάλληλος Αποθήκης και Συστημάτων Εφοδιασμού, Υπάλληλος Εμπορίας και Διαφήμισης και Υπάλληλος Τουριστικών Επιχειρήσεων. Τα μαθήματα που παρέχονται σε κάθε ειδικότητα (θεωρητικά και εργαστηριακά) μαζί με τα μαθήματα γενικής παιδείας είναι υποχρεωτικά και με την επιτυχή ολοκλήρωση των σχετικών ενδοσχολικών εξετάσεων ακολουθεί η απονομή πτυχίου ειδικότητας επιπέδου τέσσερα και συνοδεύεται από άδεια ασκήσεως επαγγέλματος. Τα μαθήματα ειδικότητας παρέχουν κατά βάση εξειδικευμένες επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες με σκοπό την πρακτική εφαρμογή από τους μαθητές. Σημειώνεται ότι όλες οι εν λόγω ειδικότητες περιλαμβάνουν δυο κοινά μαθήματα που είναι οι Αρχές Οικονομικής Θεωρίας και Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης.

Το μάθημα «Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων» της Γ' τάξης των ΕΠΑ.Λ. αποσκοπεί στο να γνωρίσουν οι μαθητές τις λειτουργίες μιας σύγχρονης ιδιωτικής επιχείρησης και το ομότιτλο βιβλίο, με το μάθημα που διανέμεται, είναι χωρισμένο σε τέσσερα κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου εμπεριέχονται εισαγωγικές έννοιες και γνώσεις αναφορικά με τις μορφές της, των λειτουργιών της, την επιχείρηση ως κοινωνική οργάνωση, το περιβάλλον της επιχείρησης και τέλος ποιες είναι οι επιδιώξεις της επιχείρησης. Στο δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου

περιγράφεται η έννοια της Οργάνωσης, τα επιστημονικά πεδία που αναφέρεται η Διοίκηση των Επιχειρήσεων, του Μάρκετινγκ, τη Διοίκηση πωλήσεων, τη Χρηματοοικονομική Διοίκηση, τη Διοίκηση Παραγωγής, τη Διοίκηση των Ανθρωπίνων Πόρων, τη Διαχείριση Πληροφοριών. Στο κεφάλαιο τρία περιγράφονται αναλυτικά οι Διοικητικές Λειτουργίες της Επιχείρησης ήτοι, του Προγραμματισμού, της Οργάνωσης, της Διεύθυνσης και του Ελέγχου και της λειτουργίας Λήψης Αποφάσεων. Στο τέταρτο κεφαλαίο του βιβλίου με την ονομασία Σύγχρονες Τάσεις της Οργάνωσης και Διοίκησης περιλαμβάνονται η Διοίκηση της Ολικής Ποιότητας, ο Επανασχεδιασμός των Επιχειρηματικών Διαδικασιών και η Οργανωτική Μάθηση με σκοπό να γνωρίσει ο μαθητής τις σύγχρονες τάσεις στην διοίκηση των ανθρωπίνων πόρων, στην ανάπτυξη εταιρικής κουλτούρας, στην δημιουργία πιο απλών και ευέλικτων οργανωτικών δομών, στην περαιτέρω ανάπτυξη των ικανοτήτων των εργαζομένων όπως της πρωτοβουλίας και της οργάνωσης της εργασίας και στην ανάπτυξη της κουλτούρας της συνεχούς μάθησης.

Το δεύτερο κοινό μάθημα ειδικότητας του τομέα Διοίκησης και Οικονομίας που διδάσκεται στη Γ' τάξη του ΕΠΑΛ και στη Γ' τάξη του Γενικού Λυκείου ονομάζεται «Αρχές Οικονομικής Θεωρίας» και παρέχεται το ομότιτλο βιβλίο μαθητή μαζί με ξεχωριστό βιβλίο που περιλαμβάνει τις λύσεις των ασκήσεων του εν λόγω μαθήματος. Το μάθημα Αρχές Οικονομικής Θεωρίας εξετάζεται στις Πανελλαδικές Εξετάσεις για την εισαγωγή στη Τριτοβάθμια Εκπαίδευση των σχολών που υπάγονται στο τέταρτο επιστημονικό πεδίο «Επιστήμες Οικονομίας και Πληροφορικής» και ως εκ τούτου μελετάται επιστάμενα από τους μαθητές όπου έχουν επιλέξει την εν λόγω ομάδα προσανατολισμού. Το βιβλίο χωρίζεται σε έντεκα κεφάλαια και περιλαμβάνουν την μικροοικονομική και την μακροοικονομική θεωρία. Τα κεφάλαια από ένα έως και έξι αναφέρονται στην Μικροοικονομική θεωρία και τα κεφάλαια από επτά έως και έντεκα αναφέρονται στην Μακροοικονομική θεωρία. Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου που είναι εισαγωγικού χαρακτήρα πάνω στο αντικείμενο της Πολιτικής Οικονομίας, γίνεται περιγραφή στο βασικό οικονομικό πρόβλημα δηλαδή τι θα παραχθεί, πως θα παραχθεί, πόσο θα παραχθεί, πως θα διανεμηθεί και πως μπορεί να αυξηθεί το παραγόμενο προϊόν. Επιπλέον ορίζονται έννοιες όπως οι ανάγκες, τα αγαθά ή προϊόντα, η αγορά, οι θεσμοί, το κόστος, οι συντελεστές παραγωγής κτλ. προκειμένου οι μαθητές να αποκτήσουν το απαραίτητο γνωσιακό υπόβαθρο και να μπορούν έτσι να γίνουν κατανοητές οι γνώσεις που περιλαμβάνονται στα επόμενα κεφάλαια. Το δεύτερο κεφαλαίο του βιβλίου περιλαμβάνει τη θεωρία της ζήτησης των αγαθών και αναλύει

το νομό της ζήτησης των ορθολογικών καταναλωτών όπου σύμφωνα με αυτόν ισχύει αντιστροφή σχέση μεταξύ τιμής των προϊόντων και της ζητούμενης ποσότητας αυτών, των προσδιοριστικών παραγόντων αυτής και τον υπολογισμό της ελαστικότητας της ζήτησης. Το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου αναφέρεται στην παραγωγή της επιχείρησης και το κόστος χρήσης των παραγωγικών συντελεστών και της εξάρτησης αυτών που έχουν σε σχέση με το χρόνο και ως εκ τούτου η ανάλυση τους γίνεται στη βραχυχρόνια και στη μακροχρόνια περίοδο. Το τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου έχει ως αντικείμενο μελέτης τη προσφορά των αγαθών και περιλαμβάνει τους προσδιοριστικούς παράγοντες της προσφοράς, την ελαστικότητα της προσφοράς και τον νομό της προσφοράς όπου σε αντιδιαστολή με το νομό της ζήτησης, στη προσφορά η σχέση της τιμής με την προσφερόμενη ποσότητα είναι ανάλογη δηλαδή όσο αυξάνεται η τιμή ενός προσφερόμενου προϊόντος τόσο μεγαλώνει και η προσφερόμενη ποσότητα του στην αγορά. Στο πέμπτο κεφάλαιο του βιβλίου αναλύεται το πως προσδιορίζεται η τιμή και η ποσότητα ισορροπίας στην αγορά, ο αλγεβρικός υπολογισμός αυτής και αναλύονται διάφορες περιπτώσεις που μεταβάλλουν την τιμή και την ποσότητα ισορροπίας. Το τελευταίο κεφάλαιο της Μικροοικονομικής θεωρίας είναι το κεφάλαιο έξι του βιβλίου όπου αρχικά ορίζονται οι κυριότερες μορφές αγοράς δηλ. ο πλήρης ανταγωνισμός, το μονοπώλιο, το ολιγοπώλιο και ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός και στη συνέχεια για κάθε μορφή αγοράς προσδιορίζεται η ποσότητα και η τιμή ισορροπίας καθώς επίσης και οι συνθήκες μεγιστοποίησης των κερδών της επιχείρησης για κάθε μορφής αγοράς. Το κεφάλαιο επτά είναι το πρώτο κεφάλαιο της Μακροοικονομικής θεωρίας του βιβλίου. Στην εισαγωγή του κεφαλαίου αναλύεται η διαφορά μεταξύ μικροοικονομικής και μακροοικονομικής θεωρίας προκειμένου να κατανοήσει ο μαθητής το σφάλμα σύνθεσης που συμβαίνει όταν δεχόμαστε ότι αυτό που ισχύει για τα άτομα ισχύει αναγκαστικά για το σύνολο της οικονομίας. Στο εν λόγω κεφάλαιο ο μαθητής για πρώτη φορά συναντά ως αντικείμενο μάθησης το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν, τον τρόπο υπολογισμού του και τις αδυναμίες του ως δείκτη κοινωνικής ευημερίας. Το όγδοο κεφάλαιο του βιβλίου αφορά το Τραπεζικό σύστημα, τις βασικές του λειτουργίες, το πως οι εμπορικές Τράπεζες δημιουργούν χρήμα και τις διάφορες σε επίπεδο ρόλου σε σχέση με την κεντρική τράπεζα. Το κεφάλαιο εννιά εξετάζει τις διαχρονικές μεταβολές που παρατηρούνται στην οικονομία σε επίπεδο όγκου παραγωγής, σε επίπεδο διαθέσιμου εισοδήματος, σε επίπεδο τιμών των αγαθών και προϊόντων και στο δείκτη ανεργίας. Η ευημερία των ατόμων και της κοινωνίας βελτιώνεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με την βελτίωση των παραπάνω δεικτών και

αποτελούν στόχο της εκάστοτε οικονομικής πολιτικής. Το δέκατο κεφάλαιο του βιβλίου αναφέρεται στα Δημοσιά Οικονομικά και των οικονομικών λειτουργιών του κράτους που είναι και το αντικείμενο μελέτης των Δημοσίων Οικονομικών. Σημαντικό μέρος του κεφαλαίου αφιερώνεται στους φόρους που αποτελούν το κυριότερο έσοδο του κράτους καθώς επίσης και στην έννοια του κρατικού προϋπολογισμού ως μέσο αναλυτικής αποτύπωσης των εσοδών και των δαπανών του επομένου έτους που προβλέπεται να πραγματοποιηθούν. Το τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου φέρει το τίτλο Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις – Ευρωπαϊκή Ένωση – Ελληνική Οικονομία. Σκοπός του κεφαλαίου είναι να κατανοήσει ο μαθητής την αλληλεξάρτηση που έχουν όλες οι οικονομίες μεταξύ τους κυρίως λόγω της διεθνοποίησης και της συνέπειες της στην ελεύθερη μεταφορά κεφαλαίων, υπηρεσιών και ανθρώπων μεταξύ ενώσεων χωρών αλλά και μεταξύ ανεξάρτητων χωρών. Επιπλέον, στο δέκατο κεφάλαιο περιλαμβάνεται η θεωρία του συγκριτικού πλεονεκτήματος στη παραγωγική ικανότητα μεταξύ διαφορετικών χωρών, η έννοια του συναλλάγματος και των συναλλαγματικών ισοτιμιών, γίνεται αναφορά στα όργανα της ευρωπαϊκής ένωσης και τα μακροοικονομικά στοιχεία που αφορούν την Ελληνική Οικονομία.

1.6 Οικονομικός εγγραμματισμός

Σύμφωνα με τη (Lusardi, 2012) η λήψη οικονομικών αποφάσεων από τους πολίτες των ανεπτυγμένων οικονομιών αφορά την διάθεση του εισοδήματος τους σε διάφορα αγαθά και υπηρεσίες προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους και δεν απαιτείται να έχουν εξειδικευμένες αριθμητικές χρηματοοικονομικές γνώσεις προκειμένου αυτές αποφάσεις να είναι οικονομικά ορθές καθώς είναι χαμηλού ρίσκου εφόσον είναι σε μικρή κλίμακα. Εκτός από τις χαμηλού ρίσκου οικονομικές αποφάσεις, οι καταναλωτές, με την ανάπτυξη της οικονομίας και της τεχνολογίας, έχουν την δυνατότητα να διαθέσουν το εισόδημα τους σε διάφορα σύγχρονα χρηματοοικονομικά και ασφαλιστικά προϊόντα που απαιτούν να διαθέτουν εξειδικευμένες οικονομικές, τεχνολογικές και νομικές γνώσεις προκειμένου να μπορούν να αντιληφθούν τον κίνδυνο των πράξεων τους που μπορεί να σημαίνει από απώλεια εισοδήματος μέχρι την επιβολή ποινών και προστίμων.

Ένα τέτοιο παράδειγμα μη ορθής οικονομικής απόφασης που συμμετείχε μεγάλο μέρος του Ελληνικού Πληθυσμού συνέβη στο τέλος της δεκαετίας του 1990 και κράτησε μέχρι το 2003 και αφορούσε την αλόγιστη αγορά μετοχών που διαπραγματεύονταν στο Ελληνικό Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών. Τα αίτια του κραχ

του Ελληνικού Χρηματιστήριου είναι γνωστά όπως και οι καταστροφικές συνέπειες στην απώλεια περιουσιών σε μεγάλο μέρος του Ελληνικού λαού που εμπιστεύτηκε όλες τις αποταμιεύσεις του στην αγορά μετοχών. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στις 17/09/1999⁸ η τιμή του δείκτη του Χ.Α.Α. ήταν ίση με 6.335,04 μονάδες βάσης, ο ημερήσιος τζίρος υπολογίζεται να ήταν κατά μέσο όρο στα 1,8 δις ευρώ και η κεφαλαιοποίηση του ανέρχονταν σε 212,8 δις ευρώ. Σημαντικό μέρος της εν λόγω οικονομικής καταστροφής θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί, για πολλούς από τους συμπολίτες μας, αν διέθεταν τις κατάλληλες χρηματοοικονομικές γνώσεις για την διαμόρφωση ενός χαρτοφυλακίου που θα περιλάμβανε διάφορα χρηματοοικονομικά προϊόντα πχ έντοκα γραμμάτια δημοσίου, αμοιβαία κεφάλαια, ομόλογα, προθεσμιακές καταθέσεις και με σύνθεση αναλόγως του ρίσκου που θα ήθελαν να αναλάβουν.

Ένα άλλο παράδειγμα μη ορθής οικονομικής απόφασης που έλαβε χώρα από ένα μεγάλο μέρος των πολιτών την περίοδο από το 2001 μέχρι και το 2008 στην Ελλάδα αφορά τον υπερδανεισμό τους που προκλήθηκε από την χρήση κυρίως πιστωτικών καρτών και την λήψη δανείων που είχαν σκοπό να καλύψουν κατά κύριο λόγο εφήμερες καταναλωτικές ανάγκες όπως το κόστος διακοπών, η αγορά πολυτελών προϊόντων, εξόδων διασκέδασης και ψυχαγωγίας κ.α. Σύμφωνα με το βιβλίο της Τράπεζας της Ελλάδας «Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης» ήταν μαθηματικό βέβαιο ότι θα συνέβαινε αδυναμία αποπληρωμής των συγκεκριμένων οφειλών από τους πολίτες λόγω έλλειψης οικονομικής παιδείας από την πλευρά τους, ακόμα και αν δεν συνέβαινε η κρίση χρέους που ακολούθησε τα επόμενα χρόνια και των δυσμενών οικονομικών και κοινωνικών επιπτώσεων που προκάλεσε και που απλά επίσπευσε το γεγονός⁹. Όπως αναφέρουν οι (Lusardi & Mitchell, 2007) παρατηρείται σήμερα έντονα το γεγονός της μεταβίβασης της ευθύνης, από το κράτος στους πολίτες, λήψης κρίσιμων χρηματοοικονομικών αποφάσεων που χαρακτηρίζονται από υψηλή πολυπλοκότητα ανάλυσης ποιοτικών και ποσοτικών παραγόντων και προϋποθέτουν πέρα των άλλων και την γνώση χρηματοοικονομικών εννοιών. Η ένταξη ενός πολίτη σε ένα συνδυαστικό πρόγραμμα ιδιωτικής ασφάλειας που αφορά τη ζωή, την υγεία, την περιουσία και περιλαμβάνει επενδύσεις χαρτοφυλακίου με σκοπό την συσσώρευση κεφαλαίου για μελλοντικές ανάγκες που θα προκύψουν, είναι μια μακροπρόθεσμη

⁸ Σύμφωνα με την ιστοσελίδα <https://tradingeconomics.com/greece/stock-market> (Ανακτήθηκε 12/01/2023)

⁹ Περισσότερες πληροφορίες βρίσκονται στο βιβλίο της Τράπεζας της Ελλάδος με τίτλο «Το Χρονικό της Μεγάλης Κρίσης - Η Τράπεζα της Ελλάδος 2008-2013» και στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.bankofgreece.gr/Publications> (Ανακτήθηκε 10/02/2023)

κρίσιμη απόφαση, δεσμευτικού και υποχρεωτικού χαρακτήρα, δεδομένου των σημερινών συνθήκων του δημοσίου συστήματος υγείας και της επάρκειας των αποθεματικών των ασφαλιστικών ταμείων, όπου θα πρέπει να διαθέτει ένα σημαντικό μέρος του μηνιαίου εισοδήματος του για το σκοπό αυτό. Σύμφωνα με τους (LUSARDI & TUFANO, 2015) η λήψη ενός μακροπροθέσμου στεγαστικού δάνειου και της ανάληψης υποχρέωσης αποπληρωμής του βάσει συγκεκριμένου πλάνου αποτελεί μια δύσκολη χρηματοοικονομική απόφαση σε ατομικό επίπεδο. Ο υποψήφιος δανειολήπτης θα πρέπει να σταθμίσει το κίνδυνο μεταβολής των επιτοκίων, των μελλοντικών αναγκών του, την ενδεχομένη απώλεια μέρους η ολοκλήρου του εισοδήματος του για κάποια περίοδο και άλλους παράγοντες που ενδεχομένως να συμβούν και θα επηρεάσουν το διαθέσιμο εισόδημα του.

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω παραδείγματα οι γνώσεις οικονομικού περιεχομένου των καταναλωτών είναι περισσότερο από ποτέ αναγκαίες προκειμένου να μπορέσουν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα και να προφυλαχθούν από ενέργειες και πράξεις τους που μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την ατομική και οικογενειακή τους ευημερία και κατ' επέκταση και ολόκληρης της κοινωνίας. Μια περιγραφή αυτής της γνώσης οικονομικού περιεχομένου των πολιτών έχει δοθεί από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης¹⁰ (ΟΟΣΑ) και αναφέρεται ως εξής: Η γνώση χρηματοοικονομικών είναι βασικό συστατικό του Οικονομικού Εγγραμματισμού προκειμένου να μπορείς να κατανοείς ειδήσεις οικονομικού περιεχομένου, να μπορείς να συγκρίνεις χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπηρεσίες ως προϋπόθεση για να λαμβάνεις ορθές οικονομικές αποφάσεις. Βασικές γνώσεις στα χρηματοοικονομικά, θεωρεί ο οργανισμός, διαθέτει κάποιος όταν μπορεί από μόνος του να κάνει απλές αριθμητικές πράξεις υπολογισμού που είναι απαραίτητες για να διαχειριστεί τα οικονομικά του ενώ πιο προχωρημένες χρηματοοικονομικές γνώσεις οδηγούν συνήθως σε θετικά αποτελέσματα που μπορούν να προκύψουν όπως η επιλογή ενός αποταμιευτικού προγράμματος ικανοποιητικής απόδοσης ή να μειώσουν την πιθανότητα αρνητικών αποτελεσμάτων που μπορούν να προκύψουν από μια μη αναγκαία συσσώρευση χρέους.

Άλλος ένας ορισμός του οικονομικού εγγραμματισμού που προέρχεται από το Γραφείο Λογοδοσίας των ΗΠΑ (2010) διατυπώνεται ως «την ικανότητα να λαμβάνει

¹⁰ OECD/INFE (2012), High-level Principles on National Strategies for Financial Education, OECD Publishing, Paris.

κανείς τεκμηριωμένες κρίσεις και να αναλαμβάνει αποτελεσματικές ενέργειες σχετικά με την τρέχουσα και μελλοντική χρήση και διαχείριση των χρημάτων του. Περιλαμβάνει την ικανότητα κατανόησης οικονομικών επιλογών, προγραμματισμού για το μέλλον, δαπανών με σύνεση και διαχείρισης των προκλήσεων που σχετίζονται με γεγονότα της ζωής, όπως η απώλεια εργασίας, η αποταμίευση για τη συνταξιοδότηση ή η πληρωμή για την εκπαίδευση ενός παιδιού». Ένας πιο πρόσφατος (2020) ορισμός του οικονομικού εγγραμματισμού που προέρχεται από την επιτροπή εκπαίδευσης των ΗΠΑ αναφέρεται ως «οι δεξιότητες, οι γνώσεις και τα εργαλεία που εξοπλίζουν τους ανθρώπους να λαμβάνουν ατομικές οικονομικές αποφάσεις και ενέργειες για την επίτευξη των στόχων τους. Αυτό μπορεί επίσης να είναι γνωστό ως οικονομική ικανότητα, ειδικά όταν συνδυάζεται με πρόσβαση σε χρηματοοικονομικά προϊόντα και υπηρεσίες».

Ο οικονομικός εγγραμματισμός ορίζεται ποικιλοτρόπως αλλά με την ευρεία έννοια του μπορούμε να πούμε ότι είναι η γνώση της διαχείρισης του χρήματος δηλαδή ο πολίτης να έχει τη δυνατότητα να αντιληφθεί τη διαφορά του ονομαστικού από το πραγματικού επιτοκίου, να μπορεί να αναλάβει κινδύνους σε επενδυτικές τοποθετήσεις, να κατανοεί τις επιπτώσεις όταν αναλαμβάνει χρέος, να μπορεί να καταρτίσει και να υλοποιήσει και ατομικούς και οικογενειακούς προϋπολογισμούς περιουσίας.

1.7 Κατηγορίες Οικονομικού εγγραμματισμού

Όπως προκύπτουν από τα παραπάνω ο οικονομικός εγγραμματισμός δεν αφορά μόνο την απόκτηση, από το άτομο, θεωρητικών γνώσεων και δεξιοτήτων αλλά προϋποθέτει την ανάπτυξη κριτικής ικανότητας και οικονομικής σκέψης ώστε να μπορεί να μετουσιωθεί σε πράξεις και ενέργειες που θα έχουν θετικό αντίκτυπο στη ζωή τη δική του και της οικογένειάς του. Σύμφωνα με τους (Gnan, et al., 2007) οι διάφοροι ορισμοί που δίνονται για τον οικονομικό εγγραμματισμό μπορούν να διαχωριστούν σε τρεις διαφορετικές ομάδες όπου η κάθε ομάδα αντιστοιχεί σε ένα επίπεδο εγγραμματισμού. Έτσι η πρώτη ομάδα ορισμών που αναφέρονται στον οικονομικό εγγραμματισμό του πρώτου επιπέδου περιλαμβάνει την απόκτηση και την βελτίωση των οικονομικών γνώσεων του ατόμου προκειμένου να μπορεί να παίρνει απλές οικονομικές αποφάσεις που αφορούν την βέλτιστη ικανοποίηση των αναγκών του. Η δεύτερη ομάδα ορισμών που αναφέρονται στο δεύτερο επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού αφορά την ικανότητα του ατόμου να αλληλοεπιδρά με το περιβάλλον του ώστε να βρίσκει την αναγκαία και αξιόπιστη πληροφόρηση, να γνωρίζει τα

δικαιώματα του, να μπορεί να διαπραγματεύεται, να προβλέπει όλα τα πιθανά ενδεχόμενα και να δέχεται τις συνέπειες των πράξεων του. Τέλος, η τρίτη ομάδα ορισμών του αντίστοιχου επιπέδου αφορούν την ανάπτυξη οικονομικής αντίληψης και κριτικής ικανότητας του ατόμου πάνω σε οικονομικά θέματα, της κατανόησης του ευρύτερου οικονομικού συστήματος δηλαδή των αρχών και των αξιών που το διέπουν, την ανάπτυξη δεξιοτήτων που δεν σχετίζονται μόνο με τα προσωπικά οικονομικά του ατόμου αλλά διοικητικές και επικοινωνιακές ικανότητες προκειμένου να μπορεί διαχειριστεί με επιτυχία μια επιχείρηση ή έναν οργανισμό.

Ο Χρηματοπιστωτικός εγγραματισμός περιλαμβάνεται στον οικονομικό εγγραμματισμό αλλά ταυτόχρονα μπορεί να οριστεί ξεχωριστά ως μια πιο ειδική έννοια και σύμφωνα με τον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη¹¹ τον αναφέρει ως τον συνδυασμό χρηματοπιστωτικής συνειδητοποίησης, γνώσης, δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών απαραίτητων για τη λήψη ορθολογικών χρηματοπιστωτικών αποφάσεων και κατ' επέκταση για την επίτευξη προσωπικής ευημερίας. Ο χρηματοπιστωτικός εγγραματισμός επιτυγχάνεται μέσω της χρηματοπιστωτικής εκπαίδευσης¹². Η Ελληνική Ένωση Τράπεζων (ΕΕΤ), αναμεσά στις πολλές δραστηριότητες που συμμετέχει ή διοργανώνει, έχει συμπεριλάβει και τη χρηματοπιστωτική εκπαίδευση σε συνεργασία με άλλους θεσμούς ή από μόνη της καθώς αποτελεί σημαντικό παράγοντα για τη εύρυθμη λειτουργία της αγοράς και περιλαμβάνεται στα μετρά προληπτικής παρέμβασης του τραπεζικού συστήματος.

Για το 2023 η Ε.Ε.Τ. συμμετέχει ενεργά σε δράσεις στα πλαίσια του Global Money Week και του European Money Week¹³ που για το 2023 θα διεξαχθούν παράλληλα την περίοδο 20-26/03/2023 όπως συνεδρίες διδασκαλίας στην τάξη, σεμινάρια και συνέδρια και φυσικά το European Money Quiz (EMQ) που προγραμματίζεται να διεξαχθεί με φυσική παρουσία στις Βρυξέλλες μεταξύ 15-16/05/2023. Το EMQ είναι ένας διαγωνισμός χρηματοπιστωτικών γνώσεων όπου συμμετέχουν εκπρόσωποι σχολείων ηλικίας από 13-15 ετών από 30+ ευρωπαϊκές χώρες υστέρη από προκριματικούς διαγωνισμούς που διεξάγονται σε εθνικό επίπεδο. Στην Ελλάδα η ΕΕΤ διοργανώνει για 6η συνεχόμενη χρονιά τον "Εθνικό Διαγωνισμό Γνώσεων για το Χρήμα» με ημερομηνία διεξαγωγής την Τρίτη 21/03/2023 και όπου

¹¹ OECD/INFE (2012), High-level Principles on National Strategies for Financial Education, OECD Publishing, Paris.

¹² European Banking Authority (2020), EBA Report on Financial Education 2019/20.

¹³ Περισσότερες πληροφορίες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://europeanmoneyweek.eu/> (Ανακτήθηκε 15/1/2023)

μπορούν να συμμετέχουν τάξεις μαθητών που φοιτούν στην Γ' Γυμνασίου ή Α' Λυκείου σε όλη την ελληνική επικράτεια ηλικίας 13-15 ετών. Οι προαναφερόμενες δράσεις αφορούν κυρίως το πρώτο και το δεύτερο επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού των ατόμων.

1.7 Τα οφέλη του Οικονομικού Εγγραμματισμού σε ατομικό επίπεδο

Ο οικονομικός εγγραμματισμός των ατόμων διενεργείται κυρίως μέσω της εκπαίδευσης σύμφωνα με τον (Wagner, 2015) και επηρεάζει τόσο σε επίπεδο που σχετίζεται με την εργασία του ατόμου και την επαγγελματική του ενασχόληση όσο και σε επίπεδο εντελώς προσωπικό που αφορά την διαχείριση του εισοδήματος του και την διάθεση του για την ικανοποίηση των αναγκών του.

Σε επίπεδο επαγγελματικό οι χρηματοοικονομικές γνώσεις βοηθούν το άτομο στην ορθότερη αξιολόγηση εργοδοτών και συνεργατών, στην καλύτερη διαπραγμάτευση των ορών απασχόλησης και της αμοιβής του, στο να είναι περισσότερο αποδοτικό και παραγωγικό στην εργασία του, στην επιλογή του κατάλληλου συνταξιοδοτικού προγράμματος βάσει της οικονομικής του δυνατότητας, της αποτελεσματικότερης κάλυψης των τρεχουσών αναγκών του και στην αποφυγή οικονομικών απατών και κακόβουλων ενεργειών οικονομικής φύσεως.

Σε επίπεδο προσωπικό το χρηματοοικονομικά εγγράμματο άτομο διαθέτει την ικανότητα και την γνώση να μπορεί να προγραμματίσει τα έσοδα και τις δαπάνες του, να μπορεί να αναζητήσει εναλλακτικές αποταμιευτικές επιλογές τοποθέτησης των αποταμιεύσεων του και να επιλέξει την αποδοτικότερη, σύμφωνα με το ρίσκο που επιθυμεί να αναλάβει, να μπορεί να υπολογίσει το πραγματικό επιτόκιο υπολογισμού των τόκων δανεισμού μεταξύ διαφορετικών δανειακών επιλογών, να μπορεί να προβεί στην επικαιροποίηση των οικονομικών του γνώσεων μέσω της επιλογής του κατάλληλου εκπαιδευτικού προγράμματος στα πλαίσια της δια βίου μάθησης και τέλος να μπορεί εγκαίρως να αντιλαμβάνεται και να αποφεύγει αγαθά και υπηρεσίες που μπορούν να του προκαλέσουν απώλεια εισοδήματος. Προέκταση των ανωτέρω είναι οι έμμεσες αλλά πολύ σημαντικές και ευεργετικές επιπτώσεις στην ψυχική και σωματική υγεία του ατόμου καθώς βελτιώνεται το επίπεδο διαβίωσης λόγω των ορθών οικονομικών αποφάσεων που λαμβάνει το οικονομικά εγγράμματο άτομο.

Τη τελευταία δεκαετία καταγράφεται παγκόσμια αλλά και στην χώρα μας σημαντική διείσδυση των νέων τεχνολογιών (έξυπνων τηλεφώνων) και της πληροφορικής (ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και χρήση διαδικτύου) στην καθημερινότητα όλων των

ανθρώπων σε τέτοιο βαθμό που η έλλειψη των σχετικών γνώσεων και ικανοτήτων να δημιουργεί σημαντικούς κοινωνικούς φραγμούς και περιορισμούς στα μέλη της κοινωνίας που δεν τις διαθέτουν και να θεωρούνται ψηφιακά αγράμματοι.

Παράλληλα και ταυτόχρονα με την ανάπτυξη του νέου ψηφιακού κόσμου μεταβλήθηκε ριζικά και το οικονομικό πλαίσιο που οι άνθρωποι καλούνται να λειτουργήσουν με κυριότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα τη ψηφιοποίηση του χρηματοπιστωτικού κλάδου και των νέων προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρει και αναγκάζονται να χρησιμοποιήσουν καθώς πολλά από αυτά διατίθενται σε ψηφιακή μορφή μόνο. Αυτές οι σχετικά νέου τύπου γνώσεις και δεξιότητες που απαιτούνται για να λειτουργήσουν οι άνθρωποι στο σύγχρονο οικονομικό πλαίσιο έχουν επικρατήσει στη διεθνή αλληλογραφία να αναφέρονται ως ψηφιακός χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός. Ο συνδυασμός γνώσεων τεχνολογίας και οικονομικών δίνει σημαντικά πλεονεκτήματα στα άτομα που τις κατέχουν σε σχέση με τα άτομα που δεν τις κατέχουν τόσο σε επίπεδο αναζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών που καλύπτουν τις ανάγκες τους, όσο και σε επίπεδο σύγκρισης τιμών με σκοπό την απόκτηση αυτών που διατίθενται στην καλύτερη τιμή. Επίσης, παρέχονται ψηφιακά εργαλεία ελέγχου των δαπανών, συμμετοχής σε ομαδικές παραγγελίες, συμμετοχής σε προγράμματα επιβράβευσης κτλ

1.8 Test Οικονομικών γνώσεων (Test of Economic Literacy - TEL)

Ο οικονομικός εγγραμματισμός των πολιτών αποτελεί πλέον στόχος όλων των ανεπτυγμένων κρατών και λαμβάνονται μετρά και δράσεις προς την κατεύθυνση αυτή όπως αυτές που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη παράγραφο. Για να μπορέσει να ελεγχθεί το επίπεδο του από άποψη ποιοτική και ποσοτική διεξάγονται μελέτες σε αντιπροσωπευτικές ομάδες πληθυσμού ανά τακτά χρονικά διαστήματα προκειμένου να αξιοποιηθούν τα αποτελέσματα αυτών με σκοπό την αξιολόγηση των υφιστάμενων μέτρων και ενεργειών, την τροποποίηση αυτών εφόσον απαιτείται ή ακόμα και το σχεδιασμό νέων.

Τέτοιου είδους έρευνες διεξάγονται όλο και συχνότερα και οι τεχνικές μέτρησης έχουν εξελιχθεί και γίνεται προσπάθεια για την περαιτέρω βελτίωση τους προκειμένου τα αποτελέσματα τους να είναι όσο το δυνατόν πιο αξιόπιστα και αντιπροσωπευτικά. Ανάλογα με το σκοπό της μέτρησης του επιπέδου της οικονομικής γνώσης έχουν αναπτυχθεί διάφορα είδη μέτρησης αυτής με το περιεχόμενο των τεστ να επιδιώκεται να παραμένει σχετικά σταθερό προκειμένου τα αποτελέσματα να είναι

συγκρίσιμα. Συνήθως αυτά διενεργούνται σε τακτική βάση από κρατικούς οργανισμούς και φορείς και έτσι διασφαλίζεται η εγκυρότητα και η αξιοπιστία τους. Στις ΗΠΑ διενεργούνται επίσημα τέσσερα τεστ οικονομικών γνώσεων σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, το πρώτο τεστ ονομάζεται Basic Economic Test (BET) και χρησιμοποιείται στις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού τους (elementary school), το δεύτερο τεστ ονομάζεται Test of Economic Knowledge και χρησιμοποιείται στο γυμνάσιο (middle school or junior high school), το τρίτο test ονομάζεται Test of Economic Literacy (TEL)¹⁴ και χρησιμοποιείται στο λύκειο (high School) και τέλος το τέταρτο τεστ ονομάζεται Test of understanding in College Economics (TUCE) και χρησιμοποιείται σε προπτυχιακό επίπεδο στα Κολλέγια και σε Προπτυχιακά τμήματα Πανεπιστημίων (Colleges – Universities). Και τα τέσσερα αναφερόμενα τεστ χρηματοδοτούνται και δημοσιεύονται από το Εθνικό Συμβούλιο Οικονομικής Εκπαίδευσης (NCCA)¹⁵ των Η.Π.Α. Ο στόχος των ειδικών που κατασκεύασαν τα εν λόγω τεστ είναι να μετρήσουν το βαθμό κατανόησης των οικονομικών εννοιών που έχουν διδαχθεί στην αντίστοιχη εκπαιδευτική βαθμίδα και να καταγράψουν την εξέλιξη της.

Το τεστ που χρησιμοποιείται ευρύτερα και έχει γίνει αποδεκτό από πολλούς επιστήμονες και ερευνητές σε όλο το κόσμο είναι το TEL και το οποίο στις Ηνωμένες Πολιτείες έχει αναθεωρηθεί μέχρι σήμερα 4 φορές με σκοπό την βελτίωση του και με την πιο πρόσφατη να είναι αυτή του 2001 έχοντας ενσωματώσει όμως δεδομένα της κρίσης του 2008. Το εν λόγω τεστ αποτελείται από σαράντα πέντε στοιχεία και βασίζεται σε είκοσι παγκοσμίως αποδεκτά πρότυπα της οικονομίας σε δυο εκδόσεις ερωτηματολογίου. Το πρότυπο περιεχομένου του τεστ περιλαμβάνεται στα προγράμματα σπουδών των σχολείων σε είκοσι δυο ομοσπονδιακές πολιτείες των ΗΠΑ όπως επίσης έχει γίνει αποδεκτό στην Γερμανία και στην Ιαπωνία και διατίθεται η Γερμανική όσο και η Ιαπωνική έκδοση του τεστ. Στην Ελλάδα δεν διατίθεται επίσημα μεταφρασμένη κάποια έκδοση του εν λόγω τεστ και δεν διεξάγεται κάποια αντίστοιχη έρευνα μέτρησης του οικονομικού εγγραμματισμού περιοδικά που να είναι αντιπροσωπευτική και αξιόπιστη και να παρέχει συγκρίσιμα αποτελέσματα. Σύμφωνα

¹⁴ Περισσότερες πληροφορίες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.councilforeconed.org/policy-advocacy/economic-literacy-quiz/> (Ανακτήθηκε 17/01/2023)

¹⁵ Περισσότερες πληροφορίες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.councilforeconed.org/> (Ανακτήθηκε 17/01/2023)

με μελέτη που διεξήχθη από τη Standard & Poor's το 2014¹⁶ σε 150.000 πολίτες από 140 διαφορετικές χώρες ανάμεσα τους και η Ελλάδα με σκοπό να διαπιστωθεί το επίπεδο του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού είχε ως συμπέρασμα ότι ένας στους δυο Έλληνες να χαρακτηρίζεται ως Χρηματοοικονομικά αναλφάβητος ενώ σε χώρες της Βορείας Αμερικής και της Βορείας Ευρώπης που εφαρμόζονται τεστ οικονομικών γνώσεων η σχετική αναλογία μεταξύ των δυο κατηγοριών να είναι εντελώς διαφορετική.

Το 2016 Ιδρύθηκε στην Ελλάδα το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού με σκοπό την διάδοση της χρηματοοικονομικής γνώσης και της καταπολέμησης του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού και με στρατηγικό εταίρο την ένωση εταιρειών διαχείρισης απαιτήσεων από δάνεια και πιστώσεις (ΕΕΔΑΔΠ) και υλοποιούν δράσεις από κοινού. Σε πρόσφατη (2021) σχετική έρευνα¹⁷ του Ινστιτούτου σε προπτυχιακούς φοιτητές που διενέργησε και δημοσιεύτηκε στο έγκριτο επιστημονικό περιοδικό «The European Journal of Finance» είχε ως συμπέρασμα ότι μόνο το 19,3% των ερωτηθέντων να θεωρούνται χρηματοοικονομικά εγγράμματοι. Άλλη μια αξιόλογη ιδιωτική πρωτοβουλία στα πλαίσια του οικονομικού εγγραμματισμού διοργανώνεται από το Κέντρο Φιλελευθέρων Μελετών όπου σε συνεργασία το Τσέχικο Ινστιτούτο Οικονομικής εκπαίδευσης διοργανώνουν από το 2020 την Οικονομική Ολυμπιάδα¹⁸ που απευθύνεται σε μαθητές λυκείου και διεξάγεται σε 15 χώρες. Στην οικονομική ολυμπιάδα οι μαθητές διαγωνίζονται σε ένα τεστ οικονομικών γνώσεων όπου το 2022 μαθητές από το κολλέγιο Ψυχικού κατέκτησαν τη δεύτερη θέση και τη πέμπτη θέση μεταξύ 38.000 διαγωνιζόμενων.

Το τεστ οικονομικών γνώσεων παρέχει ουσιαστικές πληροφορίες για το αν η χρηματοοικονομική εκπαίδευση των νέων είναι αποτελεσματική προκειμένου να ενισχυθεί ή να επανασχεδιαστεί ώστε αυτοί να έχουν όλα τα απαραίτητα εφόδια, γνώσεις και ικανότητες για να μπορούν να λαμβάνουν ορθές οικονομικές αποφάσεις στην ενήλικη ζωή τους.

¹⁶ Η εν λόγω έρευνα γνωστή και ως S&P GLOBAL FINLIT SURVEY βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey/> (Ανακτήθηκε 18/01/2023)

¹⁷ Η εν λόγω έρευνα του Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι δημοσιευμένη στην διεύθυνση: <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.1701512>

¹⁸ Περισσότερες πληροφορίες για την Οικονομική Ολυμπιάδα είναι αναρτημένες στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.oikonomikiolympiada.gr/> (Ανακτήθηκε 18/01/2023)

Κεφάλαιο: 2. Θεωρητικές προσεγγίσεις της Εκπαίδευσης και τα οφέλη της σε επίπεδο Κοινωνίας και Οικονομίας

2.1 Οικονομική της Εκπαίδευσης

Η οικονομική της εκπαίδευσης αποτελεί ένα σχετικά νεοσύστατο κλάδο της οικονομικής επιστήμης και έχει ως αντικείμενο την μεγιστοποίηση του οφέλους τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο κοινωνίας και οικονομίας που προκύπτουν από τις επενδύσεις που γίνονται και των πολιτικών που εφαρμόζονται στην Εκπαίδευση. Διευκρινίζουμε ότι με τον όρο εκπαίδευση εννοούμε την οργανωμένη διαδικασία αγωγής και μάθησης που γίνεται από αναγνωρισμένους θεσμούς της πολιτείας και λειτουργούν με συγκεκριμένους κανόνες. Επιπλέον η οικονομική της εκπαίδευσης αναλύει τους μηχανισμούς προσφοράς και ζήτησης για εκπαίδευση, τις πηγές χρηματοδότησης της, την εκπαιδευτική ανισότητα, την ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική σε σχέση με τους στόχους ανάπτυξης της οικονομίας και της κοινωνίας, το ρολό των βαθμίδων της εκπαίδευσης, τη σχέση μεταξύ σχολικής φοίτησης και της επαγγελματικής αποκατάστασης.

Σύμφωνα με τον οικονομολόγο Adam Smith και στο βιβλίο του ο πλούτος των εθνών (Smith, 1776) υποστήριξε ότι η επένδυση σε εκπαίδευση έχει ως πρωταρχικό σκοπό να αυξήσει τις παραγωγικές δυνατότητες της κοινωνίας. Το ίδιο υποστήριξε και ο οικονομολόγος Gary Becker στο βιβλίο του Ανθρώπινο Κεφάλαιο, σύμφωνα με τον (Weiss, 2015) και της αξίας που έχει η βελτίωση των ικανοτήτων του εργατικού δυναμικού μέσα από την εκπαίδευση τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο και η συμβολή της στην προώθηση της καινοτομίας. Η οικονομική της εκπαίδευσης στηρίζεται στη θεωρία του ανθρώπινου κεφαλαίου και αποτελεί το μεθοδολογικό πλαίσιο ανάλυσης της.

Το ανθρώπινο κεφάλαιο ως ο σημαντικότερος συντελεστής της παραγωγής και προκειμένου να αποδώσει τα μέγιστα θα πρέπει μέσω της εκπαίδευσης να αποκτήσει αξιοποιήσιμες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες. Η εκπαίδευση των εργαζόμενων θεωρείται επένδυση και οικονομικός πόρος ταυτόχρονα με τα αποτελέσματα της να έχουν μετρήσιμο χαρακτήρα τόσο σε επίπεδο παραγωγής όσο και σε επίπεδο κοινωνίας. Σύμφωνα με την οικονομική της εκπαίδευσης, η επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο έχει τρεις σημαντικές οικονομικές επιπτώσεις: η πρώτη αφορά τις σημαντικές δαπάνες που πρέπει να γίνουν καθώς πλέον αφορά σημαντικό μέρος του πληθυσμού, η δεύτερη αφορά την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας των ατόμων και η τρίτη αφορά τα υψηλότερα εισοδήματα που οφείλονται στην αποδοτικότητα της επένδυσης σε

εκπαίδευση. Παράλληλα η οικονομική της εκπαίδευσης δίνει έμφαση και ερευνά την δομή και λειτουργία του εκπαιδευτικού συστήματος με στόχο την βελτίωση της εσωτερικής αποδοτικότητας του. Σημαντικό πεδίο ερευνάς της οικονομικής της εκπαίδευσης αφορά την διάρθρωση των δαπανών μεταξύ των επιμέρους τομέων του εκπαιδευτικού συστήματος με σκοπό την βελτιστοποίηση του και τη μεγιστοποίηση της αποδοτικότητας του. Όμως η ανάλυση της εκπαίδευσης και των ζητημάτων που αναφέρονται σε αυτήν δεν θα πρέπει να περιορίζεται μόνο από την σκοπιά της οικονομικής επιστήμης αλλά θα πρέπει να είναι διεπιστημονική καθώς υπάρχουν παράμετροι κοινωνιολογικοί, ψυχολογικοί και παιδαγωγικοί που η οικονομική της εκπαίδευσης λαμβάνει υπόψη της στην ανάλυση κόστους ωφέλειας ή της ανάλυση κόστους αποτελεσματικότητας για την λήψη αποφάσεων ή την υποβολή προτάσεων παρόλο που είναι δύσκολο να αποτιμηθούν οι προαναφερθέντες παράμετροι με οικονομικούς όρους.

Υπάρχουν διάφορες μεθοδολογικές προσεγγίσεις που χρησιμοποιεί η Οικονομική Ερευνα στην εκπαίδευση με κυριότερη αυτής που περιγράφεται ως η μέθοδος των διεθνών συγκριτικών συσχετίσεων όπου συσχετίζονται οικονομικοί δείκτες και εκπαιδευτικοί δείκτες της χώρας αναφοράς με αντίστοιχους δείκτες άλλων χωρών. Άλλη μεθοδολογική προσέγγιση της Οικονομικής της Εκπαίδευσης είναι να συσχετίζει εκπαιδευτικούς και οικονομικούς δείκτες με σκοπό να προσδιορίσει το συντελεστή συσχέτισης μεταξύ αυτών των μεγεθών με την παραδοχή αναλογικότητας και της γραμμικότητας που αποτελεί και την κύρια αδυναμία της μεθόδου αυτής.

Η συμβολή της εκπαίδευσης στην αύξηση της παραγωγικότητας της οικονομίας μπορεί να υπολογιστεί έμμεσα στην περίπτωση που οι άλλοι συντελεστές της παραγωγής παραμείνουν σταθεροί και η μέθοδος αυτή ονομάζεται του ανερμήνευτου υπολοίπου και βασίζεται στην διαπίστωση της αύξησης του εισοδήματος. Η βελτίωση της εκπαίδευσης και της τεχνολογίας αποτελούν τα κυριότερα στοιχεία του ανερμήνευτου υπολοίπου που αποτελούν όμως ποιοτικά χαρακτηριστικά του συντελεστή εργασία και θα πρέπει να προσμετρούνται υπερ του.

Σύμφωνα με τον (Ranis, 2004) από τις διάφορες εμπειρικές μελέτες που έχουν δημοσιευτεί διαπιστώνεται θετική συσχέτιση στην οικονομική μεγέθυνση που προέρχεται από την βελτίωση της εκπαίδευσης τόσο σε ποσοτικό επίπεδο όσο και σε ποιοτικό επίπεδο με μεγαλύτερη επίδραση αυτή να έχει στις φτωχές και υπανάπτυκτες χώρες όπου η βελτίωση της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης διαδραματίζει καθοριστικό

ρόλο στην μεγέθυνση της οικονομίας τους και θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο γεγονός αυτό σε επόμενο κεφάλαιο της εργασίας.

2.2 Σχέσεις εκπαιδευτικού Συστήματος, οικονομίας και κοινωνίας

Είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια ότι η εκπαίδευση είναι ο θεσμός της πολιτείας που έχει ως σκοπό της μετάδοσης πολιτιστικών στοιχείων και γνώσεων στους νέους προκειμένου να είναι έτοιμοι για την πλήρη ένταξη τους στην κοινωνία με την ενηλικίωση τους. Η διαδικασία της εκπαίδευσης είναι μια μακρά και απαιτητική διαδικασία μάθησης και κοινωνικοποίησης κυρίως των νέων ανθρώπων εξελισσόμενη και προσαρμοζόμενη στις τεχνολογικές, οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές. Στην Ελλάδα και με την σύσταση του Ελληνικού κράτους οργανώθηκε η τυπική εκπαίδευση και εξελίχθηκε στην μορφή που είναι σήμερα και με κοινό παρανομαστή, από τότε μέχρι και σήμερα, τον έλεγχο της πολιτείας σε θέματα οργάνωσης και λειτουργίας όλων των εκπαιδευτικών δομών. Με την εξέλιξη της οικονομίας από αγροκτηνοτροφική σε βιομηχανική και εν συνέχεια σε οικονομία παροχής υπηρεσιών παρατηρήθηκε αύξηση της ζήτησης για πιο εξειδικευμένο και καταρτισμένο προσωπικό και αυτό είχε συνέπεια στην εφαρμοζόμενη εκπαιδευτική πολιτική και τη διασύνδεση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης με την παραγωγή και την αγορά εργασίας.

Οι σχέσεις μεταξύ του εκπαιδευτικού συστήματος και του οικονομικού - κοινωνικού συστήματος χαρακτηρίζονται ως σχέσεις μόνιμης λειτουργικής αλληλεπίδρασης και θα πρέπει τα δυο συστήματα για να μπορέσουν να επιβιώσουν να αλληλοϋποστηρίζονται. Σύμφωνα με (Apple, 1982), αυτή η σχέση ανταλλαγής μεταξύ των συστημάτων περιγράφεται αφενός με το εκπαιδευτικό σύστημα να συμβάλλει στην διατήρησή και εξέλιξή του κοινωνικού συστήματος και της κάλυψης της ζήτησης της αγοράς εργασίας για καταρτισμένο και εξειδικευμένο προσωπικό σε επίπεδο οικονομικού συστήματος και από την άλλη, την επαρκή χρηματοδότηση του εκπαιδευτικού συστήματος μέσω της πολιτείας από το κοινωνικό & οικονομικό σύστημα για να λειτουργεί σύμφωνα με το περιεχόμενο που αναφέρθηκε προηγουμένως. Εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, της ενεργειακής και περιβαλλοντικής κρίσης, του πολέμου και των συνέπειων της πανδημίας, το οικονομικό περιβάλλον σήμερα είναι ιδιαίτερα ασταθές και απρόβλεπτο και με χαρακτηριστικό γνώρισμα τον οξυμένο ανταγωνισμό, η σχέση μεταξύ οικονομίας, κοινωνίας και εκπαίδευσης είναι αναγκασμένη να ενισχυθεί ακόμα περισσότερο. Σύμφωνα με τη μεσοπρόθεσμη

στρατηγική της (UNESCO, 2022) η ανταγωνιστικότητα και η παραγωγικότητα βασίζεται στην εκπαίδευση και στην έρευνα που έχουν ως στόχο την καινοτομία και αποτελούν το μέσο επίτευξης του πολυπόθητου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος δηλαδή της απόκτησης ιδιαίτερων ποιοτικών ή ποσοτικών χαρακτηριστικών ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας που το κάνει μοναδικό ή ελκυστικότερο σε σχέση με τα προϊόντα των ανταγωνιστών και με απώτερο σκοπό το κέρδος.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το 65% των νέων φαρμάκων και διαγνωστικών εξετάσεων στις ΗΠΑ και το 35% στην Ευρώπη αναπτύσσονται μέσα σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα και Πανεπιστήμια και τα οποία διατίθενται στην αγορά σε συνεργασία με μεγάλες φαρμακευτικές και βιοτεχνολογικές εταιρείες. Στην Ελλάδα επιτρέπεται η παραχώρηση ερευνητικών αποτελεσμάτων από τα Πανεπιστήμια σε ιδιωτικές Επιχειρήσεις για εμπορική εκμετάλλευση μέσω σύναψης σχετικής συμβάσης μεταφοράς τεχνολογίας (τα Πανεπιστήμια μέσω των οικείων ΕΛΚΕ μπορούν απευθείας να εισπράττουν τα σχετικά δικαιώματα Royalties) με την προϋπόθεση ότι υπάρχει κατοχυρωμένη η σχετική πνευματική ιδιοκτησία. Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση η σύνδεση με την κοινωνία και την οικονομία γίνεται έμμεσα, μέχρι στιγμής, και όχι άμεσα όπως είδαμε ότι συμβαίνει στη Τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Ενδεικτικό πρόσφατο παράδειγμα σύνδεσης της εκπαίδευσης, σε επίπεδο δευτεροβάθμιας, με τις ανάγκες της κοινωνίας και της οικονομίας αποτελεί το μάθημα ερευνητική εργασία ή project που εισήχθη για πρώτη φορά το 2011 και συγκεκριμένα στην Α' τάξη του γενικού Λυκείου και εν συνέχεια και στη Β' τάξη και στην Α' τάξη των Εσπερινών Γενικών Λυκείων και συναντιέται διαφοροποιημένο αλλά με την ίδια φιλοσοφία και στην εκπαίδευση ενήλικων καθώς και στην επαγγελματική εκπαίδευση. Η μέθοδος project αποτελεί μια εκπαιδευτική διαδικασία μάθησης όπου η κατάκτηση της γνώσης και η αλλαγή των συμπεριφορών και των στάσεων γίνεται κατά κανόνα με βιωματικό τρόπο δηλαδή οι μαθητές με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού συγκροτούν ομάδες εργασίας για τη διερεύνησης ενός θέματος που ανήκει στον κοινωνικό οικονομικό τους χώρο. Τα μέλη των ομάδων συνεργάζονται στενά μεταξύ τους και αναλαμβάνουν να σχεδιάσουν και να υλοποιήσουν δράσεις βάσει χρονοδιαγράμματος αξιοποιώντας τις νέες τεχνολογίες και την πληροφορική και με το τρόπο αυτό αποκτούν σύγχρονες γνώσεις αλλά και συμπληρωματικές κοινωνικές και συναισθηματικές δεξιότητες, τις επανομαζόμενες και ως προσωπικές δεξιότητες ζωής (soft-skills). Σύμφωνα με τον (Kechagias, 2011), αυτές οι προσωπικές δεξιότητες είναι απαραίτητες στον μετέπειτα επαγγελματικό βίο τους καθώς οι εργαζόμενοι που τις

διαθέτουν προσαρμόζονται πιο ευκολά σε καινοτομικές αλλαγές αλλά ταυτόχρονα είναι και αναγκαίες για τη διατήρηση ενός καλού εργασιακού κλίματος.

Εν κατακλείδι, σήμερα η σύνδεση του εκπαιδευτικού συστήματος με την παραγωγή και την αγορά είναι ισχυρότερη από ποτέ καθώς η ανάπτυξη της κοινωνίας και της οικονομίας εξαρτάται από τη δυνατότητα του εκπαιδευτικού συστήματος να προετοιμάσει καταλλήλα τους μελλοντικούς εργαζομένους εφοδιάζοντας τους με τις απαραίτητες επιστημονικές γνώσεις και τις αναγκαίες προσωπικές δεξιότητες για να μπορούν να τις εφαρμόσουν στην εργασία τους.

2.3 Εκπαίδευση και Οικονομική Μεγέθυνση

Το βασικό ερώτημα που προσπαθεί να διερευνήσει η Οικονομική Επιστήμη είναι υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να επιτευχθεί σταθερή οικονομική μεγέθυνση με πλήρη απασχόληση του επενδυμένου κεφαλαίου και της εργασίας και χωρίς πληθωρισμό. Οι οικονομολόγοι μέσα από θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικές μελέτες μελετούν τη σχέση μεταξύ των συντελεστών παραγωγής και του παραγόμενου αποτελέσματος με σκοπό να προτείνουν λύσεις για την επίτευξη οικονομικής και κοινωνικής ευημερίας.

Σύμφωνα με το βασικό μακροοικονομικό υπόδειγμα της κλασικής οικονομικής θεωρίας ως βασικό εργαλείο μέτρησης της Οικονομίας μια χώρας είναι ο υπολογισμός του Ακαθάριστου Εγχωρίου Προϊόντος (ΑΕΠ), με σημαντικές όμως αδυναμίες όπως περιγράφονται στο βιβλίο της (Coyle, 2014) και προκύπτει ως η εμπορική αξία των τελικών αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε μια χώρα κατά τη διάρκεια μιας περιόδου, συνήθως ενός ημερολογιακού έτους, αποτελεί συνάρτηση της καλλιεργήσιμης γης (G), του κεφαλαίου (K), του αριθμού των εργαζομένων (E) και το ανεξήγητου υπολοίπου (u) δηλαδή $ΑΕΠ = f(G+K+E+u)$. Με την βιομηχανοποίηση της οικονομίας η γη έπαψε να είχε το ρόλο που είχε κατά την περίοδο της Αγροτικής Οικονομίας στην διαμόρφωση του ΑΕΠ και ως εκ τούτου έπρεπε να απαλειφθεί από τη συνάρτηση παραγωγής, σύμφωνα με τον Αμερικανό οικονομολόγο Solow¹⁹ και να αποκτήσει την εξής μορφή: $ΑΕΠ=f(K,E,u)$.

Η σημαντική βελτίωση της τεχνολογίας που επιτεύχθηκε στον εικοστό αιώνα οδήγησε στην μετάβαση σημαντικού μέρους των δραστηριοτήτων του συντελεστή εργασίας (E) στον τριτογενή τομέα των υπηρεσιών, του εμπορίου και των μεταφορών

¹⁹ Solow Growth Model, περισσότερες πληροφορίες είναι αναρτημένες στην ιστοσελίδα https://www.albany.edu/~bd445/Economics_301_Intermediate_Macroeconomics_Slides_Spring_2014/Solow_Growth_Model.pdf (Ανακτήθηκε 29/01/2023)

με τον συντελεστή εργασία να διαδραματίζει καθοριστικό ρολό στην γενική αύξηση του εισοδήματος. Σε αυτή την διαπίστωση βασίστηκαν θεωρίες όπως αυτή του (Mincer, 1981) για την σημαντικότητα του ανθρωπίνου κεφαλαίου στην αύξηση του εθνικού εισοδήματος. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες το ανεξήγητο υπόλοιπο της συνάρτησης παραγωγής ως αιτία αύξησης του ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας μιας χώρας αποδόθηκε στην εκπαίδευση.

Στις τελευταίες δυο δεκαετίες του εικοστού αιώνα αναπτύχθηκε η θεωρία της Ενδογενούς Μεγέθυνσης με κυριότερους εκφραστές τους (Romer, 1990) και (LUCAS, 1988) όπου υποστήριξαν μέσω των θεωρητικών υποδειγμάτων τους ότι η γνώση (know how) ενσωματώνεται στο συντελεστή κεφάλαιο και η επένδυση σε γνώση προάγει την καινοτομία και τις νέες ιδέες και αναλόγως ποσό γρήγορα ενσωματώνονται αυτές στην παραγωγή μπορούν να λειτουργήσουν ως μοχλός μακροπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης.

Το 2018 ο Paul Romer βραβεύτηκε μαζί με τον William Nordhaus από την Βασιλική Σουηδική Ακαδημία με το βραβείο Νόμπελ²⁰ για τη θεωρία του «Πως η γνώση μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός μακροπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης». Στην βασική εξίσωση της μεγέθυνσης της οικονομίας, η εκπαίδευση(Ε') σύμφωνα με τους Romer και Lucas, λειτουργεί ως πολλαπλασιαστικός παράγοντας της συνάρτησης της οικονομικής μεγέθυνσης που περιλαμβάνει τους συντελεστές εργασία και κεφάλαιο. Κριτική στην θεωρία του Paul Romer είναι κατά πόσο μπορεί να εφαρμοστεί η επένδυση σε γνώση σε αναπτυσσόμενες χώρες ή σε χώρες που βρίσκονται σε κρίση καθώς παρατηρείται το φαινόμενο της μετανάστευσης του εμπείρου και εξειδικευμένου μέρους του πληθυσμού προς άλλες χώρες όπου επικρατούν καλύτερες συνθήκες ζωής και οι αμοιβές είναι σημαντικά υψηλότερες. Ενδεικτικά αναφέρουμε την περίπτωση της Ελλάδας που σύμφωνα με στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδας²¹ από το 2008 έως το 2013 μετανάστευσαν στο εξωτερικό 223 χιλιάδες νέοι και νέες (25-39 ετών) υψηλού μορφωτικού επιπέδου με σκοπό την αναζήτηση εργασίας. Την εν λόγω περίοδο καταγράφηκε κατακόρυφη μείωση του ΑΕΠ και θα μπορούσε να είχε περιοριστεί αν δεν είχε η συμβεί η φυγή των νέων επιστημόνων.

²⁰ Περισσότερες πληροφορίες είναι αναρτημένες στην ηλεκτρονική διεύθυνση <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/2018/romer/facts/> (Ανακτήθηκε 29/01/2023)

²¹ Περισσότερες πληροφορίες είναι αναρτημένες στην Ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.bankofgreece.gr/Publications/oikodelt201607.pdf>

Η θετική επίδραση της εκπαίδευσης στην μεγέθυνση της οικονομίας έχει παρατηρηθεί και καταγραφεί σε αξιόλογες επιστημονικές εργασίες όπως της (Χατζηδήμα, 2002), όπου κατόπιν στατιστικής ανάλυσης σχετικών παραμέτρων της περιόδου 1974-2000 της Ελλάδας, εξάγει το συμπέρασμα ότι υπάρχει θετική σχέση μεταξύ του αριθμού ετών εκπαίδευσης του πληθυσμού και της οικονομικής ανάπτυξης.

Η συσχέτιση μεταξύ οικονομικής ανάπτυξης και εκπαίδευσης έχει καταγραφεί σε πάρα πολλές ξενόγλωσσες επιστημονικές εργασίες και ενδεικτικά αναφέρουμε κάποιες από αυτές. Σε έρευνα που διεξήγαγε (Barro, 1997) σε 100 και πλέον χώρες του ΟΟΣΑ από το 1960 έως το 1995 διαπιστώθηκε η στατιστικά σημαντική επίδραση του ποσοστού εγγράφων νέων μαθητών στην πρωτοβάθμια και στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην οικονομική μεγέθυνση της οικονομίας των χωρών τους. Ανάλογα αποτελέσματα με του (Barro, 1997) προέκυψαν από την έρευνα των (Hanushek & Kimko, 2000) που περιλάμβανε 31 χώρες με δεδομένα περιόδου 1960-1990 και μεταβλητή τις επιδόσεις σε διεθνή τεστ μαθηματικού περιεχομένου και το συμπέρασμα ήταν ότι η ποιότητα της εκπαίδευσης έχει θετική επίδραση στην αύξηση του κατά κεφαλή ΑΕΠ.

Συμπερασματικά η εκπαίδευση ασκεί βραχυπροθέσμα όσο και μακροπρόθεσμα θετική επίδραση στην μεγέθυνση της οικονομίας και όσο πιο εύρωστη είναι η οικονομία μια χώρας τόσο καλύτερες είναι οι συνθήκες διαβίωσης των πολιτών και διασφαλίζεται έτσι η κοινωνική συνοχή και η δημοκρατία.

2.4 Εκπαιδευτικά συστήματα και χρηματοδότηση της εκπαίδευσης

Οι οικονομολόγοι από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 διακρίνουν το εκπαιδευτικό σύστημα, για λόγους ανάλυσης, με βασικό κριτήριο την πηγή χρηματοδότησης του σε δυο κατηγορίες, το συλλογικό / συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα και το αποκεντρωμένο εκπαιδευτικό σύστημα όπου η κάθε κατηγορία²² παρουσιάζει συγκεκριμένα πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα. Το κυρίαρχο όμως ζήτημα στην ανάλυση των συστημάτων είναι ο βαθμός αποτελεσματικότητας / αποδοτικότητάς και η δικαιοσύνη / ισότητα. Ο βαθμός αποτελεσματικότητας / αποδοτικότητας σχετίζεται με την επίτευξη των στόχων της εκπαίδευσης και των αποτελεσμάτων ανά μονάδα κόστους και η δικαιοσύνη / ισότητα αφορά την ισότητά

²² Περισσότερες πληροφορίες είναι αναρτημένες στην ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου και στην ηλεκτρονική διεύθυνση http://www.pischools.gr/programs/epim_stelexoi/epim_yliko/book3.pdf (Ανακτήθηκε 29/01/2023)

ευκαιριών στην εκπαίδευση ώστε η πρόσβαση τόσο σε ποσότητα όσο και σε ποιότητα σε εκπαιδευτικές υπηρεσίες να γίνεται σύμφωνα με τις ανάγκες των μελών της κοινωνίας.

Το συλλογικό / συγκεντρωτικό εκπαιδευτικό σύστημα χρηματοδοτείται κατά κανόνα από το κράτος όπου αναλαμβάνει να καλύψει όλες τις λειτουργικές του ανάγκες και αποφασίζει για την οργάνωση, δομή και λειτουργία του ενώ το αποκεντρωμένο εκπαιδευτικό σύστημα περιλαμβάνει και μηχανισμούς χρηματοδότησης σε επίπεδο εκπαιδευτικής μονάδας και έχει μεγαλύτερη αυτονομία σε επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας σε σχέση με το συλλογικό/συγκεντρωτικό. Η δημοσία εκπαίδευση στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες και στην Ελλάδα έχει χαρακτήρα συλλογικό / συγκεντρωτικό, χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από το κράτος το οποίο καθορίζει την εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική βάσει νομοθετικού πλαισίου και οδηγιών εφαρμογής αυτών. Οι υποχρεωτικές βαθμίδες της δημοσίας εκπαίδευσης λειτουργούν υπό πιο αυστηρό πλαίσιο οργάνωσης, λειτουργίας και ελέγχου από το κράτος ενώ η τριτοβάθμια εκπαίδευση, που δεν είναι υποχρεωτική, λειτουργεί περισσότερο αυτόνομα σε επίπεδο διοικητικής λειτουργίας και ο έλεγχος ασκείται από αρμόδια όργανα που έχουν συσταθεί για το σκοπό. Το κυριότερο πλεονέκτημα του συλλογικού / συγκεντρωτικού συστήματος και του δημόσιου χαρακτήρα του είναι η εφαρμογή μιας ενιαίας εκπαιδευτικής πολιτικής προς όλους, χωρίς διακρίσεις και κοινωνικούς αποκλεισμούς και το όφελος από την ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική είναι κατά κανόνα περισσότερο κοινωνικό και λιγότερο ατομικό. Οι προς διάθεση περιορισμένοι οικονομικοί πόροι από το κράτος σε τομείς της υγείας, της παιδείας και της άμυνας απορροφούν το μεγαλύτερο μέρος αυτών και η κατανομή τους γίνεται βάσει πολιτικών επιλογών. Τα οφέλη από την εκπαίδευση έχουν κατά βάση μακροπρόθεσμο χαρακτήρα και έχει συσχετιστεί η ανεπαρκής ή ανορθολογική χρηματοδότηση της με τη δημιουργία εκπαιδευτικών και κοινωνικών ανισοτήτων όπως αναφέρουν οι (Bruns, et al., 2003).

Τα αποτελέσματα ερευνάς με τίτλο Χρηματοδότηση της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα για την περίοδο 1960-2010 (ΜΠΕΤΣΑΣ, 2016) με στοιχεία της Unesco, της Παγκόσμιας Τράπεζας και του ΟΟΣΑ καταδεικνύουν ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα υποχρηματοδοτείται από τις κρατικές δημοσιές δαπάνες και οι πολίτες αναγκάζονται να καταφύγουν σε ιδιωτικές εκπαιδευτικές δομές για την κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών που αφορούν κυρίως τα παιδιά τους αλλά και τους ίδιους με διάθεση σημαντικό μέρος του εισοδήματός τους για το σκοπό αυτό. Επίσης, στην ίδια έρευνα και συγκριτικά με στοιχεία άλλων χωρών προκύπτει ανορθολογική κατανομή

των κρατικών πόρων για εκπαίδευση εις βάρος της επαγγελματικής εκπαίδευσης. Αυτό έχει δυσμενείς συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας και αποτελεί παράγοντα δημιουργίας αλλά και αναπαραγωγής των κοινωνικών ανισοτήτων που καταγράφονται στην ελληνική κοινωνία.

Στην Ελλάδα το διδακτικό προσωπικό που υπηρετεί στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και λόγω απουσίας εξειδικευμένου διοικητικού προσωπικού καθώς δεν διατίθενται τα σχετικά κονδύλια, υποχρεώνεται να παρέχει τέτοιου είδους διοικητικές υπηρεσίες σε γονείς, μαθητές και εκπαιδευτικούς και με επίπτωση στην ποιότητα της εργασίας τους. Το γεγονός αυτό αποτελεί μια αντικειμενική ένδειξη της υποχρηματοδότησης του Ελληνικού Εκπαιδευτικού συστήματος. Σύμφωνα με άλλη έρευνα που διεξήχθη από το Κέντρο Ανάπτυξης Εκπαιδευτικής Πολιτικής και αφορούν την Ελλάδα, με στοιχεία περιόδου 2005-15, η εκπαίδευση χρηματοδοτείται²³ και από τις δυο πηγές χρηματοδότησης με μια αναλογία ~60-40 (60% δημοσιά δαπάνη και 40% ιδιωτική δαπάνη) και αντιστοιχεί περίπου στο ~5,06 % του ΑΕΠ.

2.5 Οι αποδόσεις της εκπαίδευσης

Σύμφωνα με τον (Hough, 1993) η επένδυση σε εκπαίδευση παράγει αποτελέσματα σε επίπεδο ατόμου όσο και σε επίπεδο κοινωνίας και η αποδοτικότητα μετριέται ως ο λόγος του οφέλους ως προς το κόστος του ποσού που δαπανήθηκε. Σε ατομικό επίπεδο είναι σχετικά πιο εύκολο να υπολογιστεί η αποδοτικότητα σε σχέση με το κοινωνικό καθώς στο δεύτερο επίπεδο πρέπει να ληφθούν υπόψη οι θετικές έμμεσες συνέπειες της εκπαίδευσης σε φαινόμενα παραβατικότητας, δημοσίας υγείας και δημοκρατίας όπου είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθούν.

Σε ατομικό επίπεδο, η βελτιστοποίηση της συνάρτησης παραγωγής του εκπαιδευτικού αποτελέσματος περιλαμβάνει την αμοιβή της εργασίας που αποτελεί το όφελος από την επένδυση σε εκπαίδευση ενώ οι δαπάνες για την λήψη υπηρεσιών εκπαίδευσης αποτελούν το κόστος της επένδυσης. Η αποπληρωμή ενός προσωπικού δανείου με σκοπό την λήψη υπηρεσιών εκπαίδευσης για την απόκτηση ή και την βελτίωση προσωπικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων και εφόσον μπορεί να συνδεθεί απευθείας με μια αύξηση των αποδοχών εύκολα μπορεί να υπολογιστεί η αποδοτικότητα της επένδυσης σε εκπαίδευση. Επομένως σε επίπεδο ατόμου μπορεί

²³ Για περισσότερες πληροφορίες σας παραπέμπουμε στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://www.kanep-gsee.gr/wp-content/uploads/2018/05/ETEKTH_2017-28.pdf (Ανακτήθηκε 29/01/2023)

σχετικά ευκολά να υπολογιστεί το όφελος που θα έχει σε προσωπικό επίπεδο από την επιλογή διάφορων επενδυτικών σχεδίων είτε με την μέθοδο εσωτερικής αποδοτικότητας IRR είτε μέσω της Καθαρής παρούσας αξίας.

Σε επίπεδο κράτους η επένδυση σε εκπαίδευση θα πρέπει να αποτυπωθεί με ποιο τρόπο αποτιμώνται τα οφέλη και τα κόστη από εξωτερικότητες που είναι κατά βάση αδύνατο να υπολογιστούν με τη χρήση επιτοκίου αγοράς και επηρεάζουν την ανεργία, τα φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας, την κοινωνική συνοχή και ειρήνη. Οι δημόσιες δαπάνες για εκπαίδευση είναι σημαντικές και οι φορολογούμενοι πολίτες διαπιστώνουν μεγάλες αποκλίσεις των παρεχόμενων εκπαιδευτικών υπηρεσιών μεταξύ διαφορετικών δημοσίων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων αλλά και μεταξύ δημοσίων και ιδιωτικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και ως εκ τούτο στην αποδοτικότητα της εκπαίδευσης και του τρόπου μέτρησης αυτής πρέπει να συμπεριληφθεί και η παράμετρος της εκπαιδευτικής αξιολόγησης σε επίπεδο εκπαιδευτικής μονάδας.

Ο παραδοσιακός τρόπος αξιολόγησης της εκπαίδευσης γίνεται συνήθως με έμμεσο ή εξωτερικό τρόπο. Πιο συγκεκριμένα λαμβάνονται υπόψη τα αποτελέσματα των γραπτών εξετάσεων που αφορούν την εκτίμηση του επιπέδου των γνώσεων των μαθητών σε μια δεδομένη χρονική στιγμή ως μέτρο αξιολόγησης της εκπαιδευτικής μονάδας. Ο πιο σύγχρονος τρόπος αξιολόγησης γίνεται εσωτερικά από την ίδια την εκπαιδευτική μονάδα και περιλαμβάνει όλους τους συντελεστές της εκπαιδευτικής διαδικασίας με σκοπό την βελτίωση της απόδοσης του εκπαιδευτικού έργου. Η εξωτερική μέθοδος αξιολόγησης είναι περισσότερο αντικειμενική και αμερόληπτη αλλά παρουσιάζει σημαντικές αδυναμίες καθώς δεν λαμβάνει υπόψη σημαντικά ποιοτικά χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η εσωτερική μέθοδος αξιολόγησης της εκπαίδευσης είναι περισσότερο υποκειμενική αλλά παρέχει τις πληροφορίες για να γίνουν ενέργειες που θα φέρουν άμεσα αποτελέσματα. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα εμπειρικών μελετών στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη στις οποίες συσχετίζονται οι εκπαιδευτικές πολιτικές που εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου προκύπτει αυτές να είναι πιο αποδοτικές για τα ίδια τα άτομα και δικαιότερες για την κοινωνία στις μικρότερες ηλικίες σε σχέση με τις εκπαιδευτικές πολιτικές που εφαρμόζονται στις μεγαλύτερες ηλικίες. Επίσης, οι εκπαιδευτικές πολιτικές που στοχεύουν σε άτομα που ανήκουν σε φτωχές οικογένειες με χαμηλό εκπαιδευτικό υπόβαθρο φαίνεται να είναι πιο αποτελεσματικές με σημαντικές επιδράσεις στο βιοτικών επίπεδο των εν λόγω ατόμων και της κοινωνίας εν γένει.

2.6 Τα οφέλη της εκπαίδευσης σε επίπεδο Κοινωνίας και Οικονομίας²⁴

Είδαμε σε προηγούμενα κεφάλαια την καθοριστική συμβολή της εκπαίδευσης στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και χωρίς αυτή δεν θα μπορούσε να επιτευχθεί. Η οικονομική ανάπτυξη είναι αναγκαία συνθήκη για την επίτευξη κοινωνικής και οικονομικής ευημερίας και η εκπαίδευση συμβάλει σε σημαντικό βαθμό και σε άλλους κρίσιμους τομείς των κοινωνιών όπως η εμπέδωση κουλτούρας αλληλεγγύης των αδυνάμων στρωμάτων της κοινωνίας, στην ενίσχυση των δράσεων για κοινωνική συνοχή, στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης, στην ενίσχυση της δημοκρατίας αλλά και σε ατομικό επίπεδο όπως η επιμήκυνση του προσδόκιμου ζωής, στην αύξηση των αποδοχών και στην βελτίωση των συνθηκών της ζωής των ατόμων.

Η έννοια της αλληλεγγύης στην σύγχρονη κοινωνία αφορά την κοινή δράση ατόμων με σκοπό την επίτευξη ενός σκοπού και συνήθως αφορά την έμπρακτη συμπαράσταση μεμονωμένων ατόμων ή κοινωνικών ομάδων που υφίστανται τις δυσμενές συνέπειες ενός φυσικού, κοινωνικού ή πολιτικού γεγονότος που οι ίδιοι ή το κράτος αδυνατούν να τις διαχειριστούν αποτελεσματικά. Η εμπέδωση της κουλτούρας της αλληλεγγύης μέσα στην εκπαίδευση περιλαμβάνει τη συμμετοχή σε δράσεις αλληλεγγύης και στήριξης των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων και ατόμων και ενδεικτικά αναφέρουμε τις εθελοντικές δράσεις των εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά την περίοδο της πρόσφατης οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα με την πραγματοποίηση ενισχυτικών μαθημάτων όπως επίσης και την συγκέντρωση τροφίμων και υλικών α' ανάγκης που ήταν απαραίτητα για την επιβίωση μεταναστών και προσφυγών που συνέβη από τα μέσα της ως τα τέλη της προηγούμενης δεκαετίας.

Στο τομέα της κοινωνικής συνοχής η εκπαίδευση διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο με την καταπολέμηση των προκαταλήψεων και των διακρίσεων σε άτομα που αντιμετωπίζουν κινητικά ή άλλα προβλήματα εντάσσοντας στις δομές της ως ισότιμα μέλη αναγνωρίζοντας την διαφορετικότητα τους και χωρίς να υφίστανται οποιοδήποτε είδος στιγματισμού από τα μέλη της. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ενίσχυση του θεσμού της ειδικής αγωγής στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση με την πρόσληψη ειδικευμένου εκπαιδευτικού προσωπικού ώστε να μπορεί επιτευχθεί

²⁴ Περισσότερες πληροφορίες αναφέρονται στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://borgenproject.org/effects-education-has-on-society/>

εξατομικευμένη διδασκαλία που προσαρμόζεται στις ατομικές διαφορές και ανάγκες των μαθητών και διενεργείται ταυτόχρονα και μαζί με την διδασκαλία που απευθύνεται σε όλους τους μαθητές. Η καλλιέργεια της ευθύνης για την προστασία του περιβάλλοντος και η ορθολογική διαχείριση των φυσικών πόρων που οδηγούν στην αειφόρο ανάπτυξη πραγματοποιείται μέσα στα πλαίσια της εκπαίδευσης του σχολείου όπου ο βαθμός εσωτερικευσης τους από τους μαθητές οδηγεί στην θετική αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών. Πολλές δραστηριότητες των μαθητών στα πλαίσια της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης περιλαμβάνουν την επίσκεψη σε χώρους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, την ανακύκλωση υλικών αλλά και εθελοντικές περιβαλλοντικές δράσεις όπως δεντροφυτεύεις καμένων δασικών εκτάσεων, τον εθελοντικό καθαρισμό πάρκων και παραλίων και τη συμμετοχή στην περίθαλψη αγρίων ζώων και πουλιών.

Αναφορικά με την εδραίωση και της ενίσχυσης της εννοίας της Δημοκρατίας στην εκπαίδευση που αποτελεί και τον απώτερο σκοπό της, σύμφωνα με τον (Dewey, 2015) και της ιδέας του περί «δημιουργικής δημοκρατίας» και της ηθικής δέσμευσης των ατόμων για το δημόσιο καλό, να επιτυγχάνεται μέσω της συλλογικής συμβίωσης και της μόρφωσης των θεμελιωδών κοινωνικών απαιτήσεων και των ιδεωδών της δημοκρατίας. Η δημοκρατία στην εκπαίδευση εμπεδώνεται στην συνείδηση των μαθητών μέσω της αναστοχαστικής σκέψης, της συνεργασίας, της συλλογικής αντιμετώπισης των προβλημάτων, της ισότητας και της δικαιοσύνης όπου ο μαθητής με τρόπο βιωματικό αποκτά γνώσεις και δεξιότητες και προετοιμάζεται να αναλάβει τον ρόλο του αυριανού ενεργού και δημοκρατικού πολίτη. Σε ατομικό επίπεδο η εκπαίδευση βοηθάει τον μαθητή να αποκτήσει τις απαιτούμενες γνώσεις αλλά και συνήθειες και συμπεριφορές που τον βοηθούν να βελτιώσει τις συνθήκες ζωής του. Το μάθημα της Οικιακής Οικονομίας που διδάσκεται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση στοχεύει στην προαγωγή της ψυχικής και σωματικής υγείας των μαθητών αφενός μέσω της απόκτησης γνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων και αφετέρου στην αναβάθμιση του κοινωνικού και φυσικού περιβάλλοντος τους. Μέσω της εκπαίδευσης γίνεται η απόκτηση συμπεριφορών που αφορούν την υγιεινή διατροφή και άσκηση, της καταπολέμησης του άγχους και της ανάπτυξης της κοινωνικότητας με θετική επίδραση όλων αυτών στην αύξηση του προσδόκιμου της ζωής των ατόμων.

Σε πολλές επιστημονικές έρευνες και μελέτες προκύπτει το συμπέρασμα της θετικής συσχέτισης μεταξύ του ύψους των αμοιβών των εργαζομένων με το επίπεδο γνώσεων που έχουν βάσει των σχετικών τίτλων σπουδών που κατέχουν. Ειδικότερα η αγορά εργασίας αμοιβή περισσότερο εκείνους τους εργαζομένους που κατέχουν

εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες αλλά και το κράτος υποχρεώνει τους εργοδότες να καταβάλουν επίδομα πτυχίου στους εργαζομένους που έχουν στην κατοχή τους αναγνωριζόμενους τίτλους σπουδών.

Κεφάλαιο: 3. Ο Οικονομικός Εγγραμματισμός στους νέους

3.1 Οι χρηματοοικονομικές γνώσεις των νέων

Το σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον με την ανάπτυξη της τεχνολογίας έχει γίνει εξαιρετικά περίπλοκο και οι οικονομικές αποφάσεις των ατόμων πρέπει να βασίζονται σε οικονομικές γνώσεις ώστε να αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο απώλειας εισοδήματος από ενδεχόμενες κακές επιλογές τοποθέτησης των χρημάτων τους αλλά και να έχουν τις προϋποθέσεις να μπορούν να λαμβάνουν ορθές οικονομικές αποφάσεις προς όφελος μέσα από πληθώρα επίλογων που τους προσφέρονται και να μην πέφτουν θύματα εξαπάτησης. Το ερώτημα που προκύπτει είναι κατά ποσό οι νέοι είναι έτοιμοι ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν με επιτυχία στις απαιτήσεις του συγχρόνου οικονομικού περιβάλλοντος.

Στο παραπάνω ερώτημα η απάντηση έρχεται από τον Οργανισμό για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (Ο.Ο.Σ.Α.). Σε σχετικές έρευνες που διενήργησε ο εν λόγω οργανισμός το 2012, το 2015 και το 2018 που είχε ως σκοπό την αξιολόγηση των χρηματοοικονομικών γνώσεων των φοιτητών, γνωστή ως PISA (Program for International Student Assessment) προκύπτει έλλειψη βασικών γνώσεων από τους συμμετέχοντες στην έρευνα και τα πορίσματα της θα παρουσιαστούν στη συνέχεια μαζί με άλλες σχετικές έρευνες.

Στην έρευνα του 2015 για την μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε 117.000 νέους ηλικίας 15 ετών από 20 χώρες εμπεριείχε ερωτήσεις που αφορούσαν τη διαχείριση των προσωπικών τους χρημάτων, τη χρήση χρεωστικών και προπληρωμένων καρτών, την κατανόηση επιτοκίων δανεισμού και την ικανότητα αξιολόγησης προγραμμάτων κινητής τηλεφωνίας επιλέγοντας εκείνο το πρόγραμμα που καλύπτει καλύτερα τις ανάγκες τους συνδυαστικά με το ποσό που έχουν τη δυνατότητα να διαθέσουν, τα αποτελέσματα ήταν ότι ένας στους τέσσερις μαθητές, από τις εξεταζόμενες χώρες, και ένας στους επτά από τις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α., δεν ήταν σε θέση να λάβουν ακόμα και τις πιο απλές αποφάσεις αναφορικά με τα καθημερινά τους έξοδα. Μόνο ένας τους δέκα μαθητές που συμμετείχαν στην εν λόγω έρευνα μπορούσε να θεωρηθεί οικονομικά εγγράμματος έχοντας την ικανότητα να μπορούσε να λάβει ορθές οικονομικές αποφάσεις για το μέλλον του. Στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. περίπου οι μισοί μαθητές χρησιμοποιούσαν κάποια μορφή κάρτας και διέθεταν τραπεζικό λογαριασμό αλλά μόνο ένας στους τρεις από αυτούς μπορούσε να κατανοήσει τις χρεώσεις και τις πιστώσεις του λογαριασμού του. Οι μαθητές που είχαν

την υψηλότερη απόδοση στην έρευνα προέρχονταν κυρίως από χώρες όπως η Εσθονία, η Φινλανδία ο Καναδάς, η Πολωνία και η Αυστραλία.

Το 2018 πραγματοποιήθηκε εκ νέου έρευνα του ΟΟΣΑ με το ίδιο περιεχόμενο με την έρευνα που είχε διεξαχθεί από τον ίδιο τον οργανισμό τα έτη 2012 και 2015 για να υπάρχουν συγκρίσιμα στοιχεία και επιπλέον προστέθηκε η καταγραφή της ψηφιακής χρηματοοικονομικής δραστηριότητας των μαθητών που αφορούσε τις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών μέσω internet, της χρήσης τραπεζικών εφαρμογών ελέγχου υπολοίπου και εμφάνισης κινήσεων των τραπεζικών τους λογαριασμών και των καρτών τους. Στην έρευνα του 2018 διαπιστώθηκε ότι τα υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού εμφάνιζαν οι μαθητές υψηλότερου κοινωνικοοικονομικού επιπέδου και ότι μαθητές διαφορετικού φύλου αν και παρουσίαζαν την ίδια επίδοση χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού διάφεραν στη χρηματοοικονομική τους συμπεριφορά.

Αναφορικά με τα αποτελέσματα της έρευνας του 2018 που κατέγραψε την ψηφιακή δραστηριότητα των μαθητών, στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. περίπου το 75% αυτών είχαν προβεί σε αγορά προϊόντων ή υπηρεσιών τουλάχιστον μια φορά το τελευταίο χρόνο καθώς επίσης το 66% αυτών χρησιμοποιούσε χρεωστική κάρτα για τις αγορές τους. Άλλο ένα ποιοτικό στοιχείο της έρευνας ήταν το ποσοστό των μαθητών που ανέδειξε και ήταν περίπου το 75% αυτών, να δηλώνουν ότι πριν προβούν σε μια αγορά συγκρίνουν τις τιμές από διαφορετικά μαγαζιά και αυτές οι συμπεριφορές σχετίζονται με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.

Σε έρευνα του Οργανισμού Νεολαίας Κύπρου σε συνεργασία με τον ερευνητικό οργανισμό IMR– Πανεπιστήμιο Λευκωσίας που έλαβε χώρα το 2022 σε 500 μαθητές ηλικίας 15 ετών με σκοπό να μελετήσει το βαθμό εξοικείωσης τους με βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες, τις στάσεις και τις αντιλήψεις τους για το χρήμα και την ικανότητα διαχείρισης διαφόρων χρηματοοικονομικών και ψηφιακών εργαλείων, καταγράφηκε ότι μόνο 2 στα 10 άτομα που συμμετείχαν στην έρευνα φαίνεται να είχαν επαρκές επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων και στα υπόλοιπα άτομα δηλαδή τα οκτώ στα δέκα να διαπιστώνεται αδυναμία αντίληψης βασικών χρηματοοικονομικών εννοιών, όπως το επιτόκιο, ο τόκος, ο ανατοκισμός, ο πληθωρισμός και ο δανεισμός και με τη συντριπτική πλειοψηφία αυτών να εμπιστεύεται τους γονείς τους ως αξιόπιστη και μοναδική πηγή πληροφόρησης σε θέματα οικονομικής διαχείρισης. Τα συμπεράσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι οι νέοι με χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού επιλέγουν να

δαπανούν με βάση τις επιθυμίες τους και λιγότερο με βάση τις ανάγκες τους και τέλος, η πλειοψηφία των νέων (76%) θεωρεί πως το σχολείο θα πρέπει να δώσει μεγαλύτερη έμφαση σε χρηματοοικονομικά ζητήματα, όπως το επιτόκιο, οι συναλλαγές με τις τράπεζες, τα ψηφιακά νομίσματα.

Σε σχετική πρόσφατη έρευνα των (Philippas & Avdoulas, 2019) υπό τη σκέπη του Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού «Financial literacy and financial well-being among generation-Z university students: Evidence from Greece» που δημοσιεύτηκε στο έγκριτο επιστημονικό περιοδικό «The European Journal of Finance» σε 456 προπτυχιακούς φοιτητές οικονομικών σχολών της Ελλάδας, τα επίπεδα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, σε μια κλίμακα 0-100 έδειξε ότι το 80,7% είναι κάτω από το 20 και θεωρούνται χρηματοοικονομικά αναλφάβητοι με τους πιο μορφωμένους χρηματοοικονομικά, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, να είναι οι άντρες φοιτητές που διατηρούν αρχαία δαπανών ή ο πατέρας τους είναι υψηλού μορφωτικού επιπέδου.

3.2 Η οικονομική συμπεριφορά των νέων

Η οικονομική συμπεριφορά των νέων σχετίζεται κυρίως με τις ενέργειες που κάνουν και αφορούν το πως θα αγοράσουν και το τι θα αγοράσουν με δεδομένο το εισόδημα και το χρόνο που έχουν να διαθέσουν. Οι νέοι δαπανούν το μεγαλύτερο μέρος του διαθέσιμου εισοδήματος με κυριότερο σκοπό την κάλυψη τρεχουσών καταναλωτικών αναγκών (ρούχα, τρόφιμα και διασκέδαση) και υποχρεώσεων και ένα μικρό μέρος του εισοδήματος χρησιμοποιείται με σκοπό την αποταμίευση.

Σύμφωνα με μελέτες, όπως αυτή του (Scheresberg, 2013), καθοριστικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της οικονομικής συμπεριφοράς των νέων αποτελούν η ψυχοσύνθεση τους, η οικονομική εκπαίδευση, η οικονομική συμπεριφορά του οικογενειακού τους περιβάλλοντος και τα ερεθίσματα που λαμβάνουν από την κοινωνία. Η νεανική ηλικία είναι μια μεταβατική περίοδος στη ζωή του ανθρώπου με κύρια χαρακτηριστικά την έντονη αμφισβήτηση της κοινωνίας και τις παρορμητικές αντιδράσεις στα ερεθίσματα του περιβάλλοντος. Η διαφήμιση ασκεί καταλυτική επίδραση στην οικονομική συμπεριφορά των νέων και τους οδηγεί στον καταναλωτισμό καθώς ταυτίζει την κατανάλωση προϊόντων με την ευτυχία και την ανέμελη ζωή που δεν έχει προβλήματα και υποχρεώσεις.

Το οικογενειακό και το σχολικό περιβάλλον μέσω της εκπαίδευσης μπορούν από νωρίς να εμφυσήσουν στους νέους την απλότητα και την ιδέα ότι η ανθρώπινη

αξία είναι σημαντικότερη από όλα τα υλικά αγαθά με τα ίδια να αποτελέσουν πρότυπα ορθής οικονομικής διαχείρισης προσκαλώντας τους να συμμετέχουν ενεργά στην σύνταξη του οικογενειακού και του σχολικού προϋπολογισμού, να συζητήσουν τον απολογισμό αλλά και να προτείνουν ιδέες για την αποτελεσματικότερη και αποδοτικότερη διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων. Η συνεισφορά του σχολείου στην έμπρακτη καλλιέργεια της ιδέας της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα από πρωτοβουλίες και δράσεις οδηγεί στην υιοθέτηση από τους μαθητές μια εντελώς διαφορετικής καταναλωτικής συμπεριφοράς όπου κυριαρχεί ο σεβασμός στον περιβάλλον και η ορθή χρήση των φυσικών πόρων και είναι διαμετρικά αντίθετη σε πρότυπα υπερκαταναλωτικής συμπεριφοράς που προβάλλονται μέσω της διαφήμισης.

Η καταναλωτική συμπεριφορά των νέων καθορίζεται σε σχέση με τις αξίες και τα όνειρα τους που έχουν για τη ζωή τους και καθώς συνειδητοποιούν ότι η στιγμή της ενηλικίωσης πλησιάζει, υιοθετούν πρακτικές και νοοτροπίες τέτοιες που συναντώνται σε ενήλικους με σκοπό να είναι έτοιμοι για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της νέας κατάστασης που θα βρεθούν. Έχει παρατηρηθεί ότι οι έφηβοι που στοχεύουν σε σπουδές έχουν μια διαφορετική κοσμοθεωρία για τη ζωή σε σχέση με την μεγάλη πλειοψηφία των συνομήλικων τους και ακολουθούν συντηρητικές καταναλωτικές συνήθειες τους και αποταμιεύουν ως συνειδητές επιλογές διαφοροποίησης τους.

Διαφοροποίηση στην καταναλωτική συμπεριφορά καταγράφεται μεταξύ των διαφορετικών φυλών όπου οι νέοι άντρες καταναλώνουν το εισόδημα τους περισσότερο για διασκέδαση και ψυχαγωγία και λιγότερο για αγορές ρούχων και αξεσουάρ μόδας που συμβαίνει κατά κόρον στις νέες γυναίκες. Οι νέες γυναίκες χρησιμοποιούν περισσότερο το διαδίκτυο αναζητώντας τις καλύτερες τιμές για το προϊόν που επιθυμούν να αγοράσουν όπου σε αντίθεση με τους νέους άντρες η τιμή δεν παίζει καθοριστικό ρόλο στην επιλογή ενός προϊόντος αλλά κάποιο χαρακτηριστικό που τους ενδιαφέρει. Σε επίπεδο αποταμίευσης και προγραμματισμού δαπανών οι νέες γυναίκες υπερέχουν ξεκάθαρα σε σχέση με τους νέους άντρες και αυτό αποδίδεται στην καλύτερη ιεράρχηση των αναγκών και στην ικανότητα να επιλέγουν περισσότερο με τη λογική και λιγότερο με το συναίσθημα.

Τέλος σημαντική διαφοροποίηση στην οικονομική συμπεριφορά των νέων παρουσιάζεται μεταξύ των εργαζομένων και των μη εργαζομένων όπου η πρώτη κατηγορία δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην τιμή, είναι περισσότερο προγραμματισμένη και πολύ λιγότερο παρορμητική ενώ η δεύτερη κατηγορία χαρακτηρίζεται ως ανέμελη και αυθόρμητη.

Κεφάλαιο: 4. Παρουσίαση και Ανάλυση σε Πρόσφατα επιστημονικά άρθρα και μελέτες που αφορούν τον Οικονομικό Εγγραμματισμό των Νέων

Στο κεφάλαιο αυτό θα επικεντρωθούμε στην παρουσίαση και στην ανάλυση κυρίως προσφάτων επιστημονικών άρθρων σχετικά με το θέμα της εργασίας, δηλαδή, τα οφέλη που προκύπτουν σε επίπεδο ατόμου, κοινωνίας και οικονομίας από την ενίσχυση της διδασκαλίας μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Το 2021 δημοσιεύτηκε η εργασία των (Oberrauch & Seeber, 2021) με μεταφρασμένο τίτλο «Η επίδραση της υποχρεωτικής οικονομικής εκπαίδευσης στις στάσεις των εφήβων» που αναλύει την επίδραση των μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου στην συμπεριφορά των εφήβων μετά από σχετική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που περιλάμβανε την υποχρεωτική παρακολούθησή τους. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο κρατίδιο Baden-Württemberg της νοτιοδυτικής Γερμανίας και επικεντρώθηκε στην διερεύνηση των στάσεων των μαθητών σε θέματα που αφορούσαν τον ανταγωνισμό, την κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων, το χρήμα και το ενδιαφέρον τους για οικονομικά ζητήματα. Η ερευνά διεξήχθη σε δυο αντιπροσωπευτικές ομάδες της 8^{ης} τάξης (συμμετείχαν 2.988 μαθητές από 144 σχολεία) στην οποία η πρώτη ομάδα είχε παρακολουθήσει τα υποχρεωτικά μαθήματα οικονομικού περιεχομένου ενώ η δεύτερη ομάδα δεν τα είχε παρακολουθήσει. Τα ευρήματα της ερευνάς δείχνουν ότι οι μαθητές που παρακολούθησαν υποχρεωτικά μαθήματα οικονομικού περιεχομένου ενδιαφέρονται κατά μέσο όρο περισσότερο για τα οικονομικά ζητήματα, θεωρούν τα χρήματα πιο πολύ σημαντικά και αναμένουν μεγαλύτερη κοινωνική ευθύνη από τις επιχειρήσεις ενώ στα θέματα ανταγωνισμού δεν παρατηρείται διαφορά στην στάση τους απέναντι τους. Σχετικά με τα κοινωνικά οικονομικά χαρακτηριστικά των μαθητών αυτά επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από το φύλο τους και έχει καταγραφεί και σε άλλες μελέτες που αφορούν την οικονομική συμπεριφορά των ενήλικων. Η επίδραση της υποχρεωτικής οικονομικής εκπαίδευσης στην αύξηση του ενδιαφέροντος των μαθητών σε οικονομικά ζητήματα βρίσκεται σε πλήρη αντιστοιχία με τα ευρήματα άλλης μελέτης που αξιολογούσε τις επιπτώσεις στην συμπεριφορά των μαθητών κατόπιν βραχυπρόθεσμης χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης σε Γερμανικά σχολεία (Lührmann, Serra-Garcia και Winter 2015) και το συμπέρασμα είναι ότι οι οικονομικά εκπαιδευμένοι νέοι μπορούν να ανταπεξέλθουν καλύτερα σε προβλήματα καθημερινότητας οικονομικής φύσεως όπως επίσης να

μπορούν αναλάβουν επαγγελματικές αρμοδιότητες που έχουν ως προϋπόθεση το ενδιαφέρον σε οικονομικά ζητήματα.

Το 2020 και στο τεύχος 177 του περιοδικού Οικονομικής Συμπεριφοράς και Οργάνωσης (Journal of Economic Behavior and Organization) δημοσιεύτηκαν τα αποτελέσματα μιας πολύ σημαντικής ερευνητικής εργασίας με το τίτλο «Ο αιτιώδης μηχανισμός της οικονομικής εκπαίδευσης: Στοιχεία από ανάλυσης διαμεσολάβησης» των (Fenella & Bilal, 2020) όπου μέσω της στατιστικής μεθόδου της διαμεσολάβησης (mediation analysis) περιέγραψαν τον μηχανισμό επηρεασμού της οικονομικής συμπεριφοράς ως συνέπεια της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Η στατιστική μέθοδος ανάλυσης διαμεσολάβησης εξηγεί το πως μια μεταβλητή (X) επιδρά σε μια μεταβλητή (Y) όπου στην συγκεκριμένη περίπτωση η μεταβλητή (X) είναι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση και η μεταβλητή (Y) είναι η Οικονομική Συμπεριφορά και με διαμεσολαβητικές μεταβλητές (M) που επηρεάζονται από την χρηματοοικονομική εκπαίδευση (X), τις δεξιότητες αριθμητικής, την οικονομική επίγνωση και τις στάσεις απέναντι στα προσωπικά οικονομικά. Το πείραμα πεδίου της εν λόγω έρευνας έλαβε στην πόλη Ahmedabad που βρίσκεται στην επαρχία Gujarat της Ινδίας και συμμετείχαν 948 άτομα που είχαν χωριστεί σε 3 ομάδες εκ των οποίων μόνο οι δυο ομάδες θα παρακολουθούσαν εκπαιδευτικά βίντεο οικονομικού περιεχομένου και θα συμμετείχαν και σε άλλες δραστηριότητες, η τρίτη ομάδα αποτελούσε την ομάδα ελέγχου του πειράματος. Οι τύποι παρέμβασης του πειράματος σε επίπεδο ερωτώμενων περιλάμβαναν την χρηματοοικονομική εκπαίδευση, τον καθορισμό οικονομικών στόχων και την οικονομική συμβουλευτική. Σύμφωνα με τους ερευνητές, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση των ατόμων περιλαμβάνει τρεις ξεχωριστές διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση είναι η οικονομική αριθμητική, η οποία αφορά τη δυνατότητα υπολογισμού εσόδων και εξόδων, του προσδιορισμού των επιτοκίων και παρόμοιων υπολογισμών, η δεύτερη διάσταση είναι η οικονομική ευαισθητοποίηση και αφορά γνώσεις των ατόμων που σχετίζονται με την ορθή σύνταξη ενός οικογενειακού προϋπολογισμού, των παραμέτρων για την αγορά ενός χρηματοοικονομικού προϊόντος ή μιας υπηρεσίας όπως το άνοιγμα τραπεζικού λογαριασμού ή λήψης ενός δάνειου και θεωρούνται στοιχειώδης μορφής οικονομικής γνώσης και η τρίτη διάσταση αφορά τις οικονομικές συμπεριφορές που έχει να κάνει με το τρόπο που διαθέτουν το εισόδημα τους, την στάση τους απέναντι στην αποταμίευση και την επίγνωση των συνέπειων των αποφάσεων τους στα οικονομικά τους. Το αποτέλεσμα της έρευνας είναι ότι οι αριθμητικές δεξιότητες ως

μεσολαβητικός παράγοντας δεν επιδρά τόσο καθοριστικά στην οικονομική συμπεριφορά των ατόμων όσο επιδρά η οικονομική επίγνωση και η στάση στα προσωπικά οικονομικά που επιτυγχάνεται με την κατανόηση οικονομικών μεγεθών όπως του πληθωρισμού, των επιτοκίων, της διαφοροποίησης του κινδύνου και της οικονομικής ανάπτυξης και θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση σε αυτούς τους τομείς από την χρηματοοικονομική εκπαίδευση. Η εσωτερίκευση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης οδηγεί στην αλλαγή των στάσεων και των συμπεριφορών και καταγράφηκε στο ποσοστό της αποταμίευσης των ατόμων που συμμετείχαν στο πείραμα. Το συμπέρασμα της ανάλυσης των δεδομένων της εν λόγω έρευνας είναι ότι αιτιατή σχέση μεταξύ της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και της οικονομικής συμπεριφοράς υφίσταται μόνο όταν αποκτώνται οι απαραίτητες οικονομικές αριθμητικές δεξιότητες και υπάρχει αλλαγή των στάσεων και των συμπεριφορών των ατόμων πάνω σε συγκεκριμένα οικονομικά ζητήματα και ως εκ τούτου θα πρέπει να ληφθεί υπόψη στο σχεδιασμό των προγραμμάτων οικονομικής εκπαίδευσης.

Σε έρευνα που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «The Journal of Economic Education» στις 13 Απριλίου του 2016 με τίτλο «Χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός μαθητών λυκείου: Στοιχεία από τη Γερμανία» από τους (Carsten, et al., 2016) έχει ως συμπέρασμα την προώθηση στοχευμένων προγραμμάτων οικονομικής εκπαίδευσης με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαθητών και ειδικότερα των μαθητριών και των μεταναστών. Η έρευνα διεξήχθη το 2010 μεταξύ 1.540 μαθητών που φοιτούσαν στη 10^η τάξη 25 Γερμανικών σχολείων της επαρχίας Βορείου Ρήνου - Βεσφαλίας με μέσο όρο ηλικίας τα 16 έτη όπου κλήθηκαν να συμπληρώσουν ένα ερωτηματολόγιο που αποτελούνταν από 13 ερωτήσεις οικονομικού περιεχομένου. Όσοι και όσες απαντούσαν στις ερωτήσεις της έρευνας έμπαιναν σε κλήρωση 25 δώρο επιταγών αξίας €25 η κάθε μια. Το μέγεθος του δείγματος σε σχέση με τον πληθυσμό θεωρείται, στατιστικά, αντιπροσωπευτικό και τα συμπεράσματα της έρευνας μπορούν να γενικευτούν ώστε να αφορούν όλο το πληθυσμό. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μόνο δυο στους τρεις μαθητές απάντησαν σωστά τις ερωτήσεις βασικών χρηματοοικονομικών γνώσεων και πολύ λιγότεροι απάντησαν σωστά στις πιο προχωρημένες ερωτήσεις. Οι περισσότερες σωστές απαντήσεις δοθήκαν από τους μαθητές που φοιτούσαν στα επονομαζόμενα Γυμνάσια που δέχονται τους πιο κάλους μαθητές σε σχέση με τα υπόλοιπα σχολεία που απευθύνονται σε πιο αδυνάμους μαθητές. Στα κοινωνικά δημογραφικά χαρακτηριστικά, οι μαθητές με χαμηλό επίπεδο ένταξης λόγω μεταναστευτικού υπόβαθρου και οι μαθήτριες εμφάνισαν χαμηλά

αποτελέσματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Οι μαθητές με χαμηλό επίπεδο μαθηματικών γνώσεων εμφάνισαν αντίστοιχο επίπεδο βασικών χρηματοοικονομικών γνώσεων, ενώ οι μαθητές με χαμηλό επίπεδο γενικών γνώσεων και με ικανότητες ξένων γλωσσών εμφάνισαν χαμηλά επίπεδα προχωρημένων χρηματοοικονομικών γνώσεων. Τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας ταυτίζονται με τις μελέτες των Lusardi και Mitchell (2009), Van Rooij και συνεργατών (2011) όπου ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός ποικίλει σημαντικά με το φύλο, το μορφωτικό επίπεδο και την ηλικία.

Στις 24 Ιανουάριου του 2019 δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «Swiss Journal of Economics and Statistics» μια περίληψη της ομιλίας που έδωσε το 2018 η καθηγήτρια (Lusardi) στην ετήσια συνάντηση της Ελβετικής Εταιρείας Οικονομικών και Στατιστικής με τίτλο «Χρηματοοικονομική παιδεία και ανάγκη για οικονομική εκπαίδευση: Στοιχεία και συνέπειες» και βασίστηκε στην ιδέα ότι η ικανότητα των ανθρώπων να λαμβάνουν οικονομικές αποφάσεις καθορίζεται από το επίπεδο της οικονομικής παιδείας τους και άρα το ζητούμενο είναι η ενίσχυση της οικονομικής παιδείας των ανθρώπων. Σύμφωνα με την συντάκτρια του άρθρου τρεις έννοιες βρίσκονται στην βάση των περισσότερων οικονομικών αποφάσεων των ανθρώπων και εφαρμόζονται σε κάθε πλαίσιο και οικονομικό περιβάλλον. Η πρώτη βασική έννοια είναι η αριθμητική και η ικανότητα να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον υπολογισμό του τόκου, η δεύτερη βασική έννοια είναι αυτή του πληθωρισμού και η τρίτη βασική έννοια είναι η κατανόηση της διαφοροποίησης κίνδυνου. Οι (LUSARDI & MITCHELL, 2011) προκειμένου να μετρήσουν το επίπεδο κατανόησης των παραπάνω εννοιών από τους ανθρώπους κατασκεύασαν ένα ερωτηματολόγιο που είναι γνωστό ως «The big Three financial literacy questions» και σχεδιάστηκε με γνώμονα τέσσερις βασικές αρχές προκειμένου να μπορεί να εφαρμοστεί ευρέως και τα αποτελέσματα του να είναι όσο το πιο δυνατόν αξιόπιστα και μετρήσιμα. Η πρώτη αρχή που βασίζεται το ερωτηματολόγιο είναι της απλότητας, η δεύτερη αρχή είναι της σχετικότητας, η τρίτη αρχή είναι της συντομίας και η τέταρτη αρχή είναι της ικανότητας διαφοροποίησης με την έννοια οι ερωτήσεις να διαφοροποιούν τις οικονομικές γνώσεις με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτρέπουν συγκρίσεις μεταξύ των ανθρώπων. Η πρώτη ερώτηση έχει ως εξής: «Ας υποθέσουμε ότι είχατε \$100 σε έναν λογαριασμό ταμειευτηρίου και το επιτόκιο ήταν 2% ετησίως. Μετά από 5 χρόνια, πόσα πιστεύεις ότι θα είχε μέσα ο λογαριασμός αν αφήσεις τα χρήματα να αυξηθούν;» και επιλέγεις μια από τις πέντε διαθέσιμες απαντήσεις: «α) Περισσότερα από \$102, β) Ακριβώς \$102, γ) Λιγότερα από

\$102, δ) Δεν ξέρω, ε) Αρνηθείτε να απαντήσετε. Η δεύτερη ερώτηση έχει ως εξής: «Φανταστείτε ότι το επιτόκιο του λογαριασμού ταμειυτηρίου σας ήταν 1% ανά έτος και ο πληθωρισμός ήταν 2% ετησίως. Μετά από 1 χρόνο, πόσα προϊόντα θα μπορούς να αγοράσεις με τα χρήματα που έχεις σε αυτόν τον λογαριασμό;» και επιλέγεις μια από τις πέντε διαθέσιμες απαντήσεις: «α) Περισσότερα από σήμερα, β) Ακριβώς τα ίδια, γ) Λιγότερα από σήμερα, δ) Δεν ξέρω, ε) Αρνηθείτε να απαντήσετε. Η τρίτη ερώτηση έχει ως εξής: «Πείτε αν η κάτωθι δήλωση είναι αληθής ή ψευδής. Δήλωση: Η αγορά μετοχών από μια εταιρεία παρέχει μεγαλύτερη ασφάλεια επιστροφής του κεφαλαίου από μια αντιστοιχεί τοποθέτηση σε ένα αμοιβαίο κεφάλαιο» και επιλέγεις μια από τις τέσσερις διαθέσιμες απαντήσεις: α) Αληθής, β) Ψευδής, γ) Δεν ξέρω, δ) Αρνηθείτε να απαντήσετε. Το εν λόγω ερωτηματολόγιο έχει συμπεριληφθεί σε πάρα πολλές έρευνες και έχουν εξαχθεί ασφαλή συμπεράσματα για το επίπεδο της χρηματοοικονομικής παιδείας. Σε έρευνα που δημοσιεύτηκε το 2010 από τους (Lusardi, et al., 2010) και διεξήχθη στις ΗΠΑ διαπιστώνεται ότι μόνο ένα στους τρεις νέους έχουν βασικές γνώσεις για τον πληθωρισμό, τα επιτόκια και την διαφοροποίηση κινδύνων. Στην ίδια έρευνα διαπιστώνεται η συσχέτιση του οικονομικού εγγραμματισμού των ερωτηθέντων με τα ιδιαίτερα κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά καθώς επίσης και με τον οικονομικό εγγραμματισμό των μελών του νοικοκυριού που ανήκουν. Σε άλλη έρευνα των (Bucher-Koenen, et al., 2016) για το επίπεδο του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των γυναικών διαπιστώνεται ότι σε σχέση με τους άντρες είναι λιγότερο πιθανό να απαντήσουν σωστά και το επίπεδο των χρηματοοικονομικών τους γνώσεων είναι ανεξάρτητο από την ηλικία τους καθώς επίσης και δεν συσχετίζεται με την οικογενειακή τους κατάσταση. Σε αντίστοιχη έρευνα με την προηγούμενη που διεξήχθη στη Σουηδία αυτή τη φορά από τους (ALMENBERG & SÄVE-SÖDERBERGH, 2011) διαπιστώνεται ότι το επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού κινείται σε χαμηλά επίπεδα κατά κύριο λόγο μεταξύ των νέων, των ηλικιωμένων, των γυναικών, των ατόμων με χαμηλό εισόδημα και μορφωτικό επίπεδο. Ο οικονομικός εγγραμματισμός στις ΗΠΑ καταγράφεται σε χαμηλά επίπεδα και σε πιο πρόσφατες έρευνες όπως αυτές του 2015 από NFCS, του 2016 από SCF και του 2017 από SHED. Σε έρευνα του 2015 στις ΗΠΑ από US National Financial Capability Study διαπιστώθηκε μεγάλο χάσμα των σωστών απαντήσεων μεταξύ ηλικιών από 18-34 ετών σε σχέση με τις μεγαλύτερες ηλικίες άνω των 40 ετών όπως επίσης ότι και οι σωστές απαντήσεις επηρεάζονται από το φύλο του ερωτώμενου με τις γυναίκες να έχουν τις χειρότερες επιδόσεις. Σε έρευνα από (Oggero & Lusardi,

2017) διαπιστώθηκε ότι οι Millennials (18-34 ετών) που ζουν σε αναπτυγμένες χώρες, κυρίως της δύσης, βρίσκονται σε υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού σε σχέση με τους συνομήλικους που ζουν σε αναπτυσσόμενες χώρες, διαχειρίζονται αποτελεσματικότερα τα χρέη τους και αποταμιεύουν περισσότερο. Σε άλλη έρευνα των (Scheresberg, et al., 2020) διαπιστώθηκε η ταχεία ανάπτυξη του fintech και των νέων συστημάτων πληρωμών μέσω κινητού χρησιμοποιούνται από χρήστες χαμηλότερου επιπέδου οικονομικής μόρφωσης και παρασύρονται σε πιο ακριβές οικονομικές συμπεριφορές. Οι συγγραφείς αναφέρουν τρεις επιτακτικούς λόγους για την ενίσχυση της οικονομικής εκπαίδευσης των μαθητών. Ο πρώτος λόγος αφορά την χρηματοοικονομική γνώση που πρέπει να έχουν προκειμένου να πάρουν ορθές οικονομικές αποφάσεις όπως π.χ. η λήψη ενός φοιτητικού δανείου, δεύτερος λόγος είναι ότι το σχολείο πρέπει να παρέχει οικονομικές γνώσεις σε ομάδες μαθητών με ιδιαίτερα δημογραφικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά που δεν λαμβάνουν γνώσεις από ευρύτερο κοινωνικό αλλά και το οικογενειακό τους περιβάλλον και προκειμένου να αμβλυνθούν οι κοινωνικές ανισότητες και οι φραγμοί και ο τρίτος λόγος έχει να κάνει με τις σημαντικές επιπτώσεις που έχει ο χρηματοοικονομικός αναλφαριθμητισμός σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο όπου το κόστος θεραπείας του είναι ιδιαίτερα αυξημένο σε άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και ο βαθμός αποτελεσματικότητας των μεθόδων πολύ μικρότερος σε σχέση με τα άτομα νεαρότερης ηλικίας.

Στις 28 Αυγούστου του 2020 δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό περιοδικό «The Journal of Economic Education» ένα πολύ σχετικό άρθρο με την παρούσα εργασία και με τίτλο «Μέτρηση της οικονομικής επάρκειας των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε σχολεία της Γερμανίας» από τους (Kaiser, et al., 2020). Σε αυτό το άρθρο φαίνεται ξεκάθαρα ότι οι οικονομικές γνώσεις των εφήβων συνδέονται σε σημαντικό βαθμό με τα ιδιαίτερα δημογραφικά, οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ιδίων και των οικογενειών τους και τα αποτελέσματα της συμφωνούν με άλλες μελέτες που ήδη έχουν αναφερθεί προηγουμένως. Η έρευνα διεξήχθη σε 315 σχολεία της Γερμανίας και στις τάξεις 7-10 και πήραν μέρος εθελοντικά σε αυτή 6.230 μαθητές με σκοπό να συμμετάσχουν σε ένα τεστ αξιολόγησης των οικονομικών τους γνώσεων ώστε να συσχετισθεί το αποτέλεσμα του τεστ με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Για την ανάλυση των δεδομένων των τεστ οι συγγραφείς βασίστηκαν στην θεωρία απόκρισης αντικειμένου όπου σύμφωνα με αυτή αποδίδεται η ικανότητα απόκρισης ενός υποκείμενου σε ένα λανθάνον χαρακτηριστικό αντί του πραγματικού και με την προϋπόθεση ότι όλα τα άλλα στοιχεία

έχουν την ίδια ικανότητα επηρεασμού του αποτελέσματος. Οι συγγραφείς της μελέτης κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα αποτελέσματα συσχετίζονται περισσότερο με τα δημογραφικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων και ειδικότερα με το φύλο όπου οι μαθητές επιτυγχάνουν υψηλότερες επιδόσεις σε σχέση με τις μαθήτριες, με το αν έχουν μεταναστευτικό υπόβαθρο ή όχι όπου οι επιδόσεις είναι αρνητικά συσχετισμένες με αυτό. Υψηλή συσχέτιση παρατηρείται με τις επιδόσεις στα μαθηματικά, με το ενδιαφέρον σε οικονομικά ζητήματα και τέλος με την κοινωνικό – οικονομική κατάσταση της οικογένειας τους. Σημειώνεται ότι τα καλύτερα αποτελέσματα στα Τεστ οικονομικών γνώσεων έχουν καταγραφεί στα Γυμνάσια που οι απόφοιτοι τους συνεχίζουν τις σπουδές σε πανεπιστημιακά ιδρύματα σε σχέση με τα άλλα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δέχονται τους πιο αδυνάμους μαθητές. Τα αποτελέσματα κρίνονται από τους ερευνητές εξαιρετικά σημαντικά και αφού ο βαθμός της οικονομικής αγραμματοσύνης των μαθητών εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το εισόδημα και την κοινωνικό οικονομική κατάσταση των γονέων τους θα πρέπει να ενισχυθεί το εκπαιδευτικό σύστημα για να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην μείωση και στην εξάλειψη αυτών των ανισοτήτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι πλέον στην Γερμανία εφαρμόζεται υποχρεωτική οικονομική εκπαίδευση σε όλους τους μαθητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ως εκ τούτου μια αντίστοιχη μελλοντική έρευνα στην οικονομική αγραμματοσύνη των μαθητών θα κατάγραφε της συμβολή της στην μείωση των υπαρχουσών ανισοτήτων.

Η ενσωμάτωση των νέων τεχνολογιών, κυρίως της πληροφορικής και των τηλεπικοινωνιών, με τα νέα χρηματοοικονομικά και τραπεζικά προϊόντα που έχει επικρατήσει να αναφέρεται ως χρηματοοικονομική τεχνολογία και στα Αγγλικά ως FinTech επηρεάζουν θετικά την οικονομική και την κοινωνική ευημερία των πολιτών αλλά εγκυμονεί και σοβαρούς κινδύνους η έλλειψη γνώση ορθής χρησιμοποίησης της και πολλοί ερευνητές έχουν εστιάσει στο ζήτημα αυτό. Σε άρθρο των (Panos & Wilson, 2020) που δημοσιεύτηκε στις 09/02/2020 στο επιστημονικό περιοδικό «THE EUROPEAN JOURNAL OF FINANCE» και με πρωτότυπο τίτλο «Financial literacy and responsible finance in the FinTech era: capabilities and challenges» και μεταφρασμένο «Χρηματοοικονομική παιδεία και υπεύθυνη χρηματοδότηση στην εποχή του FinTech: δυνατότητες και προκλήσεις» παρουσιάζουν και αναλύουν στοιχεία από επτά εργασίες που προέρχονται από τέσσερις παράλληλες ροές βιβλιογραφίας και με επίκεντρο τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και την υπεύθυνη χρηματοδότηση. Η χρηματοοικονομική τεχνολογία περιλαμβάνει από τις

πληρωμές μέσω κινητών, την χρήση επενδυτικών ψηφιακών εργαλείων, της διαχείρισης των προσωπικών οικονομικών, της σύστασης εταιρειών και της χρηματοδότησης τους μέσω crowd funding, της χρήσης κρυπτονομισμάτων, την ηλεκτρονική τραπεζική μέχρι και τα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης υποστήριξης οικονομικών αποφάσεων με σκοπό να αμβλυνθούν κοινωνικές ανισότητες και φραγμοί κυρίως σε επίπεδο φυσικής πρόσβασης των πολιτών σε αυτές τις νέες υπηρεσίες και προϊόντα. Η μορφή παρουσίασης των νέων χρηματοοικονομικών υπηρεσιών και προϊόντων, με τρόπο απλό και δελεαστικό, προσελκύει άτομα να τις χρησιμοποιήσουν, κυρίως με χαμηλό χρηματοοικονομικό υπόβαθρο, ειδικότερα δε όταν αυτές οι υπηρεσίες και προϊόντα γίνονται μέσω έξυπνων κινητών τηλεφώνων και συσκευών, είναι πολύ εύκολο να οδηγήσουν σε λάθος αποφάσεις. Έχει διαπιστωθεί σε ερευνά των (Panos, et al., 2020) ότι η επένδυση σε κρυπτονομίσματα και το επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων είναι αρνητικά συσχετισμένα μεταξύ τους και η πλειοψηφία των επενδυτών δεν αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο ολοσχερής απώλειας των αποταμιεύσεων τους σε αυτή τη μορφή επένδυσης. Σε έρευνα των (French, et al., 2019) διαπιστώνουν ότι εφαρμογές διαχείρισης των προσωπικών οικονομικών και δανείων που είναι εγκατεστημένες σε έξυπνα κινητά μπορούν να βοηθήσουν τους χρήστες, που δεν διαθέτουν επαρκείς χρηματοοικονομικές γνώσεις, να λάβουν ορθότερες οικονομικές αποφάσεις και ειδικότερα σε περιόδους κρίσεων όπου το διαθέσιμο εισόδημα είναι περιορισμένο. Επίσης, άλλη μια σημαντική έρευνα είναι αυτή των (Artavanis & Karra, 2020) όπου συσχετίζουν το επίπεδο της χρηματοοικονομικής γνώσης δείγματος φοιτητών από το δημόσιο πανεπιστήμιο της Μασαχουσέτης των ΗΠΑ με την μελλοντική εξυπηρέτηση δανείων που έχουν λάβει για τις σπουδές τους. Όπως προκύπτει από την έρευνα οι φοιτητές που διαθέτουν υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικής παιδείας δεν υποεκτιμούν τις μελλοντικές δανειακές υποχρεώσεις τους σε αντίθεση με αυτούς που διαθέτουν χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικής μόρφωσης που τις υποεκτιμούν και είναι πιο πιθανό να μην μπορούν να εξυπηρετήσουν το χρέος τους καθώς αναμένουν και χαμηλότερους πρώτους μισθούς από τους ομολόγους τους με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων. Σύμφωνα με την μελέτη της (Migliavacca, 2019) σημαντικό ρολό στην έλλειψη χρηματοοικονομικών γνώσεων των ανθρώπων μπορεί να διαδραματίσει ο χρηματοοικονομικός σύμβουλος όπου με τις γνώσεις του, το ήθος και την επαγγελματική του ακεραιότητα είναι σε θέση να τους βοηθήσει να λάβουν ορθές οικονομικές αποφάσεις. Ο κατάλληλος χρηματοοικονομικός σύμβουλος δεν

υποκαθιστά την χρηματοοικονομική εκπαίδευση αλλά λειτουργεί συμπληρωματικά και βοηθάει τους ανθρώπους στην έμμεση απόκτηση οικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων. Τέλος, στην μελέτη των (Engels, et al., 2019) συσχετίζεται το φαινόμενο της οικονομικής απάτης και κατά πόσο μπορεί να αντιμετωπιστεί με τον οικονομικό εγγραμματισμό των ανθρώπων. Τα θύματα οικονομικής εξαπάτησης εκτός από τις υλικές απώλειες που υφίστανται επηρεάζονται αρνητικά και συναισθηματικά, κλονίζεται η εμπιστοσύνη τους στο σύστημα που δεν τους προστάτεψε και αλλάζουν την οικονομική τους συμπεριφορά. Σύμφωνα με την μελέτη τα άτομα με υψηλότερο επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού είναι πιο απίθανο να πέσουν θύματα οικονομικής εξαπάτησης σε σχέση με τα άτομα που διαθέτουν βασικές δεξιότητες διαχείρισης των χρημάτων καθώς οι πρακτικές εξαπάτησης είναι πιο περίπλοκες και για να τις αντιληφθούν πρέπει να διαθέτουν προχωρημένες οικονομικές γνώσεις και αυτές μπορούν να αποκτηθούν κυρίως από την συμμετοχή τους σε προγράμματα εκπαίδευσης σχεδιασμένα και με αυτό το σκεπτικό δηλαδή την αντιμετώπιση της οικονομικής απάτης.

Ένα πολύ πρόσφατο και ενδιαφέρον άρθρο που δημοσιεύτηκε στις 21 Φεβρουάριου του 2022 στο περιοδικό «The journal of Economic Education» από τους (Kalmi & Rahko, 2022) αναφέρεται σε έρευνα που διεξήχθη από τους ίδιους σε μαθητές γυμνασίου σε σχολεία της Φινλανδίας με θέμα «Τα αποτελέσματα της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μέσω δραστηριοτήτων που βασίζονται σε ψηφιακά παιχνίδια». Το φινλανδικό εκπαιδευτικό σύστημα θεωρείται από τα καλύτερα παγκοσμίως με κυριότερα χαρακτηριστικά την αποκέντρωση στην λήψη αποφάσεων, την ισότητα των μαθητών ως κυρίαρχος σκοπός και όχι η αριστεία, η εξατομικευμένη διδασκαλία και η επικράτηση πρωτοποριακών μεθόδων διδασκαλίας που προωθούν την ενεργή μάθηση και βασίζονται στο πείραμα, στο παιχνίδι ρολών και στην ομαδική συνεργασία των μαθητών. Στο PISA 2018 η Φινλανδία κατέλαβε την δεύτερη θέση σε έρευνα χρηματοοικονομικών γνώσεων μεταξύ των 20 πιο αναπτυγμένων χωρών του ΟΟΣΑ. Η υποχρεωτική εκπαίδευση στην Φινλανδία είναι 9 χρονιά και περιλαμβάνει τις ηλικίες από 7 μέχρι και 16 ετών. Το παιχνίδι στην εκπαιδευτική διαδικασία έχει ενταχθεί με μεγάλη επιτυχία ως παιδαγωγικό εργαλείο καθώς συνδέεται με την εγωκεντρική σκέψη των παιδιών που αυτή αποτελεί γνώρισμα αυτής της ηλικίας και μέσω αυτού μπορεί να κατανοήσει τον κόσμο των μεγάλων όταν αυτό διεξάγεται με συγκεκριμένες αρχές και κανόνες. Τα παιδιά μέσω του παιχνιδιού, υποστηρίζουν οι συγγραφείς, μπορούν να αποκτήσουν οικονομικές γνώσεις και δεξιότητες με τρόπο

βιωματικό προκειμένου να αποκτήσουν νέες στάσεις και συμπεριφορές που θα τους βοηθήσουν στην ενήλικη ζωή τους. Σύμφωνα με τους (Kaiser & Menkhoff, 2017) η ενεργή μάθηση λειτουργεί καλύτερα στους ενήλικους σε σχέση με την παραδοσιακή μέθοδο διδασκαλίας που βασίζεται στη διάλεξη. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η χρήση του παιχνιδιού ως εργαλείο μάθησης χρησιμοποιείται στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε μαθήματα όπως τα μαθηματικά, η φυσική και η χημεία κ.α. ενώ στα μαθήματα οικονομικού περιεχομένου αυτών των βαθμίδων δεν είναι ιδιαίτερος διαδεδομένος. Στην Φινλανδία ο χρηματοοικονομικός εγγραμματισμός επιτυγχάνεται και εντάσσεται στο πρόγραμμα κοινωνικών σπουδών με μαθησιακό στόχο την ορθή διαχείριση των προσωπικών οικονομικών και την απόκτηση γενικών γνώσεων οικονομικής θεωρίας. Τα μαθήματα που ενισχύουν τις γενικές οικονομικές γνώσεις είναι η συμβουλευτική σπουδών, η οικιακή οικονομία και τα μαθηματικά ενώ στην τελευταία τάξη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης περιλαμβάνεται μάθημα οικονομικών με σκοπό αφενός την ανάπτυξη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων των μαθητών σε πρακτικά θέματα όπως η σύνταξη ενός προϋπολογισμού δαπανών και εσόδων και αφετέρου να έρθουν σε επαφή με θέματα οικονομικού και κοινωνικού προβληματισμού που αφορούν τη ηθική σκέψη στην οικονομική επιλογή, τον υγιή ανταγωνισμό και την επιχειρηματικότητα. Επανερχόμαστε στην εν λόγω έρευνα στην οποία πήραν μέρος 640 μαθητές της τελευταίας τάξης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που φοιτούσαν σε 12 σχολεία και βρίσκονταν σε 11 πόλεις της Φινλανδίας. Από αυτούς οι 433 επιλέχθηκαν τυχαία να συμμετάσχουν σε προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μέσω παρεμβάσεων που βασίζονται σε παιχνίδι ενώ οι υπόλοιποι μαθητές θα αποτελούσαν το δείγμα ελέγχου των αποτελεσμάτων της έρευνας. Επιλέχθηκαν τρία παιχνίδια για το σκοπό αυτό δηλαδή της ενίσχυσης του οικονομικού εγγραμματισμού των μαθητών. Το πρώτο παιχνίδι ονομάζεται Yrityskylä και είναι ένα παιχνίδι ρολών όπου οι μαθητές στο φυσικό μαθησιακό τους περιβάλλον χώρο και με τη χρήση tablet δημιουργούν ομάδες των 5 ατόμων και προσομοιώνουν την διοίκηση μιας επιχείρησης. Η κάθε ομάδα έχει ένα αντικείμενο λειτουργίας της επιχείρησης, όπως της παραγωγής, των πωλήσεων, των χρηματοοικονομικών, των προμήθειων, των επενδύσεων κτλ και συνεργάζονται μεταξύ τους για την από κοινού αντιμετώπιση των οικονομικών ζητημάτων της επιχείρησης. Καθώς οι απαιτήσεις του παιχνιδιού σε γνώσεις μαθηματικών, λογιστικής και χρηματοοικονομικών είναι αναγκαίες κτλ προηγείται μια συνοπτική εκπαίδευση των μαθητών σε θέματα επιχειρηματικής λειτουργίας μιας επιχείρησης. Το δεύτερο παιχνίδι γίνεται σε ατομικό επίπεδο μέσω διαδικτύου στην

τάξη και σε αυτό περιλαμβάνονται διάφορα κουίζ, βίντεο, άλλο διαδραστικό υλικό και παιχνίδια με σκοπό την εκμάθηση κυρίως θεμάτων που αφορούν την προσωπική οικονομική διαχείριση και την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών αναφορικά με την αποταμίευση, τον περιορισμό των κινδύνων χαρτοφυλακίου μέσω της επιλογής διαφορετικών επενδυτικών προϊόντων και του κόστους χρήματος. Οι μαθητές μέσω της εφαρμογής μπορούν να συμβουλευτούν άλλους μαθητές, υψηλότερης εκπαιδευτικής βαθμίδας και αυτό αποτελεί την καινοτομία του παιχνιδιού καθώς εξοικειώνονται οι μαθητές με την έννοια του χρηματοοικονομικού συμβούλου. Το τρίτο παιχνίδι παίζεται αποκλειστικά στα έξυπνα κινητά των μαθητών και ονομάζεται Money Flow Challenge. Το παιχνίδι εμπεριέχει πέντε επίπεδα δυσκολίας σε θέματα προσωπικής οικονομικής διαχείρισης όπως η κατανάλωση, η αποταμίευση, η επένδυση και η λήψη δανείου με σκοπό σταδιακά να αναπτύξουν οι μαθητές δεξιότητες για τον έλεγχο των οικονομικών τους. Το Money Flow Challenge επιλέχθηκε ως το παιχνίδι της χρονιάς στα Φινλανδικά Βραβεία παιχνιδιών 2016 και είναι στα πλαίσια της διδασκαλίας οικονομικής ευθύνης και έγινε σε συνεργασία με το Φινλανδικό Εθνικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Στο πρώτο παιχνίδι συμμετείχαν 359 μαθητές, στο δεύτερο παιχνίδι 176 μαθητές και στο τρίτο παιχνίδι 211 μαθητές. Από την ανάλυση των αποτελεσμάτων προκύπτει ότι οι παρεμβάσεις που πραγματοποιήθηκαν στους μαθητές και βασίζονταν στο παιχνίδι είχαν καλύτερο αποτέλεσμα σε επίπεδο οικονομικών γνώσεων και διαχείρισης των οικονομικών τους σε σχέση με του μαθητές που παρακολούθησαν τις παραδοσιακές μορφές διδασκαλίας και δεν υπήρξε αξιοσημείωτη επίδραση σε αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών που ερμηνεύεται ότι σε αυτήν την ηλικία τα παιδιά δεν λαμβάνουν σημαντικές οικονομικές αποφάσεις όπως η λήψη ενός δανείου ή της αγοράς μιας κατοικίας. Αξιοσημείωτη βελτίωση καταγράφηκε τόσο σε επίπεδο οικονομικών γνώσεων και προσωπικών δεξιοτήτων όσο και σε επίπεδο ανάπτυξης γλωσσικών, διαπροσωπικών και επικοινωνιακών δεξιοτήτων στους μαθητές που έλαβαν μέρος στο πρώτο παιχνίδι και ανοίγει το δρόμο για την μελέτη των οικονομικών με πιο διασκεδαστικό και πρακτικό τρόπο μέσω της ενεργής μάθησης. Επίσης, όπως προέκυψαν και με άλλες έρευνες αναφορικά με την χρηματοοικονομική εγγραμματοσύνη των νέων, αυτή φαίνεται να προσδιορίζεται στατιστικά σημαντικά από την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των γονέων των μαθητών.

Το τελευταίο άρθρο που θα αναλύσουμε στην παρούσα εργασία αφορά μια μεταανάλυση 76 τυχαιοποιημένων πειραμάτων αναφορικά με την αιτιώδη σχέση που

συνδέει την οικονομική εκπαίδευση με την αλλαγή στάσεων και συμπεριφορών σε ένα δείγμα 160.000 ατόμων και τα συμπεράσματα που προκύπτουν σε επίπεδο οικονομικής αποδοτικότητας των εκπαιδευτικών παρεμβάσεων. Η εν λόγω ανάλυση δημοσιεύτηκε στο επιστημονικό ψηφιακό περιοδικό ResearchGate τον Απρίλιο του 2020 και οι συντάκτες είναι οι (Kaiser, et al., 2020) Όπως έχουν προκύψει και σε προηγούμενες μελέτες που έχουμε παρουσιάσει, τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης έχουν καταγεγραμμένες θετικές αλλαγές τόσο στην βελτίωση των χρηματοοικονομικών γνώσεων των εκπαιδευομένων όσο και σε αλλαγή των στάσεων και των συμπεριφορών σε οικονομικά ζητήματα. Σε πολλές χώρες του ΟΟΣΑ συμπεριλαμβανομένων την Ινδία και την Κίνα και εξαιτίας των θετικών συνέπειων των εκπαιδευτικών προγραμμάτων αυτά τείνουν να γίνουν υποχρεωτικά ή είναι υποχρεωτικά (OECD/INFE Policy Handbook, 2015) Πολλοί ερευνητές πιστεύουν ότι είναι τόσο σημαντική η επίδραση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στην κοινωνία και είναι συγκρίσιμη με την επίδραση των μαθηματικών και της ανάγνωσης (Hill, et al., 2007); (Cheung & Slavin, 2016); (Fryer, 2016); (Kraft, 2020)), επίσης, άλλοι ερευνητές βλέπουν αντίστοιχη επίδραση στις συμπεριφορές των ατόμων με αυτές που προέκυψαν με την αλλαγή των κανόνων υγιεινής (Rooney & Murray, 1996); (Portnoy, et al., 2008); (Noar, et al., 2007) και τέλος κάποιοι άλλοι αντίστοιχη με την αλλαγή συμπεριφοράς των ατόμων που προέκυψε με σκοπό την εξοικονόμηση ενέργειας (Karlin & Zinger, 2015). Ένα σημαντικό συμπέρασμα που αξίζει να αναφερθεί και προέκυψε από την συγκεκριμένη μετά-μελέτη είναι ότι οι συνέπειες της οικονομικής εκπαίδευσης είναι ίδιες για όλα τα άτομα και ανεξάρτητα του εισοδήματος και βρίσκεται σε αντίθεση με άλλες μελέτες συναφούς περιεχομένου όπως του (Fernandes, et al., 2014) σχετικά με την αποτελεσματικότητα της χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τους συντάκτες της εργασίας σε πολύ λίγες μελέτες (20 άρθρα από 76 μελέτες) έχει αναλυθεί το κόστος της εκπαίδευσης σε σχέση με την αποδοτικότητα και σε αυτές που γίνεται είναι με τρόπο επιφανειακό καθώς προκύπτουν εμπόδια αντικειμενικής μέτρησης τόσο του κόστους αλλά πολύ περισσότερο του οφέλους καθώς τα θετικά αποτελέσματα προκύπτουν σε βάθος χρόνου και μέσω της αλληλεπίδρασης των ανθρώπων αυτά διαχέονται σε όλη την κοινωνία. Στην συγκεκριμένη μελέτη η ανάλυση κόστους οφέλους της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης έχει μελετηθεί εστιασμένα και σε βραχυπρόθεσμο ορίζοντα και τα αποτελέσματα της θεωρούνται αξιόπιστα και αντικειμενικά και συμφωνούν με τα ευρήματα της (Bruhn, et al., 2016) που έγινε σε 25.000 αποφοίτους δευτεροβάθμιας

εκπαίδευσης της Βραζιλίας και δείχνει ξεκάθαρα την μείωση των χρεών τους, την βελτίωση της πιστοληπτική τους ικανότητας, της μείωσης του ποσοστού αθέτησης των υποχρεώσεων, την σύναψη δανείων με χαμηλότερα επιτόκια και ευνοϊκότερους όρους και την αύξηση της αποταμίευσης. Τα στοιχεία σε αυτή τη μετά-ανάλυση συνοψίζουν τις παρεμβάσεις χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης από 33 χώρες σε έξι ηπείρους, σε όλη τη διάρκεια ζωής των ατόμων και θεωρείται ιδιαίτερη χρήσιμη και θα αποτελέσει σημείο αναφοράς για επόμενες συναφείς μελέτες.

Κεφάλαιο: 5. Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η παρούσα εργασία, έρχεται να καλύψει το ερευνητικό κενό, που παρουσιάζεται στην ελληνική βιβλιογραφία αναφορικά με τα οφέλη σε ατομικό και σε κοινωνικό επίπεδο που προκύπτουν από την ενίσχυση των μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η μεθοδολογία που επιλέγει για την διερεύνηση των επιστημονικών ερωτημάτων είναι η συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση δεδομένου ότι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στην Ελλάδα σε επίπεδο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δεν είναι ιδιαίτερος διαδεδομένη και υποχρεωτικού χαρακτήρα όπως αυτό συμβαίνει σε χώρες του εξωτερικού προκειμένου να μπορεί να προσεγγιστεί μέσω εμπειρικής ερευνάς και με τη χρήση ερωτηματολογίου. Η βιβλιογραφική έρευνα πραγματοποιήθηκε σε βάσεις δεδομένων όπως αυτής της Hellenic Academic Libraries Link (HEALlink) και του Google Scholar με περιορισμούς αναζήτησης τη χρήση της Ελληνικής και της Αγγλικής Γλώσσας και μόνο σε σχετικά πρόσφατα δημοσιευμένα πλήρη άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά. Η ανασκόπηση εστιάστηκε στην μελέτη των περιλήψεων όλων των σχετικών δημοσιευμένων άρθρων και στην εξέταση σε μεγαλύτερο βάθος εκείνων που παρουσίαζαν την μεγαλύτερη σχετικότητα με το θέμα της εργασίας.

Αρχικά έγινε εκτενής ανάλυση των μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου ως προς τη δομή και τους στόχους όπως αναφέρονται στα αντίστοιχα σχολικά συγγράμματα και διδάσκονται στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και περιλαμβάνει τις τρεις Τάξεις του Γενικού Λυκείου και τις τρεις τάξεις του Επαγγελματικού Λυκείου της Ελλάδας. Όπως διαπιστώθηκε από την ανάλυση μας η απουσία μαθήματος αποκλειστικά οικονομικού περιεχομένου στο Ελληνικό Γυμνάσιο και η ύπαρξη ενός μόνου τέτοιου μαθήματος στο Γενικό Λύκειο με το τίτλο Αρχές Οικονομικής Θεωρίας, το οποίο διδάσκεται στην Γ' Λυκείου και μόνο στους μαθητές που ανήκουν στην υπο-ομάδα σπουδών Οικονομίας και Πληροφορικής και εξετάζεται στις Πανελλαδικές Εξετάσεις για την εισαγωγή τους στην Τριτοβάθμια εκπαίδευση, εξάγεται το συμπέρασμα ότι ουσιαστική χρηματοοικονομική εκπαίδευση για την συντριπτική πλειοψηφία των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δεν υφίσταται. Σύμφωνα με τον ορισμό του (Atkinson, 2012) για την χρηματοοικονομική εκπαίδευση, αυτή αποτελεί ένα συνδυασμό γνώσεων, δεξιοτήτων, συμπεριφοράς και νοοτροπίας που πρέπει να διαθέτει ένα άτομο προκειμένου να μπορεί να λαμβάνει αποτελεσματικές οικονομικές αποφάσεις για τη διατήρηση της μακροπρόθεσμης οικονομικής ευημερίας του, (OECD INFE, 2012).

Στα ΕΠΑ.Λ και ειδικότερα στην κατεύθυνση σπουδών Οικονομίας και Διοίκησης περιλαμβάνονται πλήθος μαθημάτων οικονομικής κατεύθυνσης και οι μαθητές αποκτούν σημαντικό μέρος των απαιτούμενων θεωρητικών γνώσεων που αποτελούν προϋπόθεση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στην βασική μορφή του που περιλαμβάνει τον υπολογισμό ή την κατανόηση των επιτοκίων, την κατανόηση του πληθωρισμού και της διαφοροποίησης του κινδύνου.

Σημαντικό εργαλείο για την μέτρηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των μαθητών αποτελεί το τεστ οικονομικών γνώσεων (Test of Economic Literacy) οπότε στα σχολεία 21 πολιτειών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των ΗΠΑ διεξάγεται κάθε χρόνο καθώς επίσης και σε σχολεία της Γερμανίας και της Ιαπωνίας. Στην Ελλάδα και μέχρι στιγμής τεστ οικονομικών γνώσεων των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης δεν έχει οργανωθεί επισήμως από την επίσημη πολιτεία αλλά καταγράφεται, τα τελευταία χρόνια, η εθελοντική συμμετοχή τάξεων που ανήκουν σε σχολεία της εν λόγω βαθμίδας εκπαίδευσης, στην Οικονομική Ολυμπιάδα.

Σύμφωνα με έρευνες του (OECD, 2019) που αποτελούν σημείο αναφοράς λόγω των ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων τους αλλά και με άλλες αντίστοιχες έρευνες μικρότερης κλίμακας, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση των μαθητών συνδέεται άμεσα με την απόκτηση θετικών οικονομικών στάσεων και υπευθύνων συμπεριφορών και προτείνεται η ενσωμάτωση σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

Τα οφέλη που προκύπτουν από την απόκτηση χρηματοοικονομικής παιδείας καταγράφονται και σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό οικονομικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο προστατεύει το άτομο από φαινόμενα απάτης και ενισχύει την κριτική του ικανότητα και αντίληψη προκειμένου να μπορεί να λάβει ορθές οικονομικές αποφάσεις βελτιώνοντας έτσι την οικονομική του ευημερία. Σε επίπεδο κοινωνικό οικονομικό συμβάλει στην βελτίωση της οικονομικής ευημερίας της κοινωνίας και διασφαλίζει την οικονομική σταθερότητα και ανάπτυξη.

Από την μελέτη των σχετικών επιστημονικών άρθρων και της σχετικής βιβλιογραφίας προέκυψαν ζητήματα αναφορικά με κρίσιμες παραμέτρους που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τον σχεδιασμό της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Αυτές οι παράμετροι καθορίζουν την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα των μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου και πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την υλοποίηση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Σύμφωνα με σχετική πρόσφατη έρευνα (Πλιάκης, 2015) προτείνεται η απόκτηση της οικονομικής γνώσης να γίνει με

διεπιστημονική προσέγγιση μέσω της ενεργής μάθησης και συσχέτισης της με την πραγματικότητα που βιώνουν οι μαθητές. Όπως προέκυψε από συμπεράσματα ερευνών οι οικονομικές γνώσεις των γονέων σε μεγάλο βαθμό καθορίζουν και το επίπεδο χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού των παιδιών. Οι οικονομικές γνώσεις των γονέων συνδέονται με την οικονομική τους κατάσταση, με το αν έχουν ή όχι μεταναστευτικό υπόβαθρο και με το τύπο εργασίας τους. Τα παιδιά συμβουλευονται τους γονείς τους πάνω σε θέματα διαχείρισης οικονομικών που τα αφορούν με αποτέλεσμα να μην λαμβάνουν τη σωστή πληροφόρηση κάθε φορά. Σύμφωνα με μελέτη του (OECD, 2020) συστήνεται η χρηματοοικονομική εκπαίδευση των γονέων των μαθητών αλλά και όλων των ενήλικων δεδομένου ότι το επίπεδο χρηματοοικονομικής παιδείας παραμένει χαμηλό.

Επίσης άλλος ένας παράγοντας που διαπιστώθηκε από τις έρευνες και σχετίζεται με τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό είναι το φύλο καθώς φαίνεται ότι οι νεαρές γυναίκες σε κάποια τεστ αξιολόγησης των χρηματοοικονομικών γνώσεων, στάσεων και συμπεριφορών δεν τα καταφέρνουν το ίδιο καλά με τους νεαρούς άντρες που συμμετέχουν στα ίδια τεστ. Σημαντικός παράγοντας στην αποτελεσματικότητά και στην αποδοτικότητα των μαθημάτων οικονομικού περιεχομένου φαίνεται να έχει ο τρόπος διδασκαλίας των οικονομικών εννοιών και όρων όπου η ενεργός μάθηση είναι η ενδεικνυόμενη μέθοδος. Ειδικότερα σε έρευνα των (Kalmi & Rahko, 2022) σε σχολεία της Φινλανδίας που αφορούσε τη χρήση παιχνιδιών για την ενίσχυση της χρηματοοικονομικής παιδείας των μαθητών διαπιστώθηκε ότι το παιχνίδι ρολών με τη χρήση tablet και με την καθοδήγηση του εκπαιδευτικού ξεχώρισε, σε σχέση με τα άλλα παιχνίδια άλλα από τις παραδοσιακές μεθόδους, καθώς με τρόπο βιωματικό οι μαθητές κατέκτησαν τη νέα γνώση και ανέπτυξαν παράλληλα κοινωνικές και επικοινωνιακές δεξιότητες που θεωρούνται ίσης αξίας με τις γνωστικές δεξιότητες.

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα των (Philippas & Avdoulas, 2019) του Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού μόνο το 19,3% των συμμετεχόντων από ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα προπτυχιακών φοιτητών της Ελλάδας θεωρούνται χρηματοοικονομικά εγγράμματοι. Η ανάγκη ενίσχυση της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης είναι απαίτηση της κοινωνίας και της οικονομίας με σκοπό την άμβλυνση και των κοινωνικών οικονομικών ανισοτήτων που πηγάζει στην έλλειψη των απαραίτητων χρηματοοικονομικών γνώσεων. Ειδικότερα στο σχολικό πρόγραμμα μαθημάτων θα πρέπει να ενταχθούν σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης οικονομικά

μαθήματα και να καθιερωθεί η επιτυχής ολοκλήρωση τεστ βασικών οικονομικών γνώσεων ως προαπαιτούμενο για την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Πηγές της παρούσας εργασίας προέρχονται από έρευνες και μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί κυρίως στην Βόρεια Ευρώπη και στην Αμερική με τα εκπαιδευτικά τους συστήματα να χρηματοδοτούνται καλύτερα και να θεωρούνται λιγότερα συγκεντρωτικά και περισσότερο αποτελεσματικά από το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα καθώς δεν βρέθηκαν αντίστοιχες μελέτες που να αφορούν την Ελλάδα.

Δεδομένου και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του Ελληνικού Εκπαιδευτικού συστήματος και του διοικητικού συγκεντρωτισμού που το διακρίνει κρίνεται αναγκαία η διενέργεια αντίστοιχων ερευνών από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, με αυτές του εξωτερικού, αναφορικά με το επίπεδο των χρηματοοικονομικών γνώσεων των μαθητών των ΕΠΑΛ που παρακολουθούν μαθήματα οικονομικού περιεχομένου σε σχέση με τους μαθητές που δεν παρακολουθούν και πως συσχετίζονται τα αποτελέσματα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους όπως με το φύλο, την οικονομική κατάσταση των γονέων, τις επιδόσεις που έχουν σε άλλα μαθήματα κτλ. Επίσης, μια πολύ ενδιαφέρουσα έρευνα που προτείνεται αφορά την άποψη των καθηγητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για τα οικονομικά μαθήματα, το σκοπό τους, το περιεχόμενό τους και το τρόπο διδασκαλίας τους. Στο παράρτημα 1 της παρούσας εργασίας έχουμε ετοιμάσει ένα ερωτηματολόγιο που θα απευθύνεται σε καθηγητές της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και θα ζητείται η άποψη τους για την ανάγκη ενίσχυσης ή μη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από οκτώ κλειστές ερωτήσεις και δυο ανοιχτού τύπου, είναι ανώνυμο και επιδιώκεται να είναι σύντομο και κατανοητό προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως μια πρώτη καταγραφή των απόψεων τους.

Βιβλιογραφία

Ξενογλώσση

Aktan, S., 2021. Waking up to the dawn of a new era: Reconceptualization of curriculum post Covid-19. *Springer Nature / Prospects*, January.

ALMENBERG, J. & SÄVE-SÖDERBERGH, J., 2011. Financial literacy and retirement planning in Sweden. *Journal of Pension Economics & Finance*, 11 October, pp. 585-598.

Apple, M. W., 1982. *Cultural and Economic Reproduction in Education*. s.l.: Routledge & Kegan Paul Books Ltd (January 1, 1982).

Artavanis, N. & Karra, S., 2020. Financial literacy and student debt. *The European Journal of Finance*, 22 January, pp. 382-401.

Atkinson, A. O. A., 2012. *A pilot study from the OECD International Network on Financial Education*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/48303570.pdf>

[Πρόσβαση 19 January 2023].

Barro, R. J., 1997. *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study*. s.l.:MIT Press.

Bruhn, M. και συν., 2016. The Impact of High School Financial Education: Evidence from a Large-Scale Evaluation in Brazil. *AMERICAN ECONOMIC JOURNAL: APPLIED ECONOMICS*, 4 October, pp. 256-295.

Bruns, B., Mingat, A. & Rakotomalala, R., 2003. *The World Bank: Achieving Universal Primary Education by 2015: A Chance for Every Child..* [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/15121>

[Πρόσβαση 20 01 2023].

Bucher-Koenen, T., Lusardi, A., Alessie, R. & van Rooij, M., 2016. How Financially Literate Are Women? An Overview and New Insights. *Journal of Consumer Affairs*, 24 August, pp. 255-283.

Carsten, E., Michael, G.-M. & Oberste, M., 2016. Financial literacy of high school students: Evidence from Germany. *The Journal of Economic Education*, 13 4, pp. 95-105.

Cheung, A. C. K. & Slavin, R. E., 2016. How Methodological Features Affect Effect Sizes in Education. *Educational Researcher*, 1 June, pp. 283-292.

Coyle, D., 2014. *GDP: A Brief but Affectionate History*. 1st Edition επιμ. Princeton: Princeton University Press.

Dewey, J., 2015. *DEMOCRACY AND EDUCATION*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.gutenberg.org/files/852/852-h/852-h.htm>

[Πρόσβαση 23 January 2023].

Engels, C., Kumar, K. & Philip, D., 2019. Financial literacy and fraud detection. *The European Journal of Finance*, 28 July, pp. 420-442.

Fenella, C. & Bilal, Z., 2020. The causal mechanism of financial education: Evidence from mediation analysis. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 1 5, pp. 143-184.

Fernandes, D., Lynch, J. G. & Netemeyer, R. G., 2014. Financial Literacy, Financial Education, and Downstream Financial Behaviors. *MANAGEMENT SCIENCE*, 27 January, pp. 1861-1883.

French, D., McKillop, D. & Stewart, E., 2019. The effectiveness of smart phone apps in improving financial capability. *European Journal of Finance*, 14 July, pp. 302-318.

Fryer, R. G. J., 2016. *NBER WORKING PAPER SERIES - THE PRODUCTION OF HUMAN CAPITAL IN DEVELOPED COUNTRIES: EVIDENCE FROM 196 RANDOMIZED FIELD EXPERIMENTS*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <http://www.nber.org/papers/w22130>

[Πρόσβαση 20 January 2023].

Gnan, E., Silgoner Maria, A. & Weber, B., 2007. Economic and Financial Education: Concepts, Goals and Measurement. *Monetary Policy & the Economy*, p. 28-49.

Hanushek, E. A. & Kimko, D. D., 2000. Schooling, Labor-Force Quality, and the Growth of Nations. *American Economic Review*, December, pp. 1184-1208.

Hill, C. J., Bloom, H. S., Black, A. R. & Lipsey, M. W., 2007. *Empirical Benchmarks for Interpreting Effect Sizes in Research*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://www.mdrc.org/sites/default/files/full_84.pdf

[Πρόσβαση 20 January 2023].

Hough, P. J. R., 1993. Educational cost-benefit analysis Education Research Paper No. 02. *Education Division of the Overseas Development Administration*.

Hung, A. a. P. A. M. a. Y. J., 2009. Defining and Measuring Financial Literacy. *RAND Working Paper Series WR-708*, 2 September.

Huston, S. J., 2015. Using a Financial Health Model to Provide Context for Financial Literacy Education Research: A Commentary. *Journal of Financial Counseling and Planning*, p. Vol 26.

Kaiser, T. L. A., Menkhoff, L. & Urban, C., 2020. *Financial education affects financial knowledge and downstream behaviors*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://www.researchgate.net/publication/340940061_Financial_education_affects_financial_knowledge_and_downstream_behaviors

[Πρόσβαση 15 January 2023].

Kaiser, T. & Menkhoff, L., 2017. Does Financial Education Impact Financial Literacy and Financial Behavior, and If So, When?. *The World Bank Economic Review*, 12 October, pp. 611-630.

Kaiser, T., Oberrauch, L. & Seeber, G., 2020. Measuring economic competence of secondary school students in Germany. *The Journal of Economic Education*, 28 08.

Kalmi, P. & Rahko, J., 2022. The effects of game-based financial education: New survey evidence from lower-secondary school students in Finland. *The Journal of Economic Education*, 21 February, pp. 109-125.

Karlin, B. & Zinger, J. F., 2015. The Effects of Feedback on Energy Conservation: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 21 September, pp. 1205-1227.

- Kechagias, K., 2011. *Teaching and assessing soft skills*. 1st Edition επιμ. Thessaloniki: K. Kechagias (ed.).
- Kraft, M. A., 2020. Interpreting Effect Sizes of Education Interventions. *Educational Researcher*, 22 June, pp. 241-253.
- LUCAS, J. E., 1988. ON THE MECHANICS OF ECONOMIC DEVELOPMENT. *Journal of Monetary Economics* , February, pp. 3-42.
- Lusardi, A., 2012. *Numeracy, financial literacy, and financial decision-making*. [Online] Available at: <https://www.nber.org/papers/w17821> [Accessed 8 01 2023].
- Lusardi, A., 2015. Financial Literacy Skills for the 21st Century: Evidence from PISA. *Journal of Consumer Affairs*, November.
- Lusardi, A., 2019. Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 24 January .
- Lusardi, A., 2019. Financial literacy and the need for financial education: evidence and implications. *Swiss Journal of Economics and Statistics*, 24 1, pp. 1-8.
- Lusardi, A. & Mitchell, O., 2007. Baby Boomer Retirement Security: The Roles of Planning, Financial Literacy, and Housing Wealth. *SSRN Electronic Journal* , 1 January, pp. 205-224.
- LUSARDI, A. & MITCHELL, O. S., 2011. Financial literacy around the world: an overview. *Journal of Pension Economics & Finance*, October, pp. 497 - 508.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. & Curto, V., 2010. Financial Literacy among the Young:. *Journal of Consumer Affairs*, pp. 358 - 380 .
- LUSARDI, A. & TUFANO, P., 2015. Debt literacy, financial experiences, and overindebtedness. *Journal of Pension Economics & Finance*, 1 October, pp. 332-368.
- Migliavacca, M., 2019. Keep your customer knowledgeable: financial advisors as educators. *The European Journal of Finance*, 10 December, pp. 402-419.
- Mincer, J., 1981. Human capital and economic growth. *Economics of Education Review*, , 3(3), pp. 195-205.
- Noar, S. M., Benac, C. N. & Harris, M. S., 2007. Does tailoring matter? Meta-analytic review of tailored print health behavior change interventions. *Psychol Bull*, 1 July, pp. 673-693.
- Oberrauch, L. & Seeber, G., 2021. The impact of mandatory economic education on adolescents' attitudes. *ZBW – Leibniz Information Centre for Economics, Kiel, Hamburg*.
- OECD INFE, 2012. *GUIDELINES ON FINANCIAL EDUCATION IN SCHOOLS*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/2012%20Schools%20Guidelines.pdf> [Πρόσβαση 18 January 2023].
- OECD/INFE Policy Handbook, 2015. *OECD - NATIONAL STRATEGIES FOR FINANCIAL EDUCATION*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.oecd.org/finance/National-Strategies-Financial-Education-Policy->

Handbook.pdf

[Πρόσβαση 15 January 2023].

OECD, 2017. *G20/OECD INFE REPORT on ADULT FINANCIAL LITERACY IN G20 COUNTRIES*, s.l.: s.n.

OECD, 2019. *PISA 2018 results: What students know and can do, Vol. I*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2018-results-volume-i_5f07c754-en

[Πρόσβαση 20 January 2023].

OECD, 2020. *Oecd ilibrary*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: https://read.oecd-ilibrary.org/education/curriculum-overload_3081ceca-en#page1

[Πρόσβαση 7 01 2023].

OECD, 2020. *PISA 2018 Results (Volume IV) Are Students Smart about Money?*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>.

[Πρόσβαση 15 January 2023].

Oggero, N. & Lusardi, A., 2017. *Millennials and Financial Literacy: A Global Perspective*.

[Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/Millennials-and-Financial-Literacy-Research-Paper.pdf>

[Πρόσβαση 23 February 2023].

Panos, G. A., Karkkainen, T. & Atkinson, A., 2020. Financial Literacy and Attitudes to Cryptocurrencies. *Working Papers in Responsible Banking & Finance WP N° 20-002*, 11 November.

Panos, G. & Wilson, J., 2020. Financial literacy and responsible finance in the FinTech era: capabilities and challenges. *The European Journal of Finance*, 9 February, pp. 297-301.

Philippas, N. D. & Avdoulas, C., 2019. Financial literacy and financial well-being among generation-Z university students: Evidence from Greece. *The European Journal of Finance*, 11 December, pp. 360-381.

Portnoy, D. B., Scott-Sheldon, L. A., Johnson, B. T. & Carey, M. P., 2008. Computer-delivered interventions for health promotion and behavioral risk reduction: A meta-analysis of 75 randomized controlled trials, 1988–2007. *Preventive Medicine*, 1 July, pp. 3-16.

Ranis, G., 2004. *Human Development and Economic Growth*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: http://www.econ.yale.edu/growth_pdf/cdp887.pdf

[Πρόσβαση 17 1 2023].

RAVEN, J., 1977. *EDUCATION, VALUES AND SOCIETY The Objectives of Education and the Nature and Development of Competence*. LONDON: H.K. Lewis & Co. Ltd..

Reder, M. W. & Becker, G., 1967. Gary Becker's Human Capital: A Review Article. *Journal of Human Resources*, , 2(1), pp. 97-104.

Romer, P., 1990. Endogenous Technological Change. *The Journal of Political Economy* *The Problem of Development: A Conference of the Institute for the Study of Free Enterprise Systems.*, October, pp. 71-102.

Rooney, B. L. & Murray, 1. D. M., 1996. A meta-analysis of smoking prevention programs after adjustment for errors in the unit of analysis. *Health Educ Q*, 23 February , pp. 48-64.

Scheresberg, C. d. B., 2013. *Financial Literacy and Financial Behavior among Young Adults: Evidence and Implications*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1138&context=numeracy>

[Πρόσβαση 23 January 2023].

Scheresberg, C. d., BassaHasler & AndreaLusardi, A., 2020. *Millennial Mobile Payment Users: A Look into Their Personal Finances and Financial Behavior*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/562156/adb-wp1074.pdf>

[Πρόσβαση 23 February 2023].

Smith, A., 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. επιμ. (): Methuen & Co.

Sparrow, S. M., 2018. Teaching and Assessing Soft Skills. *Journal of Legal Education*, , 67(2), p. 553.

UNESCO, 2022. *Institute for Lifelong Learning*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/220018eng.pdf>

[Πρόσβαση 10 February 2023].

VIEIRA, Elisabete Fatima Simoes, 2012. WHAT DO WE KNOW ABOUT FINANCIAL LITERACY? A LITERATURE REVIEW. *Marmara Journal of European Studies*.

Wagner, J. F., 2015. *AN ANALYSIS OF THE EFFECTS OF FINANCIAL EDUCATION ON FINANCIAL LITERACY AND FINANCIAL BEHAVIORS*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1054&context=businessdiss>

[Πρόσβαση 21 January 2023].

Weiss, Y., 2015. *GARY BECKER ON HUMAN CAPITAL*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: [https://cambridge.org/core/journals/journal-of-demographic-](https://cambridge.org/core/journals/journal-of-demographic-economics/article/gary-becker-on-human-capital/dbb8004970b4d918a2387c5f31843645)

[economics/article/gary-becker-on-human-capital/dbb8004970b4d918a2387c5f31843645](https://cambridge.org/core/journals/journal-of-demographic-economics/article/gary-becker-on-human-capital/dbb8004970b4d918a2387c5f31843645)

[Πρόσβαση 17 2 2023].

Κοκκέβη Ά., Φ. Α. Σ. Μ. Κ. Ε., 2010. *ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΨΥΧΙΚΗΣ ΥΓΙΕΙΝΗΣ*. [Ηλεκτρονικό]

Available at:

https://epipsi.gr/images/Documents/HBSC/Fylladia2010/05_HBSC_2010_EIPSI_2011.pdf

[Πρόσβαση 6 Ιανουαριος 2023].

ΜΠΕΤΣΑΣ, Ι., 2016. *Η Χρηματοδότηση της Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1960-2010)*. Αθήνα, Παιδαγωγική Εταιρεία Ελλάδος.

Ξωχέλλης, Π., 1991. *Παιδαγωγική του Σχολείου*. 1η Έκδοση επιμ. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αδελφοί Κυριακίδη.

Πλιάκης, Η. τ. Σ., 2015. Η διεπιστημονική προσέγγιση του μαθήματος της οικονομίας στα πλαίσια του γενικού λυκείου: θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση. *Εθνικό Αρχείο Διδακτοριών Διατριβών*.

Χατζηδήμα, Σ., 2002. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ. *ΣΠΟΥΔΑΙ*.

Παράρτημα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Ερώτηση 1:

Κατά ποσό συμφωνείτε με την παρακάτω πρόταση: Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός βασίζεται στο συνδυασμό ετοιμότητας, γνώσης, δεξιότητας, νοοτροπίας και συμπεριφοράς που είναι απαραίτητα για τη σωστή λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων με στόχο την επίτευξη ατομικής χρηματοοικονομικής ευημερίας.

- A) Πολύ
- B) Λίγο
- Γ) Ελάχιστα
- Δ) Καθόλου
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 2:

Κατά ποσό συμφωνείτε με την παρακάτω πρόταση: Η έλλειψη βασικών οικονομικών γνώσεων από τα άτομα όπως ο υπολογισμός των τόκων ενός δάνειου, η κατανόηση του φαινομένου του πληθωρισμού και της διαφοροποίησης του κινδύνου οδηγούν σε μη ορθές οικονομικές αποφάσεις.

- A) Πολύ
- B) Λίγο
- Γ) Ελάχιστα
- Δ) Καθόλου
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 3:

Θεωρείτε ίσης αξίας τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό με τον γλωσσικό αλφαριθμητισμό και τον τεχνολογικό αλφαριθμητισμό ως απαραίτητα εφόδια για την ομαλή ένταξη των ατόμων στην σύγχρονη κοινωνία;

- A) Ναι
- B) Μάλλον ναι
- Γ) Μάλλον όχι
- Δ) Όχι
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 4:

Το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα προετοιμάζει επαρκώς τους μαθητές με τις αναγκαίες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες για να αναλάβουν το ρόλο του αυριανού υπεύθυνου και ενεργού πολίτη;

- A) Ναι
- B) Μάλλον ναι
- Γ) Μάλλον όχι
- Δ) Όχι
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 5:

Συμφωνείται με την άποψη ότι η βασική χρηματοοικονομική εκπαίδευση των ατόμων θα πρέπει να ξεκινάει από τις πρώτες τάξεις του Γυμνάσιου και να συνεχίζεται και στο Λύκειο;

- A) Συμφωνώ
- B) Μάλλον Συμφωνώ
- Γ) Μάλλον δεν συμφωνώ
- Δ) Διαφωνώ
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 6:

Πιστεύετε ότι θα ήταν χρήσιμο για τους μαθητές η εξοικείωση τους με βιωματικό τρόπο όπως με ένα παιχνίδι ρόλων ή μέσω ενός project με έννοιες όπως η επιχειρηματικότητα, ο ανταγωνισμός, η καινοτομία και η κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων;

- A) Ναι
- B) Μάλλον ναι
- Γ) Μάλλον όχι
- Δ) Όχι
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 7:

Πιστεύεται ότι πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στον σχεδιασμό των εκπαιδευτικών προγραμμάτων η ανάλυση κόστους οφέλους σε επίπεδο κοινωνίας και οικονομίας στα πλαίσια της δίκαιης κατανομής των πόρων και της άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων;

- A) Ναι

- B) Μάλλον ναι
- Γ) Μάλλον όχι
- Δ) Όχι
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 8:

Συμφωνείται με την άποψη ότι μόνο οι επιδόσεις των μαθητών στα τεστ αξιολόγησης δεν μπορούν να αξιολογήσουν επαρκώς και με αντικειμενικό τρόπο τον εκπαιδευτικό και το σύστημα εκπαίδευσης.

- A) Συμφωνώ
- B) Μάλλον Συμφωνώ
- Γ) Μάλλον δεν συμφωνώ
- Δ) Διαφωνώ
- E) Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 9:

Αναφέρετε εντός του κάτωθι πλαισίου ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η δευτεροβάθμια εκπαίδευση και δυσχεραίνουν την εκπαιδευτική διαδικασία.

Ερώτηση 10:

Αναφέρετε την άποψη σας συνοπτικά και εντός του κάτωθι πλαισίου σχετικά με την παροχή κινήτρων με τη μορφή επιβράβευσης σε υλικό και ηθικό επίπεδο στους μαθητές που σημειώνουν υψηλές επιδόσεις ή στους μαθητές που καταγράφεται αξιολογη θετική μεταβολή.

